

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1985

bron

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1985. Coutinho, Muiderberg 1985

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nee005198501_01/colofon.php

© 2015 dbnl

dbnl i.s.m.

[Neerlandica extra Muros - voorjaar 1985]

Suggereren is meer waard dan uitleggen

Kroniek van het proza

R.P. Meijer

In een klein taalgebied als het Nederlandse is de voorspelbaarheid van de kritische reacties bijzonder groot en is eenstemmigheid onder de critici een zeldzaam verschijnsel. Zonder al te erg te overdrijven kan ik zeggen dat als er een nieuwe roman van Wolkers uitkomt je geen vingers nodig hebt om na te tellen door wie hij geprezen zal worden en door wie afgewezen. Bij het verschijnen van een nieuwe novelle van Hermans is het niet moeilijk te voorspellen wie er nog wel iets in ziet en wie niet. Elk nieuw werk van Reve levert de reactie op dat hij zich voor de zoveelste keer herhaalt naast serieuze analyses door de adepten voor wie elk woord van de meester wet en openbaring is. Het is daarom verrassend en verfrissend als er eens een roman verschijnt waarop verschillend geaarde critici met een gelijksoortige waardering reageren. Dat is Bernlefs laatste roman overkomen. Het boek heet *Hersenschimmen* en is uitgegeven door Querido.

Afgezien van poëzie en verhalen heeft Bernlef nu tien romans geschreven die over het algemeen zeer welwillend maar zonder groot enthousiasme zijn ontvangen. Zijn vakmanschap werd doorgaans geprezen en soms ook zijn wat koele en onpersoonlijke houding tegenover zijn personages, terwijl er tegelijkertijd ook wel geroepen werd om meer warmte. Dat laatste lijkt een beetje zinloos in het geval van een schrijver met titels als *Hoe wit kijkt een eskimo*, *Sneeuw*, *Onder ijsbergen* en *Winterwegen*. Bernlef heeft een trouwe lezerskring maar aan de oplagen van Wolkers of Maarten 't Hart is hij nog niet toegekomen. Het is mogelijk dat zijn nieuwe roman een doorbraak naar een groter publiek kan bewerkstelligen want terwijl ik dit schrijf staat zijn boek al maanden lang bij de top tien.

Als roman is *Hersenschimmen* in de eerste plaats een groot waagstuk. Het wil niet minder dan de aftakeling en dementie van een oude man van binnenuit laten zien. Het wil de lezer laten voelen hoe het voelt om steeds meer van je herinneringen kwijt te raken, niet meer te weten waar je bent of wie de mensen om je heen zijn en je van die aftakeling bewust te worden. Bernlef was zevenenveertig toen hij het boek schreef en het inlevingsproces in de afbrokkelende persoonlijkheid van de oude man moet buitengewoon moeilijk en pijnlijk geweest zijn. Zelf zei hij daar in een interview met *Vrij Nederland* (27-10-84) over: 'En wat ik nog nooit had meegemaakt: naarmate ik vorderde, viel het me steeds moeilijker om aan mijn bureau te gaan zitten - zó zag ik er tegenop, vooral tegen het slot'.

'Je wordt een beetje verstrooid, Maarten,' zegt de vrouw van de hoofdpersoon in het begin van het boek. Hij laat zijn koffie koud worden, vergeet zijn thee te drinken, weet niet meer welke dag het is. Het ziet er dan nog onschuldig uit. Dergelijke dingen overkomen iedereen wel eens. Maar langzaamaan verdwijnen er steeds meer herinneringen. Hij weet dat ze er geweest zijn maar hij kan ze niet meer achterhalen. Het leven dat achter hem ligt wordt steeds leger. Steeds vaker begrijpt hij niet wat zijn vrouw tegen

hem zegt omdat er geen herinneringen meer zijn waaraan hij haar mededelingen kan vastknopen. Heel langzaam dringt het tot hem door dat er iets grondig verkeerd gaat en als hij niet meer kan kiezen uit de woorden die door zijn hoofd malen, slaat de angst toe: ‘Achter Vera's blauwe Datsun staat een grasgroen gespoten Chevrolet met ingedeukt linker plaat... ijzer... deuk... blik... ding... stoot... spat... ijzer... bord. “Godverdomme!” Met twee vuisten beuk ik tegen het raam’.

De techniek van de ‘stream of consciousness’ die Bernlef in deze roman hanteert, past precies bij de directheid die hij beoogt. Door die techniek, in combinatie met het gebruik van de tegenwoordige tijd, kan de lezer het proces van desintegratie van stap tot stap meemaken en hoort hij hoe de ‘monologue intérieur’ van de oude man degenerereert tot onsamenhangend gemompel.

‘Ronduit meesterlijk,’ schreef Tom van Deel in Trouw, en die mening werd door de meeste critici gedeeld. Aad Nuis was in De Volkskrant wat terughoudender. Hij vond *Hersenschimmen* wel boeiender en overtuigender dan zijn ‘grijzige voorgangers’, maar helemaal gaaf was het boek volgens hem toch niet en hij miste in de laatste twintig bladzijden het vermogen om ‘de beklemming verder op te voeren of zelfs in stand te houden’. Nuis heeft niet helemaal ongelijk met zijn opmerking over het slot, maar aan de andere kant overvraagt hij als hij nog meer spanning en beklemming wil na een heel boek dat gespannen staat als een veer. Jacques Kruithof was royaler in Vrij Nederland en eindigde zijn recensie zeer terecht met ‘Chapeau!’, al had dat ook in het Nederlands gekund.

De nieuwe roman van Wolkers houdt zich ook bezig met het onweerhoudbare voortschrijden van de tijd en de, in dit geval lichamelijke achteruitgang die daar mee samengaat. Het boek heet zelfs *De onverbiddelijke tijd* (De Bezige Bij). Bij Wolkers is het niet de hoofdpersoon die aftakelt maar een oude vriend van hem. De vriend is plotseling naar Amerika vertrokken en Marcel, de ik-figuur, schrijft hem brieven over zijn herinneringen en de naderende ouderdom. Die Marcel kan daar net zo geweldig over doormieren als Dilling in *Gifsla*, het voorlaatste boek van Wolkers. Na een bladzij of zeventig komen we erachter dat die vriend ongeneeslijke longkanker heeft. We beleven zijn aftakeling dus op een heel andere manier dan bij Bernlef: niet van binnenuit maar gezien van een zeer grote afstand die nog vergroot wordt doordat we geen brieven van de vriend hebben en de ziekte alleen gereflecteerd wordt in de brieven van Marcel.

Dat is niet het enige verschil tussen de romans van Bernlef en Wolkers. Alles wat in de roman van Bernlef gesuggereerd wordt: angst, nostalgie en de futiliteit van een leven wordt bij Wolkers met naam en toenaam genoemd en uitgelegd. Niets wordt er aan de verbeelding van de lezer overgelaten. Daarbij is Wolkers zo sentimenteel als Bernlef nuchter is en daarbij blijkt ook nog weer eens dat emotie sterker overgebracht wordt door een ingehouden toon dan door een tranenvloed of opgeschroefde stoerheid. Ook de verfraaiingsmiddelen die Wolkers gebruikt verzwakken het effect in plaats van het te versterken. Zoals meestal vliegen er heel wat vogeltjes door het relaas en bloeien er vele bloempjes die de tegenstelling tussen leven en dood waarschijnlijk schrijnender moeten maken. Dat levert niets op. Nog schade-

lijker is het vernisje van diepzinnigheid, om het zo maar eens te zeggen. Op bijna elke bladzijde staat wel een verwijzing naar een gedicht of een schrijver en al die citaten en toespelingen maken Marcel alleen maar belachelijker en het verhaal potsierlijker. Wolkers zou Wolkers niet zijn als hij niet een fikse plaats had ingeruimd voor de seks. De lesbische liefde uit *Gifsla* heeft hij nu uitgebouwd tot trio's die Marcel met zijn vrouw en haar vriendin maakt. Verfraaiing of schokeffect? Dat valt niet uit te maken want die scènes functioneren noch als het een noch als het ander. Ik stel me voor dat in Wolkers' volgende roman een kwartet optreedt waar even weinig muziek in zit. Wat een vergelijking van *Hersenschimmen* en *De onverbiddelijke tijd* ook nog weer duidelijk laat zien, is dat suggestie oneindig meer waard is dan expliciet, ook in de beschrijving van erotiek. Voor *Gifsla* had ik, vanwege de slimme constructie, nog wel een paar goede woorden over, maar voor dit laatste boek niet. Carel Peeters in Vrij Nederland ook niet en H.M. van den Brink in NRC Handelsblad twee: onderhoudend en bekwame dosering.

Van de oudere schrijvers hebben ook Reve en Hermans een nieuw boek uitgegeven: de eerste een korte roman, de tweede een novelle. Reves roman, *De stille vriend* (Manteau), is een even grote teleurstelling als het eraan voorafgaande *Wolf*. Het lijkt er veel op dat hij ons geen nieuws meer te melden heeft. Maar dat hebben we al vaker gedacht van Reve en dan kwam hij toch plotseling met iets nieuws, met de brievenboeken bijvoorbeeld of met *De taal der liefde*. Het is nog te vroeg om Reve af te schrijven al zou je op grond van de laatste romans wel geneigd zijn dat te doen. De geheimzinnige Ten Braven van Vrij Nederland doet dat ook. Hij ziet Reve (en Hermans) als gevallen goden en kan in *De stille vriend* niet meer vinden dan 'een snelle recapitulatie van de bekende motieven en tournures, maar dan met de linkerhand genoteerd in een uur van onbedachtzaamheid'. Aad Nuis, daarentegen, zag er nog wel wat in. In De Volkskrant noemde hij het boek op het eerste gezicht een herhalingsoefening op bekend terrein, maar hij kwam daar even later op terug en sprak van 'een paradoxale biecht die schokkend werkt'. Die biecht zag hij als een apologie van Reve voor wat hij - denkend aan Reves extremistische uitlatingen - zijn onzuivere logica noemt. Minder tegemoetkomend, zonder overigens volkomen afbrekend te willen zijn, was Frans de Rover in Vrij Nederland, waar hij zich afvroeg: 'Waar las ik dat ooit eerder?'

De novelle van Hermans, *De zegelring* (De Bezige Bij), heeft het in de kritiek ook hard te verduren gehad en dat lijkt me niet helemaal terecht. Het is een verhaal dat mooi mopperend begint en venijnig uithaalt naar domme journalisten die onzinnige verhalen verzinnen om hun krant maar vol te krijgen. Een van hen schrijft een verhaal over de nazaten van verarmde adel en brengt daarmee het hoofd van een jeugdige nazaat op hol. Bij adel hoort een zegelring maar als er tenslotte een goede gevonden is brengt die geen geluk. Toeval en noodlot voeren in dit verhaal een spannende stoelendans uit, die gewonnen wordt door het lot. De meeste critici vonden het een onbelangrijk boekje, Hermans onwaardig, een zwakke echo van vroegere thematiek en wat dies meer zij. Zelf voel ik me het meest verwant aan P.M. Reinders die in NRC Handelsblad *De zegelring* een nieuwe variatie op een oud thema noemde en die zich vermaakt had met de spottende pathetiek en de ko-

mische wendingen tot de lezer.

Wegens plaatsgebrek moet deze rubriek korter zijn dan gewoonlijk en daarom tot slot alleen nog een paar woorden over Cees Nooteboom die de laatste tijd steeds meer naar voren komt als een prozaïst van belang en bovendien als een schrijver die tot de verbeelding van Engelse en Amerikaanse uitgevers spreekt. Zijn *Rituelen* is nu in een Amerikaanse zowel als in een Engelse uitgave beschikbaar en van *Een lied van schijn en wezen* is een Engelse uitgave in voorbereiding. Zijn laatste boek, *In Nederland* (De Arbeiderspers), is zeker niet minder dan de twee genoemde en verdient in meer dan één taal vertaald te worden. Er wordt ons wel eens overgebrieft dat buitenlandse uitgevers de Nederlandse literatuur te somber vinden voor hun eigen land. Ik heb dat nooit goed begrepen. Gaat het bij de Amerikanen altijd zo vrolijk toe, bij Mailer, bij Bellow, bij Malamud? Malamuds somberste boek, *The fixer*, is notabene zijn grootste bestseller geweest. En is de Franse literatuur werkelijk altijd geestig en luchthartig, en de Duitse lichtvoetig? Kom nou. Al die adjectieven zijn wel van toepassing op Nootebooms *In Nederland*, dat ook helemaal niet zo Nederlandcentrisch is als de titel doet vermoeden en dat grillig is en humoristisch, dat een sprookjesachtige atmosfeer heeft en vol zit met mooi gevonden verwijzingen die elke geleterde buitenlander kan begrijpen.

Hemellichten, keldermotten
Kroniek van de poëzie
Theo Hermans

Nog in *NEM* 39 (najaar 1982) werd erop gewezen dat H.H. ter Balkt in de zeventiger jaren een hartstochtelijk gedreven dichter was die klaar stond om alles wat aards was met wiekende gebaren en ronkende verzen in zijn armen te sluiten. Het is een opluchting te kunnen vaststellen dat hij in zijn meer recente werk die breed uitgemeten tellurische rondborstigheid aan banden heeft weten te leggen. De grotere zelfbeheersing waarvan hij de jongste jaren blijk heeft gegeven, is zijn werk zeer ten goede gekomen. De laaiende vuurhaarden van weleer zijn een verlokkende flakkering geworden, al springen er nog wel gensters uit. Het beeld dringt zich overigens niet toevallig op: Ter Balkts nieuwe bundel draagt de prachtige titel *Hemellichten* (De Harmonie 1983; 64 blz., f 19.90). Het is een onderhoudende verzameling die boeit door humor en levendigheid, en als geheel toch een wat weemoedige indruk laat. Het voorop geplaatste titelgedicht geeft aan dat die weemoed te maken heeft met een gevoel van verpietering en verlies. Het gedicht begint met een beeld van de bliksem die tot een aan en uit floepend lampje in een slagwinkelshoek verworpen is, en eindigt met de regels:

Hemellichten, schijnend
 vanaf het eerste begin
 verhingen zich in schuren
 werden rijp en ijzel

De hemellichten
 zoek je die nog?
 Ze glinsteren op kermissen,
 spotlichtjes van de herfst.

Dezelfde toon leeft in een groot deel van de bundel. In enkele gedichten treedt de dichter weliswaar op als een ecologische spreekbuis zonder meer. Dan weet de lezer na hooguit drie regels hoe een en ander verder zal verlopen. Meestal echter zit Ter Balkts onvrede onderhuids te woekeren en dan zien we gedichten ontstaan vol schitterende, bizarre beelden, die hun kritische strekking niet verhullen maar er ook niet mee te koop lopen. Het is door verkaveling en versteedsing dat de grond radeloos wordt, en vlaggen gaan er pas bedenkelijk uitzien wanneer zij als machtssymbolen moeten fungeren.

Het onderhoudende van *Hemellichten* zit vooral in de unieke sonoriteit van Ter Balkts taalgebruik en in de ontwapenende vindingrijkheid waarmee hij dieren, dingen en mensen beschrijft. Klankassociaties, woordherhalingen en handige variaties geven zijn verzen een balladeachtig, soepel verloop. Op zijn best is hij echter wanneer hij zijn inventiviteit in speelse metaforen en personificaties kan uitleven, zoals in het gedicht 'Nonnen': 'Nonnen zijn wit en droevig,/ bibberende hennen verregend/ op stok in de

lekkende hoeve.// Uiltjes zonder toren of wilg./ De muizen werden chirurgen./ De preparateur nadert over de weg'; of even verder in 'Sigaretten': 'De doosjes hangen hun linten op / De doosjes doen hun cellofaan uit / De sigaretten / gaan op de handen zitten / en glimlachen smeulend'; of nog in een strofe van het overigens tragische gedicht 'Frederik van der Heide 1904-1978': 'Venen welfden er hun bunzingrug,/ duisternis kuchte als een dorsmachine/ tussen de hoeven die sidderden/ van godsdienstwaanzin en hoon'

Toen Ter Balkt in 1980 de Henriëtte Roland Holst-prijs in ontvangst nam, zei hij in zijn dankwoord onder meer: 'Poëzie is een vlag op een modderschuit, een vrolijke vlag die wappert boven de woede.' Aan die stelling beantwoordt *Hemellichten* volledig. Het zichtbare genoegzaam waarmee Ter Balkt het alledaagse en het natuurlijke van beelden voorziet en vermenschlijkt, is tegelijk een uitnodiging om er minder lichtvaardig mee om te springen. Intussen wil hij zich best laten meeslepen en vertederen, maar waar hij dat nodig acht deelt hij opgewekt klappen uit. Zalig is dat, zo'n zinderend oor.

Een toegespitste aandacht voor gewone, natuurlijke dingen en bezigheden spreekt ook uit Bert Schierbeeks nieuwste bundel, *Formentera* (Bezige Bij 1984; 64 blz., f 21,50). De ingehouden of losgeslagen boosheid van Ter Balkt ontbreekt hier echter. *Formentera* is een veel gedempter boek, een wandeling door het landschap en langs de stranden van het eiland waar Schierbeek vaak verblijft. Veel van de gedichten zijn nauwelijks meer dan vignettes. De precisie van waarneming en verwoording, en de suggestie van een aanvankelijk onvermoede dimensie, tillen Schierbeeks taferelen boven het incidentele uit. Zo bijvoorbeeld in het gedicht 'de vijgebomen', dat van schapen tevens altaren en offerdieren maakt:

in de ronde tempels
van de vijgebomen
liggen - levend altaar -
de schapen en slapen
in de eeuwige rust
die wacht op het scherp
van het mes.

Verderop in de bundel komt de figuur van de kijkende en schrijvende dichter af en toe meer op de voorgrond, maar opdringerig toont hij zich nooit. Voor wie Schierbeeks bruisende persoonlijkheid en zijn experimentele bevlogenheid kent, komt *Formentera* als een verrassing. Het is een terughoudende, bijna ingetogen bundel vol rust en stilte, volkomen overtuigend in de trefzekerheid van blik en woord.

In de bundel *Ingesneeuwd* (Bezige Bij 1984; 50 blz.) van Miriam Van hee zit eenzelfde volgehouden aandacht voor het natuurlijke gebeuren buitenshuis. Dit is Van hee's derde poëziebundel, maar aangezien haar eerste twee publicaties bij een Vlaamse uitgeverij verschenen, bleven ze in Nederland zo goed als ongelezen. Achterop de omslag wordt er in elk geval nadrukkelijk op gewezen dat zij geen debutante meer is. *Ingesneeuwd* vormt een sterke eenheid omdat hij gebouwd is op een klein aantal motieven die een onafgebroken melancholische stemming in stand houden. Licht en donker,

winter en lente, sneeuw en dooi zijn de sleutelwoorden die telkens weer het centrale thema in beeld roepen: afscheid, verlangen, stilte, gemis. Miriam Van hee schrijft een zorgvuldig gedoseerde, onmiskenbaar romantische poëzie waarin het gevoel van onvervuldheid bestendig aanwezig is. Seizoenen en weersomstandigheden worden op een subjectieve stemming geprojecteerd. De spaarzaamheid waarmee concrete situaties worden belicht, zorgt ervoor dat alles latent gevoel en atmosfeer is. De titel *Ingesneeuwd* werd alleszins met overleg gekozen. Het zacht maar muurvast ingesneeuwd zijn dat in vele gedichten als toestand of als motief terugkeert, geeft niet alleen het onzekere, besluiteloze wachten van de hoofdpersoon aan, maar ook het donsdekenachtige, het ingekapselde en in zichzelf gekeerde van de stemming die in deze gedichten heerst, zoals in de regels:

zo zal ze weggaan
 voor dag en dauw,
 geluidloos als in dromen
 en altijd iets vergeten, een sleutelbos
 adressen, warme kleren, het station waarheen -
 weggaan en toch blijven
 wachten ingesneeuwd.

Na twee bundels lang in de kou te hebben gestaan, heeft Miriam Van hee een warm onthaal meer dan verdiend.

Dat geldt eveneens, in nog veel grotere mate, voor C.O. Jellema, die met *Door eenen spiegel* (Querido; 59 blz., f26,50) ongetwijfeld een van de meest merkwaardige en tevens een van de meest veeleisende dichtbundels van 1984 uitbracht. Jellema's eerste vier verzamelingen, uit 1961, 1971, 1979 en 1981, trokken weinig aandacht, al voer de vierde, *De schaar van het vergeten*, beter dan de vorige drie. Met *De toren van Snelson* (1983) begon de doorbraak in ernst. *Door eenen spiegel* heeft nu de triomfantelijke bevestiging van Jellema's formidabel talent gebracht.

De bundel bestaat geheel uit sonnetten en is symmetrisch opgebouwd, als een spiegeleffect: 5 reeksen van respectievelijk 5, 12, 5, 12 en 5 gedichten. De titel wordt zijdelings toegelicht in het middelste sonnet van de middelste reeks. Daar komt de regel 'Door eenen spiegel in een duistere rede' in voor, een citaat uit Paulus' eerste brief aan de Korinthiërs. Het volledige bijbelcitaat luidt: 'Want wij zien nu door eenen spiegel in eene duistere rede, maar alsdan zullen wij zien van aangezicht tot aangezicht.' Paulus heeft het over de goddelijke liefde en Jellema over een aardse beminde, maar de mystieke zin blijft dezelfde: wij kunnen de onvolledige kennis die uit het denken voortkomt, overstijgen door een niet begripsmatige zinnelijkheid die in het waargenomene opgaat. Die 'vlam achter der dingen vorm', zoals Jellema het noemt, levert zuivere beelden van het bestaande op, spiegelbeelden, evenbeelden van de dingen, ontdaan van het tijdelijke. Dergelijke beelden zijn van een intensiteit die zelfs het dichterlijk woord te boven gaat. Het gedicht kan er echter wel een glimp van laten zien, zoals winterlicht de dingen 'lichaamloos' maakt.

Dit is slechts één aspect van Jellema's filosofische bekommernissen. De problematiek die hem in *Door eenen spiegel* bezighoudt, is te omvat-

tend en te complex om hem hier in kort bestek recht te doen. Dat wil niet zeggen dat de bundel een betogende, wijsgerige verhandeling is die zich in het ijle verliest. Hoewel de gedichten soms abstract en ideëel zijn, weet Jellema met zijn scherpe beelden, krachtige taal en perfecte vormbeheersing voortdurend te boeien. Van de lezer wordt bijgevolg een serieuze inspanning verwacht, want Jellema schrijft bijzonder compacte verzen en de denkprocessen die hij te berde brengt zijn niet altijd gemakkelijk te volgen. Maar wie er de tijd voor neemt, zal er geen spijt van hebben. Jellema heeft ook sonnetten van Rilke vertaald, en het zegt niet weinig dat zijn eigen gedichten in meer dan één opzicht aan die van Rilke doen denken. Tot slot kan ik er niet beter aan doen dan één van de meer toegankelijke sonnetten uit *Door eenen spiegel*, ‘Beeldspraak’, in zijn geheel te citeren:

Soms heb je niets om mee te vergelijken.
Een dag ligt stil als een gemeerde boot.
Uit alle hoeken kruipen als de dood
keldermotten, de opgestane lijken

van angsten dat een bouwsel zal bezwijken
van denken dat tot samenhang besloot
omdat het, woordenwerk, niets uitvergroot
wat achter de taal niet is te bereiken:

het lijkt erop; je houdt je vast, je kijkt
over de rand, en je zou denken: water,
en naar een oever vast een dunne lijn,

alsof je groen ziet, waar de kustlijn wijkt
neem jij kleur, vorm van een woord aan. Dat staat er -
zo'n dag maakt een gedicht. Als ik verdwijn.

ANS voor ons

R. Salverda

Het afgelopen najaar was een verheugende periode voor de Neerlandistiek, in het bijzonder voor de Nederlandse taalkunde. Achter elkaar verschenen eerst de geheel vernieuwde elfde druk van de dikke Van Dale, toen in november de ANS, en daarna nog Van Dale's Hedendaags Nederlands Woordenboek. Binnen een half jaar twee grote woordenboeken en een eveneens omvangrijke grammaticale beschrijving van het Nederlands: er zullen niet veel talen in de wereld zijn waarvoor een dergelijke produktie gehaald wordt.

Voor de buitenlandse Neerlandistiek en het onderwijs van het Nederlands aan anderstaligen komt daar dan nog bij een goedlopende serie vertaalwoordenboeken van Van Dale Lexicografie, waarvan het bovengenoemde woordenboek Hedendaags Nederlands een onderdeel vormt; en het verschijnen, met nogal wat publiciteit, van een publikatie over de zogenaamde Delftse methode (Sciarone en Montens 1984), waarmee men, aldus de Volkskrant, in twee maanden Nederlands kan leren. Als dat waar is, dan vormen de net genoemde boeken een aardig basispakket voor buitenlanders om enige tijd mee in retraite te gaan. Nu het aantal buitenlanders dat Nederlands wil of moet leren blijft toenemen, is het overigens mooi dat er inderdaad zo'n basispakket is.

In deze stortvloed van publikaties is het verschijnen van de ANS wel het meest verheugend. Speciaal natuurlijk voor de IVN, omdat initiatiefnemers en redacteuren afkomstig zijn uit de kringen van de neerlandici extra muros. Er werd al lang vol verwachting naar uitgezien, zeker na de laatste aankondiging van De Rooij in NEM 38 (voorjaar 1982). Voor hem vooral moet het een grote voldoening zijn, dat nu, na veertien jaar, deze grammatica eindelijk gereed is. De intensieve Belgisch-Nederlandse samenwerking bij dit project zet daarnaast ook de goede toon voor het werk van de Taalunie, die de eindfase van de ANS mede gefinancierd heeft. Het is te hopen, dat de Taalunie op het hiermee ingeslagen pad zal voortgaan, met name nu de internationale Neerlandistiek grotendeels naar deze nieuwe instelling overgeheveld wordt.

De ANS - voluit: *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, onder redactie van G. Geerts, W. Haeseryn, J. de Rooij en M.C. van den Toorn, en gepubliceerd door Wolters-Noordhoff - is een flinke pil van ruim 1300 bladzijden. Het boek is bedoeld voor docenten en studenten Nederlands, verder ook voor journalisten, ambtenaren en allen die beroepshalve veel met taal en taalproduktie te maken hebben, en daarnaast voor alle Nederlandstaligen wie de taal ter harte gaat of die van huis uit het Standaard-Nederlands niet of niet goed meester zijn. De laatste doelgroep tenslotte, maar zeker niet de minst belangrijke, wordt gevormd door de anderstaligen binnen en buiten Nederland.

In deze bespreking vertegenwoordig ik een speciale doelgroep: niet de ambtenaren, de journalisten, de Belgen of de dialectsprekers, maar de

neerlandici extra muros. Dit bepaalt ook het gezichtspunt van waaruit ik het boek bespreek. Ik richt me vooral op de voornaamste functie die de ANS voor deze doelgroep moet vervullen: die van naslagwerk voor docenten die anderstaligen Nederlands leren. De waarde die het boek in dit opzicht heeft moet natuurlijk, net als bij een woordenboek, blijken in de praktijk van een langdurig gebruik. Wat dit betreft, kan ik hier nog niet meer geven dan een eerste en voorlopige beoordeling. Om die te onderbouwen heb ik me gericht op een aantal onderwerpen in de Nederlandse grammatica die mijn studenten hier in Indonesië altijd moeilijkheden bezorgen. Bij mijn beoordeling van de ANS heb ik, behalve op de kwaliteit van de informatie, vooral ook gelet op de toegankelijkheid ervan. Om een voorbeeld te geven: is de informatie over het lastige woordje *er* goed te vinden via de inhoudsopgaven en het register? Is de behandeling ervan correct, duidelijk en goed te begrijpen?

Eerst echter geef ik nog een kort overzicht van de inhoud van de ANS. Wat staat er in de ANS? Een zeer uitvoerige grammatikale beschrijving van het Algemeen Nederlands. Deze beschrijving is ‘realistisch-normatief’ (De Rooij 1982; 4) van opzet. Het realistische zit hem in het feit, dat niet alleen de standaardtaal, maar ook allerlei varianten daarvan behandeld worden, met name spreektaal, schrijftaal, regionale en vaktaal, maar ook wel archaïsch taalgebruik. De grens is ruim getrokken, maar andere varianten, zoals dialect, jargon, kindertaal en literair taalgebruik, worden niet tot het Algemeen Nederlands gerekend en worden dus niet behandeld. Het normatieve element zit in de oordelen die gegeven worden. Wat niet van een andere kwalificatie voorzien is, is in de ogen van de redactie goed Nederlands. Daarnaast worden ook expliciete oordelen gegeven, variërend van ‘uitgesloten’, via ‘twijfelachtig’ tot ‘het komt voor, maar is in strijd met de gegeven regels’. Zoveel mogelijk wordt een beschrijvende karakterisering gegeven. Er wordt niet vaak direct veroordeeld of afgekeurd, dit ter geruststelling van diegenen die bij het woord ‘normatief’ onmiddellijk aan strenge voorschriften moeten denken. De grenzen van het normatieve, en daarmee van het Algemeen Nederlands zijn ruim getrokken: *groter als* mag zonder bezwaar, *even groot dan* wordt vermeld, maar niet goedgekeurd. Zo ook: *hun hebben* komt voor, maar is in strijd met de gegeven regels. De ANS gaat dus over het algemeen tolerant te werk, maar ‘Wat geen goed Nederlands is, is niet in de ANS opgenomen’ (p. 15).

De grammaticale informatie in de ANS is niet bedoeld voor wetenschappelijke specialisten, maar voor de geïnteresseerde leek. De ANS is een naslagwerk voor de praktijk, het bevat een grammatica ten behoeve van het taalgebruik. De beschrijving is praktisch van opzet en gesteld in algemeen begrijpelijke bewoordingen. Terecht wordt daarom de gangbare terminologie van de traditionele grammatica gevolgd. Waar nodig wordt deze terminologie van een concrete en praktische definitie voorzien. Zo bijvoorbeeld het begrip onderwerp: ‘het zinsdeel dat de zelfstandigheid noemt waaraan wordt toegeschreven wat in het gezegde wordt uitgedrukt: bijvoorbeeld wie of wat de handeling verricht’ (p. 815). Voor het doel van deze grammatica is dit voldoende duidelijk.

De inhoud van de ANS is als volgt georganiseerd. Het boek bevat vier delen, met in totaal 27 hoofdstukken. Het eerste en langste deel gaat

over het woord en behandelt de tien traditionele woordsoorten in het Nederlands. De grootste hoofdstukken hier zijn: hoofdstuk 8 Het werkwoord (214 blz.), hoofdstuk 4 Het voornaamwoord (134 blz.) en hoofdstuk 2 Het substantief (82 blz.). De kortste zijn gewijd aan respectievelijk de bijwoorden (hoofdstuk 7, 30 blz.), de telwoorden (hoofdstuk 5, 18 blz.) en de interjecties (hoofdstuk 11, 9 blz.). In al deze hoofdstukken vinden we ruime informatie over subcategorieën, morfologische eigenschappen en gebruikswijzen. Afleiding en samenstelling worden behandeld naar het resultaat van deze morfologische processen: bij de adjectieven vindt men dus ook hoe ze gevormd kunnen worden. Daarbij worden de affixen zoveel mogelijk semantisch geordend. Zowel via de inhoudsopgaven als via het register zijn de belangrijkste voor- en achtervoegsels goed terug te vinden.

Het tweede deel is het kortst en is gewijd aan de woordgroep. Hier vindt men een achttal kortere hoofdstukken over de verschillende typen, de langste nog voor de substantiefgroep (hoofdstuk 13, 28 blz.) en de adjectiefgroep (hoofdstuk 16, 14 blz.).

Het derde deel gaat over de zin. Na een inleidend algemeen hoofdstuk volgen twee lange hoofdstukken, eerst over de zinsdelen (hoofdstuk 21, 108 blz.) en dan over de woordvolgorde in de zin (hoofdstuk 22, 140 blz.) waarna nog een slothoofdstuk volgt over de verschillende typen zinnen, o.a. actief en passief.

In het vierde deel tenslotte wordt uitvoerig ingegaan op het onderwerp nevenschikking. Daarbij wordt in het slothoofdstuk in het bijzonder ingegaan op het moeilijke probleem van de samentrekking.

Speciale opmerking verdient het feit, dat elk van deze 27 hoofdstukken is voorzien van een aparte inhoudsopgave. Die zijn soms zeer uitvoerig, bijvoorbeeld bij hoofdstuk 8 (werkwoord) en 21 (zinsdelen) en vergroten daardoor de toegankelijkheid van de ANS. Voor het onderling verband tussen deze 27 deelstudies dienen verder vooral het zeer uitvoerige register (38 blz.) en de talrijke verwijzingen in de tekst, die worden aangevuld met de bijbehorende paginanummers in de rechtermarge naast de tekst.

Aan dit geheel zijn verder nog toegevoegd een 24 blz. lange lijst van geraadpleegde literatuur, en een lijst van aardrijkskundige namen. Deze zeer uitvoerige lijst bevat de namen van werelddelen, staten en hun hoofdsteden, en de voornaamste landdelen van de Europese landen, en verder voor Nederland en Nederlandstalig België de namen van provincies, landstreken, eilanden en gemeenten of woonkernen met meer dan 10.000 inwoners. Bij elke naam wordt ook de afgeleide inwonernaam gegeven en het bijbehorende adjectief. Nergens wordt verwezen naar de *Lijst van Landennamen* van de Commissie voor de Spelling van Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (Staatsuitgeverij 1980). Er zijn opvallende verschillen tussen deze *Lijst* en die in de ANS: geregeld geeft de ANS een andere spelling (bijvoorbeeld *Afghanistan* i.p.v. *Afganistan*, *Birma* i.p.v. *Burma*), een andere naam (*Opper-Volta* i.p.v. *Boven-Volta*), en andere afleidingen (zo bijvoorbeeld *Ecuadoriaan* i.p.v. *Ecuadoraan*, *cypriotisch* i.p.v. *cyprisch*). De ANS geeft ook allerlei inwonernamen naast die, welke ook in de *Lijst* voorkomen, bijvoorbeeld *Albaniër*, *Bengaal*, *Comoor* en *Finlander*. Al met al heeft bij deze namenkwestie het realistische gezichtspunt duidelijk voorrang gekregen boven het normatieve.

In deze recensie bekijk ik de ANS nu verder als een docent-gebruiker, die er grammaticale informatie in wil opzoeken, nodig om studenten op verantwoorde wijze de beginselen van de Nederlandse grammatica bij te brengen. Ik heb me steekproefsgewijs gericht op een aantal onderwerpen waarmee mijn studenten altijd problemen hebben.

Als eerste probleem waar anderstalige studenten vaak mee worstelen noem ik het gebruik van het woordje *er*. Terecht worden in de ANS uit praktische overwegingen de verschillende soorten *er* met hun verschillende functies bij elkaar geplaatst in één hoofdstuk (7.6, blz. 392-395). Alleen het verwijzende *er* als onderdeel van een voornaamwoordelijk bijwoord wordt elders behandeld (blz. 382-385), maar dat wordt direct aan het begin van 7.6 met een duidelijke verwijzing aangegeven.

In 7.6 worden achtereenvolgens kort maar duidelijk eerst het lokale *er*, dan het partitieve en tenslotte het repletieve behandeld. Met name bij het partitieve *er* vinden we ook regionale varianten, zoals in het voorbeeld (*Mijn tabak is op*). *Dat geeft niet, ik heb er nog*. Het hoofdstuk wordt besloten met een paragraaf over het samenvallen van verschillende functies van *er*, waarbij dan nooit meer dan twee keer *er* in één zin mag voorkomen. Maximale samenval ziet de ANS bij het voorbeeld *Vandaag staan er weer twee over in* (in de context *Tegenwoordig staan er wel erg veel artikelen over zure regen in de krant*). In het ene woord *er* vallen hier in totaal vier verschillende soorten *er* samen: repletief, lokaal, partitief en voornaamwoordelijk bijwoord.

Opvallend is, dat het idiomatische *er*, in de ANS absoluut *er* genoemd, zoals bijvoorbeeld in *Hij ziet er goed uit*, in 7.6 alleen even wordt gememoreerd op p. 392, terwijl het ook te vinden is op p. 385, met voorbeelden als *ervan langs krijgen* en *Je bent er bij*. In plaats van deze gesplitste behandeling zou ik liever één lijst zien in een aparte paragraaf van 7.6.

Via het register tenslotte zijn gemakkelijk de andere plaatsen in de ANS op te sporen, waar partitief en repletief *er* aan de orde komen. Er ontbreekt echter een verwijzing naar het plaatsonderwerp *er* in een zin met onbepaald, niet representatief-categoriaal subject op blz. 116, en naar het plaatsonderwerp *er* op de eerste zinsplaats (p. 945).

Als tweede probleem bezien we de behandeling van het diminutief. Op blz. 79 t/m 85 in het hoofdstuk over de substantieven staan hier alle eigenaardigheden bij elkaar. Met talrijke duidelijke voorbeelden wordt hier een goede inventarisatie gegeven van de verschillende gevallen van dit voor het Nederlands zo karakteristieke procédé. Eerst worden de hoofdregels voor *-je*, *-pje*, *-kje*, *-tje* en *-etje* gegeven. Daarop volgen allerlei speciale gevallen, zoals bijvoorbeeld *gat/gaatje*, *de Hallemannetjes*, *theelichtje*, *rietje*, *advokaatje*, *kopjes geven*, *geeltje*, *vloggertje*, *moetje*, *ommetje*. De ANS bevat hier interessante opsommingen en krijgt daardoor enigszins het karakter van een lijstjesboek. Ik ben daar dol op, en het lijkt me ook bijzonder nuttig voor buitenlandse studenten. Via het register zijn gemakkelijk de andere gevallen van diminuering te vinden: vormen zoals *frisjes*, *warmpjes*, *zachtjes* en *eventjes* (blz. 318, 379).

Ten derde de verbuiging van het adjectief. In 6.4.1 (p. 322-331) wordt de buigings-e behandeld. Eerst vinden we hier een aantal algemene

opmerkingen: over adjectieven die nooit een *-e* krijgen, zoals *lila, kaki, dronken, gouden, Groninger* en *linker*, en over de morfonologische aspecten van deze verbuiging, met name bij adjectieven op *-s* en *-f* (vgl. *dwaze, krasse, kiese* en *brave, lieve, maffe*).

Daarna worden op duidelijke wijze in 6.4.1.2 de hoofdregels voor het gebruik uiteengezet, eerst voor de gevallen met *-e* en daarna voor die zonder *-e*. De invloed van de volgende drie factoren wordt gedemonstreerd: (a) is het adjectief attributief gebruikt? (b) staat het bij een *de-* of een *het-*substantief? (c) met wat voor determinator is het gecombineerd?

In 6.4.1.2 wordt voor het probleem van *Die weg is het leukst/leukste* verwezen naar p. 339, waar deze alternantie gerelateerd wordt aan het verschil tussen geschreven taal (liefst zonder *-e*) en gesproken taal (voorkeur voor *-e*). Aardig is, dat in 6.4.1.2 ook aandacht wordt besteed aan krantekoppen die van de gegeven regels afwijken, zoals bijvoorbeeld in *Nieuwe stadhuis klaar*. Verder komen hier ook nog gevallen aan de orde, waarin meerdere adjectieven te zamen als één voorbepaling bij een substantief fungeren en maar één buigings-*e* krijgen: *Frans-Duitse oorlog, kant en klare installatie, toegepast taalkundig onderzoek*. In 6.4.1.3 tenslotte vinden we een overzichtelijke behandeling van de speciale regels en de twijfelgevallen die de hoofdregels doorkruisen. In afwijking van de hoofdregels kan bijvoorbeeld de *-e* achterwege blijven bij verbindingen die als een eenheid of een titel worden opgevat (*het openbaar ministerie, een buitengewoon hoogleraar*). Daarnaast zijn er ook gevallen waar naast elkaar de verbogen en de onverbogen vorm kunnen voorkomen. Daarbij is in geschreven taal soms wel, soms niet van betekenisverschil sprake, vgl. *een jong dichter* versus *een jonge dichter*. In gesproken taal bestaat een voorkeur voor de verbogen vorm, die dan wel beide betekenissen kan hebben. Om eufonische redenen tenslotte kan de *-e* achterwege blijven bij meerlettergrepige adjectieven en bij comparatieven, vgl. *het overdrachtelijk gebruik, een uitvoeriger beschrijving*.

Minder tevreden ben ik over het vierde punt, de toegankelijkheid van de persoonsvorm (pv). De persoonsvorm is een centraal aspect van de Nederlandse zinsbouw en is in het bijzonder belangrijk voor sprekers van een taal als het Indonesisch, waar zo'n vorm-element niet voorkomt. In het register worden we bij 'persoonsvorm' alleen verwezen naar twee plaatsen in hoofdstuk 8. Het werkwoord, en wel naar p. 409, waar het begrip pv gedefinieerd wordt, en naar p. 599-600, waar de plaats van de pv wordt behandeld. Hier wordt de positie van de pv in de verbale eindgroep in bijzinnen behandeld, respectievelijk vóór of na het deelwoord. Beide volgordes zijn acceptabel en worden gerelateerd aan regionale verschillen en het verschil tussen geschreven en gesproken taal. Intussen maken de voorbeelden 10.b (*Ze betoogden dat die ijver zou aangemoedigd moeten worden*) en 10.c (*Ze betoogden dat die ijver zou moeten aangemoedigd worden*) op mij een sterk Belgische indruk; de ANS acht ze ook minder gangbaar, maar rekent ze toch wel tot de standaardtaal. In de ANS worden nog op een aantal andere plaatsen opmerkingen gemaakt over de pv. Zo wordt op p. 424-425 de vorming en de spelling van de pv behandeld. In het register is dit alleen te vinden onder 'werkwoord, finiete vorm'. Ook in hoofdstuk 21 en 22 komt de pv enige malen aan de orde. Zo wordt op p. 831 de congruentie tussen onderwerp en pv

behandeld. In het register wordt alleen onder ‘congruentie’ naar deze bladzij verwezen. Op p. 917 wordt gemeld, dat in de meeste hoofdzinnen de pv als eerste pool steeds eerste of tweede zinsdeel is. In het register wordt hier alleen naar verwezen onder ‘voor-pv’. Er is verder in het register ook nog een aparte ingang ‘achter-pv’.

Het lijkt erop alsof hier in het register een significante generalisatie is gemist. Juist nu in de tekst van de ANS de pv op een aantal verschillende plaatsen behandeld wordt, zou daar in het register onder één ingang naar verwezen moeten worden, en wel onder ‘persoonsvorm’.

Ons vijfde punt betreft de scheidbaar samengestelde werkwoorden. In de inhoudsopgave bij hoofdstuk 8, op p. 403, worden we voor dit onderwerp verwezen naar paragraaf 8.5.4.1 (blz. 488-515). Het register verwijst bij ‘werkwoord, samengesteld’ naar dezelfde pagina's.

In de inleiding van 8.5.2.1 krijgen we een korte uiteenzetting van de belangrijkste verschillen tussen scheidbare en niet-scheidbare samengestelde werkwoorden: *vóllopen*, *dóórzoeken* en *pláátsvinden* tegenover *volhárden*, *doorzóeken*, en *stófzuigen*. De eerste groep is scheidbaar en vormt in tegenstelling tot de tweede een tangconstructie in presens en imperfectum, zet in het voltooid deelwoord *ge-* na het eerste lid van de samenstelling, heeft doorgaans een andere klemtoon en in samenhang daarmee ook een andere betekenis.

Na deze inleidende opmerkingen worden de belangrijkste typen behandeld: bijwoord + werkwoord, adjectief + werkwoord en substantief + werkwoord. Bij het eerste en meest omvangrijke type, bijwoord + werkwoord, worden de samenstellingen opgesomd, van *aan-* tot *weg-* (p. 491-508) en van *achterna-* tot *uiteen-* (p. 508-512). In deze uitvoerige lijst, die overigens ook al in de inhoudsopgave van hoofdstuk 8 staat (op p. 405) en die ook via het register goed toegankelijk is, worden telkens de scheidbare en de onscheidbare samenstellingen naast en tegenover elkaar behandeld; bij *aan-* vinden we dus zowel *áánkleden* als *aanbídden*.

Een mooie tegenhanger hiervan vinden we in hoofdstuk 21.5 over het voorzetselvoorwerp, waarin op p. 850-852 een lijst is opgenomen van werkwoorden met een vast voorzetsel, eveneens alfabetisch opgesomd, van *aan* tot *voor*. Een iets explicieter behandeling van dit voor anderstaligen vaak ondoorzichtige contrast (vgl. *Hij raakte de drank niet aan* tegenover *Hij raakte niet aan de drank*) zou echter mijns inziens zeker het overwegen waard zijn.

In hoofdstuk 9.2 tenslotte vinden we, op p. 620-621, naar aanleiding van de zin *Hij rijdt de garage in*, de opmerking dat hier van een scheidbaar samengesteld werkwoord sprake kan zijn, maar ook van een achterzetsel. Dit maakt een niet-systematische indruk en is verwarrend voor andestaligen. In het register is er ook geen verwijzing naar deze plaats.

Als zesde punt bekijken we het probleem van de werkwoordstijden. Via de inhoudsopgave bij hoofdstuk 8 op p. 403 worden we verwezen naar paragraaf 8.3.2.8 (p. 428) over de werkwoordstijden in het algemeen, en naar 8.4.7 (p. 453-479) over het gebruik van de werkwoordstijden. Het register verwijst onder ‘werkwoordstijd’ ook naar deze bladzijden. Te zamen geven deze ingangen een goede toegang tot de behandelde materie.

Op p. 428 onderscheidt de ANS zes tijden. De o.v.t.t. en de v.v.t.t. worden niet tot de tijden gerekend, omdat ze zelden temporele betekenis hebben. Vervolgens wordt op p. 429-446 een overzicht gegeven van de vorming van werkwoordstijden, met een uitvoerige lijst van de onregelmatige werkwoorden.

De behandeling van het gebruik van de werkwoordstijden in 8.4.7 begint met de opmerking, dat de werkwoordstijden o.a. tot taak hebben om uit te drukken of wat het werkwoord noemt voor, tijdens of na het moment van spreken te situeren is. Op heldere wijze en met veel voorbeelden worden dan achtereenvolgens per tijdsvorm de verschillende functies - temporele, maar ook aspectuele en modale - behandeld. Tot slot wordt de onderlinge verhouding van de werkwoordstijden in indirecte en semi-directe rede behandeld.

Eigentijds is, dat op p. 464 gewezen wordt op het opkomen - in journalistiek taalgebruik en vermoedelijk onder invloed van het Engels - van het gebruik van het imperfectum waar een perfectum meer op z'n plaats zou zijn, zoals bijvoorbeeld *Ik doodde hem* (I killed him) i.p.v. *Ik heb hem gedood*. Zo ook wordt bij de behandeling van het futurum het gebruik van *gaan*, met name waar *zullen* niet mogelijk is, uitvoerig behandeld. Al met al is de behandeling duidelijk en goed inzichtelijk. Een mooi stuk werk.

Het volgende punt betreft de negatie. Via het register, s.v. 'ontkenning' worden we verwezen naar p. 894 e.v. Daar vinden we hoofdstuk 21.27, De bepaling van ontkenning (negatie) (p. 894-901).

In dit hoofdstuk wordt eerst iets verteld over het bereik van de negatie en het onderscheid tussen zinsontkenning en partiële negatie. Het gebruik van dubbele negatie in gesproken taal (*Hij heeft nooit geen geld*) wordt in een opmerking gesignaleerd en beoordeeld als in strijd met de gegeven regels. Verder wordt in de inleidende paragraaf ook verwezen naar p. 551. Aldaar vinden we verschillende soorten negatieve woorden, zoals *niet*, *slechts*, *pas* en *weinig*, in combinatie met *moeten* en *hoeven*. In het register is deze plaats alleen te vinden onder de ingang 'negatief element'. In 21.27 komen daarna eerst de verplichte ontkenning (zoals bijvoorbeeld in de eerste zin van een balansschikking) aan de orde, en vervolgens het gebruik van *niet (een)/geen*, *niet (iemand)/niemand*, e.d.

In het register vinden we verder via de ingangen 'niet' en 'geen' nog een aantal andere plaatsen in de ANS waar ook over negatie gesproken wordt, met name p. 1000-1004, waar het bereik van *niet* in verhouding tot dat van modale bepalingen behandeld wordt. Hier wordt ook, op p. 1004, bij de zin *Die thee is niet meer goed* de kwalificatie 'regionaal' gegeven. Hier kan ik mij niet in vinden, vgl. bijvoorbeeld *De journalist is niet meer ziek*.

Hoe op een negatief gestelde vraag als *Is dat niet de vader van Saskia?* geantwoord moet worden, is te vinden op p. 1063, waarnaar in het register alleen onder 'ja/nee-vraag' verwezen wordt. Verder wordt nog op p. 952 de interactie van *niet* met vooropplaatsing aangestipt. Voor dit punt geldt dus globaal hetzelfde als wat ik opmerkte met betrekking tot de pv. Mijns inziens is 'ontkenning' de algemene term en zou daar dus in het register een opgave van al deze verschillende plaatsen gedaan moeten worden.

Als laatste onderwerp dan nu de woordvolgorde in Nederland-

se zinnen, waaraan in de ANS een apart hoofdstuk gewijd is (22, blz. 909-1047). Voor wat betreft de algemene principes valt een verstandige aansluiting te constateren bij de ideeën van de Praagse School, met name waar de woordvolgorde gerelateerd wordt aan de informatieve geleiding. In de tekst van 22.1.1 (p. 911-917) worden de hierbij betrokken begrippen (zoals context, nieuws waarde, (on)gemarkeerd en zinsaccent) met duidelijke omschrijvingen en voorbeelden goed inzichtelijk gemaakt. Op basis hiervan wordt het centrale links-rechts-principe geformuleerd: in ongemarkeerde zinnen staat wat informatief minder belangrijk is links van wat qua informatie een grotere waarde heeft. Het in de literatuurlijst genoemde werk van de Praagse linguïsten Beneš, Firbas, Mathesius en Sgall (ik miste Daneš 1964, 1967), en ook dat van Blom & Daalder en Jansen, blijkt in de verdere uitwerking van grote waarde te zijn geweest.

Als tweede algemene principe wordt in 21.1.2 (p. 917-924) het principe van de polen genoemd. Is het links-rechts-principe meer een gebruiksprincipe, dat van de polen is meer een vorm-principe. In feite gaat het hier om de tangconstructie van pv met verbaal complement. Aan de hand van het polen-principe wordt een indeling in zinstypen gemaakt, die verduidelijkt wordt met een uitvoerige lijst op p. 922-924. Het algemene schema waarmee vervolgens de woordvolgorde in het Nederlands wordt benaderd is te vinden op p. 936. Van links naar rechts worden zeven posities onderscheiden: Aanloop - Eerste zinsplaats - Voor-pv - Middenstuk - Tweede pool - Laatste zinsplaats - Uitloop. Terecht is hier voortgebouwd op het werk van Nederlandse structuralisten, waaronder met name dat van Paardekooper.

Het gebruik van Praagse inzichten en van de bijdrage der Nederlandse structuralisten weerlegt de bewering van Battus in NRC-Handelsblad van 30 november 1984, dat de ANS geen theorie bevat. Dit zit er wel degelijk in. De redactie van de ANS is alleen zo verstandig geweest het accent niet op dit theoretische aspect te leggen, maar veeleer met behulp van talrijke observaties de regels en patronen in de Nederlandse grammatica te tonen. Gelet op de doelstelling van de ANS is dit ook voldoende. Maar achter al die observaties zit natuurlijk een enorme hoeveelheid theoretische voorstudie. En ook binnen de ANS, zoals bijvoorbeeld hier in hoofdstuk 22, wordt wel degelijk een theoretisch fundament gelegd waarop de grammatikale analyse berust.

Als voorbeeld noem ik hoofdstuk 22.3 (p. 936-968), waar de eerste zinsplaats behandeld wordt. Hier wordt op duidelijke en coherente wijze de rol van de beide eerder genoemde woordvolgordeprincipes gedemonstreerd. Het onderscheiden van zoiets als een eerste zinsplaats berust op het polen-principe, dat ook meebrengt, dat er hoogstens één zinsdeel op die eerste zinsplaats kan staan (p. 936). Na dit voorwerk wordt zeer gedetailleerd de werking van het links-rechts-principe gedemonstreerd, eerst in ongemarkeerde zinnen en daarna in gemarkeerde. Talrijke interessante observaties van zinnen in context en van hun betekenissen laten zien hoe ingewikkeld de problemen van de eerste zinsplaats en vooropplaatsing zijn. Het ruime voorbeeld-materiaal biedt ook een goede basis voor het onderwijs aan anderstaligen. Dit is een uitstekend hoofdstuk met een grondige inventaris van de probleemgevallen. Het maakt ook goed duidelijk, dat we op het probleem van de eerste zinsplaats voorlopig nog niet uitgestudeerd zijn.

Tot besluit maak ik nog enige algemene kanttekeningen bij de ANS. Ten eerste, zoals reeds opgemerkt, bevat de ANS een zeer uitvoerig register en ook in totaal 28 inhoudsopgaven. Deze talrijke ingangen vergroten de toegankelijkheid van de ANS en daarmee haar bruikbaarheid als naslagwerk.

Ten tweede, de literatuurlijst aan het eind van het boek bevat een goede selectie van de relevante vakliteratuur. Ik miste eigenlijk alleen Cohen 1958 en Hoppenbrouwers 1978, en een verwijzing naar Mathesius 1975. Ik vind het jammer, dat er in de tekst nergens naar de literatuur verwezen wordt. Het zou de waarde van de ANS als naslagwerk verhogen als dat wel zou gebeuren. Een eenvoudige manier om dat te realiseren is om elke titel in de lijst een nummer te geven en dan aan het slot van elk hoofdstuk of elk deelonderwerp in een opmerking de relevante nummers uit de literatuurlijst te noemen.

Ten derde, de lay-out en de verdere verzorging van het boek is over het algemeen prettig. In de tekst zijn de titels van de hoofdstukken en paragrafen altijd systematisch doorgenummerd en vet gedrukt. Onder aan de linkerbladzij staat altijd in cursief de hoofdstuktitel, onder aan de rechterbladzij die van het betreffende deelhoofdstuk. De verwijzingen met kleine cijfertjes in de rechtermarge zijn prettig en bevorderen de interne samenhang van de ANS. Het register is, zoals aangegeven, op een paar plaatsen vatbaar voor verdere systematisering.

Tegen deze achtergrond maak ik nog een paar kleine opmerkingen over de uitvoering van de ANS. Ik zou liever zien, dat de linkermarge naast de tekst altijd leeg bleef; de nummers die daar bijvoorbeeld op p. 22 staan, vind ik storend: waarom niet gewoon inspringen en in de tekst?

Ik vind het vreemd, dat voorbeeldzinnen soms wel, soms niet een nummer krijgen. Ik kan niet doorgronden waarop deze afwisseling berust. Zo bijvoorbeeld in 3.1.1: op p. 112-113 geen nummers, p. 114-119 wel; in 4.4 ook: op p. 191-194 wel, op p. 194-196 niet; in 20.3 wel op p. 786-789, niet op p. 790.

Binnen de paragrafen vind ik de nummering van regels en categorieën soms een beetje onoverzichtelijk. Zo bijvoorbeeld in 3.1.2.2, met eerst Romeinse cijfers, dan hoofdletters, tenslotte Arabische cijfers; of p. 941, met eerst hoofdletters, dan Arabische cijfers, dan kleine letters, en tenslotte stippen. Waarom niet overal systematisch doorgenummerd, zoals bij de hoofdstuktitels, maar dan niet-vet of cursief?

Er zijn in de tekst hier en daar nog correcties mogelijk. De belangrijkste die ik tot nu toe heb opgemerkt zijn: op p. 22, regel 10 van onderen, 'eerste' moet zijn 'tweede'; op p. 116, regel 6 onder voorbeeld (15), waar staat (14) in plaats van (15). De tekst roept daar ook de vraag op of representatief-categoriaal niet generiek is.

Ten vierde merk ik op, dat het aardige van de ANS is, dat er zoveel aandacht aan varianten wordt besteed. Zo vind ik het erg leuk, dat er in de tekst geregeld gewezen wordt op eigenaardigheden van bijvoorbeeld krantentaal, zo bijvoorbeeld op p. 138, 327, 464, 944 en 956. De ANS zou er bij winnen als deze plaatsen ook systematisch in het register te vinden waren. Iets soortgelijks zou ik willen voorstellen voor 'spreektaal' en 'regionaal'. Die

laatste aanduiding komt in de tekst vrij geregeld voor. Soms zou ik dan graag willen weten welke regio wordt bedoeld. Maar in elk geval zou het nuttig zijn als die verschillende plaatsen via het register terug te vinden zouden zijn. Natuurlijk is het niet mijn bedoeling dat de ANS een handboek voor dialectgeografie wordt, maar met een dergelijke ingang via het register zou het bijvoorbeeld mogelijk worden de variatie ten opzichte van de standaardtaal systematisch nader te onderzoeken. Tevens kan dat ertoe bijdragen de onjuiste indruk te verdrijven die nu onbedoeld zou kunnen ontstaan, dat de ANS van het Nederlands een eenheidstaal zou willen maken.

Ten vijfde, de behandeling van de stof is duidelijk en in algemeen begrijpelijke termen gesteld. De vaktermen worden duidelijk gedefinieerd en met voorbeelden geïllustreerd. Het is als naslagwerk geschikt voor docenten en gevorderde anderstaligen. Daarmee voldoet het aan zijn doelstelling.

Ik wil er echter op wijzen, dat het zeker te omvangrijk en te moeilijk is voor beginnende buitenlanders. De forse prijs vormt hier nog een extra bezwaar. Mijns inziens is er dus alle reden om te proberen, op basis van de ANS, een korter, eenvoudiger en goedkoper grammaticaboek speciaal voor beginners te maken. Ik denk hierbij aan een pendant van het *Basiswoordenboek Nederlands* van P. de Kleijn en E. Nieuwborg (Wolters-Noordhoff, Groningen 1983). Zo'n *Basisgrammatica Nederlands* zou dezelfde omvang en uitvoering moeten hebben, en een vergelijkbare prijs; zou gericht moeten zijn op de examens voor het Certificaat; gebaseerd moeten zijn op frequentiegegevens; en het materiaal in de ANS op beknopter en eenvoudiger wijze aanbieden aan beginners. Pas met een dergelijke grammatica, in combinatie met het reeds bestaande woordenboek, zou er werkelijk een basispakket zijn waarmee beginners uit de voeten kunnen.

Ten zesde, de ANS biedt een zeer gedegen en uitvoerige codificatie van de grammatica van het Standaard-Nederlands. Zij bevat een schat aan materiaal en biedt ook veel stof tot nader onderzoek. De ANS is een beginpunt en vraagt om uitwerking, herziening en bijstelling. De redactie wijst daar trouwens zelf ook op in het voorwoord (p. 6). Voortgezette studie is noodzakelijk, en ik sluit me dan ook graag aan bij de woorden van De Rooij in zijn aanbiedingstoespraak, dat hij hoopte dat voor een dergelijke voortzetting op de één of andere wijze geld gevonden kan worden. Als er een Instituut is voor het Nederlandse Woordenboek, waarom dan ook niet één voor de Nederlandse Grammatica?

Bibliografie

- Cohen, A.
1958 'Het Nederlandse diminutiefsuffix', in
Ntg 52, 40-45.
- Daněš, F.
1964 'A three-level approach to syntax', in:
TLP 1, 225-240.

- 1967
Hoppenbrouwers, Cor.
1978
- ‘Order of Elements and Sentence Intonation’, in *To Honor Roman Jakobson*, Mouton, Den Haag, I, 499-512.
- ‘Regels voor de meervoudsvorming in het Nederlands’, in *Proeven van neerlandistiek* aangeboden aan prof. dr. A. Sassen, verzorgd door Berkel, A. van, Blok, W., Brummel, G. e.a. (Groningen), 197-201.
- Mathesius, V.
1975
- A functional Analysis of Present-day English*, Mouton, The Hague.

Negende Colloquium Neerlandicum 20-31 augustus 1985

In het programma van het komende colloquium zijn voor het eerst zogenaamde werkbijeenkomsten opgenomen, waaraan de docenten extra muros actief bijdragen aan thema's die ze van te voren hebben ingezonden. Uiteraard worden deze werkbijeenkomsten door iemand geleid. De personen die wij hiertoe bereid hebben gevonden, presenteren hieronder een overzicht van de problematiek respectievelijk de stof die in hun sectie aan de orde is. Deze stukken spreken voor zichzelf. Ik wil alleen graag even de volgorde toelichten: die resulteert uit het programma, zoals het reeds eerder bekendgemaakt is. Tijdens het colloquium zullen immers achtereenvolgens *taalonderwijs*, *moderne letterkunde* en *kennis van land en volk* aan de orde komen.

Verder dank ik de schrijvers voor hun bereidwilligheid. Dank zij die extra inspanning kunnen de collega's in het buitenland zich nog grondiger op het colloquium voorbereiden.

J. Wilmots

Taalonderwijs

Kan een vreemde taal 'impliciet' geleerd worden?

Jan H. Hulstijn

Taaldocenten die hun eigen manier van lesgeven aan een kritisch oordeel durven onderwerpen, stellen zich van tijd tot tijd de vraag 'Moet ik wel of geen grammaticaregels geven?'. We kunnen op die vraag antwoorden 'dat hangt ervan af welke methode je wilt gebruiken. In de grammaticavertaalmethode bijvoorbeeld wordt heel veel aandacht aan grammatica besteed. In de audio-linguale methode ook, maar dan op een impliciete manier. Maar in de "natuurmethode" is er voor grammaticaonderwijs eigenlijk geen plaats.' De volgende vraag luidt dus 'Welke methode moet ik kiezen?' En natuurlijk, ook op die vraag kunnen we antwoorden met 'Dat hangt ervan af'. Waarvan dan? Op zijn minst van de volgende factoren:

- 1 Wat weten we van de leerders? Wat is hun leeftijd (cognitieve ontwikkeling), vooropleiding, leerstijl, en hun kennis van woord- en zinsontleding?
- 2 Wat weten we van de docent? In hoeverre is hij/zij taalkundig en onderwijskundig geschoold, en wat is zijn/haar ervaring?
- 3 Welke eindtermen zijn er geformuleerd voor het onderwijs? Met welke wensen, behoeftes en verwachtingen komen de leerders naar de les? Welke eisen stelt de samenleving en welke doelen staan de opleidende instelling voor ogen?

- 4 Wat zijn de institutionele randvoorwaarden? In hoeverre worden de mogelijkheden beperkt door de lessentabel, door de materiële voorzieningen, door de financiële middelen?

Pas nadat deze vragen beantwoord zijn kan een verantwoorde keuze van een methode gemaakt worden. En niet te vergeten: het onderwijs moet geëvalueerd worden. Dat geldt voor de vorderingen van de leerders (produktevaluatie), maar ook voor wat er in de klas gebeurt (procesevaluatie) met inbegrip van de gekozen methode.

Dat de hierboven genoemde factoren mede van invloed zijn op de ruimte die er aan grammatica gegeven kan worden, valt met twee evidente voorbeelden te illustreren:

- Expliciet grammaticaonderwijs is minder gauw gedoemd te mislukken wanneer de leerders beschikken over een flinke kennis van woorden zinsontleding.
- Wanneer in de doelstellingen niet of nauwelijks sprake is van produktieve vaardigheden (spreken en schrijven), hoeft er alleen al om die reden naar verhouding weinig tijd aan grammatica besteed te worden.

Wat is eigenlijk een methode? In de literatuur wordt aan dit begrip een paraplu-functie toegekend (Stern 1983, hoofdstuk 20; Van Els e.a. 1984, hoofdstuk 8; Richards & Rodgers 1982). Een methode is de vereniging van drie componenten: (1) de theoretische uitgangspunten, (2) de leergang, en (3) de didactische werkvormen.

Voor wat de uitgangspunten betreft, onderscheiden we:

- een *taalkundige* benadering van WAT er geleerd moet worden; en
- een *psychologische* benadering van HOE er geleerd moet worden.

Zowel de opvattingen over het WAT als die over het HOE hebben in de afgelopen decennia aanzienlijke veranderingen ondergaan. Het taalonderwijs is lange tijd gebaseerd geweest op een *structuralistische* benadering van het WAT. In het structuralisme wordt de taal beschouwd als een systeem van regels en elementen. In de grammatica (het regelsysteem) wordt precies beregeld hoe er met de taalelementen (klanken, woorden) correcte zinnen gevormd kunnen worden. In het op deze structuralistische benadering stoelende taalonderwijs, wordt dan ook de belangrijkste plaats ingeruimd voor het onderwijzen/leren van de grammatica en de woordenschat. (Daarbij beperkt men zich in het aanvangsonderwijs doorgaans tot de meest frequente woorden en structuren.) In de zeventiger jaren zien we het ontstaan van de *linguïstische pragmatiek*. Daarin wordt taalbeheersing opgevat niet alleen als een beheersing van woorden en grammaticaregels, maar ook van taalhandelings-regels. De invloed van deze opvatting treffen we aan in wat binnen het taalonderwijs de *'functioneel-notionele benadering'* genoemd wordt. Dat is een gedetailleerde opsomming van leerdoelen in termen van taalgebruikssituaties, de rollen die de leerders daarin moeten kunnen vervullen, de taalhandelingen welke zij productief en/of receptief dienen te beheersen, de begrippen die ze

in de taal moeten kunnen uitdrukken, en tenslotte de linguïstische invulling van dat alles: woorden, uitdrukkingen en grammatische structuren.

Laat ons nu eens naar enkele psychologische benaderingen kijken. Ook hier zien we duidelijke veranderingen in de afgelopen decennia. Vijfentwintig jaar geleden was de positie van de *behavioristische* leerpsychologie nog onaantastbaar. Voor het taalonderwijs betekende deze benadering: (1) voorkeur voor 'doen' (lezen, luisteren, spreken, schrijven) boven 'beschouwen' (expliciete grammatica), en (2) het inslijpen van taalregels door versterking van correcte taalvormen ('operant conditioneren'). Een reactie op het behaviorisme zien we in de opkomst van *cognitivistische* theorieën. In de moderne cognitieve psychologie zijn uitdrukkingen als 'aandacht', 'inzicht', 'intelligente strategieën', 'planning plus uitvoering', 'regel plus toepassing' en dergelijke geen taboe meer. Op het eerste gezicht lijkt het er dus wel op alsof hiermee in het taalonderwijs de weg weer vrijgemaakt is voor het geven van expliciete grammaticaregels. Maar hieronder zullen we zien dat de huidige situatie op dit punt allerminst duidelijk is.

Wanneer we nu met de zojuist genoemde taalkundige en psychologische uitgangspunten in het achterhoofd de bestaande 'methodes' aan ons geestesoog laten voorbijgaan, dan zien we dat sommige 'methodes' gekenmerkt zijn meer door een taalkundige benadering, andere door een psychologische, en slechts enkele methodes door een combinatie van taalkundige en psychologische uitgangspunten. In de eerste twee gevallen mag je dus eigenlijk niet van 'methode' spreken omdat hetzij de psychologische uitgangspunten oningevuld zijn (zoals in de notioneel-functionele benadering), hetzij de linguïstische uitgangspunten. De audio-linguale methode is het beste voorbeeld van een methode die stoelt op een combinatie van taalkundige en psychologische uitgangspunten. Toch is deze combinatie van structuralisme en behaviorisme geenszins dwingend. Structuralistische opvattingen zijn heel wel te paren aan cognitivistische. (In de vakliteratuur heeft men voor deze methode wel de term 'cognitive code learning' gebezigd.) Het huidige vreemde-talenonderwijs draagt zelfs overwegend deze structuralistisch-cognitivistische signatuur: structuren en woorden worden onderwezen met behulp van regels, schema's, stroomdiagrammen, ezelsbruggetjes en wat dies meer zij, en vervolgens geautomatiseerd met behulp van zowel structuuroefeningen als communicatieve oefeningen.

De meeste 'methodes' welke de laatste jaren als min of meer 'nieuw' aan het onderwijsveld gepresenteerd zijn, berusten alleen op HOE-opvattingen. Op zich is met deze constatering niets slechts gezegd over enige 'methode', 'benadering' of 'aanpak'. Ik wil slechts nadrukkelijk vaststellen dat met één zo'n opvatting van leerpsychologische of didactische aard, nog geen invulling gegeven is aan de overige kwesties van theorie, leergang en didactiek. Wanneer we dus in aanraking komen met nieuwe ideeën uit buitenen binnenland, zoals Total Physical Response, Community Language Learning, Reading Method, Suggestopedia, Silent Way, Natural Approach, Explorative Creative Way, Audio-lexicale Aanpak, en Delftse Methode, dan is het goed te bedenken dat we hier te maken hebben niet met methodes in de zin van theorie + leergang + didactiek, maar met voorgestelde oplossingen voor slechts een minderheid van al deze kwesties.

Monitor Theorie

Een ongekend grote publiciteit geniet de laatste jaren de volgende HOE-opvatting: het leren van een vreemde taal kan het beste geschieden zoals kinderen op impliciete wijze hun moedertaal leren. Deze opvatting vinden we, geheel of gedeeltelijk, terug in enkele van de hierboven genoemde stromingen, het duidelijkst in de Natural Approach (Terrell 1977, 1982; Krashen & Terrell 1983). Hieruit vloeit voort een huiver voor of zelfs resolute afwijzing van grammaticaonderwijs - een tendens die we in mindere of meerdere mate ook bespeuren bij enkele van de hierboven genoemde HOE-benaderingen.

De Natural Approach steunt op de Monitor Theorie van Krashen.¹ Volgens deze theorie kunnen volwassenen een vreemde taal verwerven (dat is: impliciet leren of 'oppikken') net zoals kinderen hun moedertaal verwerven. Wat verwerven precies is, daarover wordt ons in geen van de publikaties van Krashen iets meegedeeld. Ook wordt er niet verwezen naar enige moedertaalverwervingstheorie. Volstaan wordt met de term 'creative construction process' (Dulay, Burt & Krashen 1982: 6-8). Maar daarmee is moedertaalverwerving natuurlijk niet adequaat verklaard. Een beroep doen op een (al dan niet aangeboren) voorkennis of blauwdruk van de abstracte, wiskundige eigenschappen van grammatica's van natuurlijke talen (Universal Grammar) is niet genoeg. Naast de principes van de universele grammatica behoeven we nog steeds een inductietheorie die verklaart hoe de grammatica van een bepaalde taal afgeleid wordt uit het taalaanbod (Wexler & Culicover 1980: 1-7). De behoefte aan zo'n inductietheorie kan goed geïllustreerd worden aan de hand van het probleem van de zogenaamde 'overinclusive grammars' (Braine 1971; Bowerman 1983). De principes van de universele grammatica kunnen niet verhinderen dat de taalverwerver overgeneralisaties creëert. Dat manifesteert zich in fouten als 'gelopen', 'want hij ziek is', 'de jongen is deksels', 'hij gaf een flink pak slaag aan de schurk' (ANS p. 846), 'ik word erdoor verbaasd dat je nog steeds aan het werk bent' (ANS p. 856), 'die boom is tamelijk dood' (ANS p. 875). Hoe kunnen we verklaren dat de meeste overgeneralisaties na verloop van tijd uit de kindertaal verdwijnen? Hoe vanzelf gaat dat? Is daarvoor toch niet enigerlei aandacht voor vormkwesties nodig? Deze problemen zijn momenteel nog niet opgelost. Onderzoekers zijn het er niet over eens in hoeverre de fouten die kinderen maken gecorrigeerd worden door de volwassenen in hun omgeving ('negative feedback') en krachtens welke cognitieve principes kinderen ook zonder foutencorrectie in staat zijn hun foutieve hypothesen te herzien. Is het misschien toch een kwestie van cognitieve ontwikkeling? Maar welke cognitieve vermogens zouden hiervoor verantwoordelijk kunnen zijn?

Wanneer nu de Monitor Theorie stelt dat volwassenen een vreemde taal kunnen verwerven net zoals kinderen hun moedertaal verwerven, dan zou je toch verwachten dat verklaard wordt hoe volwassenen hun foutieve hypothesen herzien. Verwijzen naar een 'creative construction process' is dan toch geen verklaring. Is het dan niet op zijn minst voorbarig te stellen dat docenten met het geven van grammaticaregels en met het corrigeren van fouten een hindernis opwerpen voor het natuurlijke verwervingsproces? Zelfs al zouden we beschikken over een adequate verklarende the-

rie van het onbewuste, autonome verwervingsproces zonder een beroep te hoeven doen op externe feedback (grammatica-uitleg en foutencorrectie) - gesteld dat dat zonder externe feedback kan - dan nóg zouden we moeten onderzoeken of we, door wél feedback te geven, de natuur een handje kunnen helpen. Waarom zou een ‘onnatuurlijke’, door onderwijs gestuurde leerweg, niet makkelijker en korter kunnen zijn dan een ‘natuurlijke’ (Takala 1984: 162)?

Begrijpelijk taalaanbod?

De Monitor Theorie stelt dat zolang het taalaanbod inhoudelijk maar begrijpelijk is, de fonologische, morfologische en syntactische eigenschappen ervan als vanzelf door de leerder opgepikt worden. Op de vraag wat ‘begrijpelijk’ precies inhoudt en waar de grens ligt tussen begrijpelijk en onbegrijpelijk, wordt verwezen naar spontane, natuurlijke communicatiesituaties: zoals ouders onbewust weten welke woorden en constructies te moeilijk zijn voor hun kinderen, zo voelen volwassen native speakers (en leerkrachten) al gauw aan op welk beheersingsniveau een non-native speaker zich bevindt, en ze passen hun spraak onbewust aan dat niveau aan. Ze verschaffen daardoor de leerder de input die inhoudelijk begrijpelijk is en die vormelijk slechts een klein beetje boven het huidige niveau van de leerder is. En die kleine hoeveelheid nieuwe vormeigenschappen worden door de leerder na verloop van tijd als vanzelf opgepikt en aan de impliciete taalkennis toegevoegd. Maar ook met deze simplistische voorstelling van zaken gaan Krashen c.s. voorbij aan een wetenschapsgebied, namelijk dat van de informatieverwerking (‘information processing’). Het is niet mogelijk om in dit bestek uitvoerig stil te staan bij de omvangrijke literatuur op dit gebied, maar met een enkel voorbeeld kan toch al gedemonstreerd worden dat de zaken toch niet zo eenvoudig zijn als Krashen wil doen voorkomen.

Wanneer we iemand horen spreken of wanneer we een tekst lezen, dan hebben we dikwijls - zoals het treffend heet - aan een half woord al genoeg. Een verspreking of een zetfout valt ons daarom dikwijls niet eens op. Zo zou het ook de taalverwerver kunnen vergaan. Stel dat het taalaanbod makkelijk te begrijpen is - ook al bevat het enkele vormeigenschappen welke de leerder nog niet verworven heeft. Het zou nu kunnen gebeuren dat de leerder die nieuwe vormeigenschappen niet eens opmerkt. Nieuwe structuurkenmerken zouden bij een té begrijpelijk taalaanbod wel eens de kans kunnen lopen door de leerder helemaal over het hoofd gezien te worden. Misschien moet de vraag daarom zo geformuleerd worden: hoe *onbegrijpelijk* moet het taalaanbod zijn om een in de input aanwezig (en nog niet verworven) vormverschijnsel als het ware op te laten vallen en de aandacht van de leerder te laten trekken? Hier ligt een nog nauwelijks ontgonnen onderzoeksterrein (McLaughlin 1980; Maclaughlin, Rosman & McLeod 1983; Hulstijn 1984, 1985).

Conclusie

Vooral onder invloed van Krashens Monitor Theorie, die geplaatst is als wetenschappelijke ondersteuning van de Natural Approach, is de laatste jaren de tendens te bespeuren om grammatica-uitleg en fouten-

correctie af te schaffen en in plaats daarvan de nadruk te leggen op ‘begrijpelijk taalaanbod’ Zulke pleidooien zijn op zijn zachtst gezegd prematuur. Ze berusten op een onvolledige en ietwat naïeve interpretatie van de literatuur over moedertaalverwerving en cognitieve processen van informatieverwerking. Ze gaan namelijk voorbij aan de volgende twee nog onopgeloste problemen:

- 1 Is externe feedback (grammatica-uitleg en/of foutencorrectie) een noodzakelijke voorwaarde voor het herzien van foutieve generalisaties?
- 2 In hoeverre wordt het al dan niet bewust opnemen van onderliggende regelmatigheden in het inputmateriaal beïnvloed door factoren zoals voorkennis, de aard van de grammaticaregel, inputfactoren (zoals voorstructurering, frequentie en volgorde), taakfactoren (waarop let de leerder?) en kwesties als transfer naar andere taken en generalisatie naar ander linguïstisch materiaal. Verder is het zo dat er voor vrijwel geen van de recentelijk aanbevolen nieuwe benaderingen betrouwbare empirische gegevens bestaan met betrekking tot hun vermeende effectiviteit. Het is natuurlijk niet voldoende wanneer de geloofwaardigheid van een methode slechts berust op de autoriteit van haar pleitbezorger, en zeker niet wanneer die - zoals in het geval van Krashen - in belangrijke mate bepaald wordt door het steeds maar weer herhalen van het eigen standpunt (Richards 1984: 19).

Geen simpel antwoord dus vanuit de wetenschap op onze praktische vraag ‘grammatica: hoe?’ Ik blijf voorlopig bij het volgende standpunt: rekening houdend met de leeftijd, leerstijl, talenkennis en motivatie van de personen aan wie we lesgeven, en afhankelijk van de in de doelstellingen vereiste correctheid bij het spreken en schrijven, kunnen we, gedurende een deel van de lestijd, hun aandacht nadrukkelijk vestigen op wat wel en wat geen goed Nederlands is. Er is geen geldige reden waarom we dan zouden moeten terugschrikken voor het geven van grammatica-uitleg en voor het corrigeren van fouten.

Literatuur

- Braine, M.D.S. 1971. On two types of models of the internalization of grammars. In: D. Slobin (ed.), *The Ontogenesis of Grammar*. New York: Academic Press.
- Bowerman, M. 1983. How do children avoid constructing an overly general grammar in the absence of feedback about what is not a sentence? *Papers and Reports on Child Language Development* 23. Stanford University Department of Linguistics.
- Dulay, H., Burt, M. & Krashen, S. 1982. *Language Two*. New York; Oxford University Press.
- Van Els, Th., Bongaerts, Th., Extra, G., Os, Ch. van & Janssen-van Dielen, A.-M. 1984. *Applied Linguistics and the Learning and Teaching of Foreign Languages*. London: Edward Arnold.
- Hulstijn, J.H. 1982. *Monitor Use by Adult Second Language Learners*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam.

1984. Cognitive processing of second-language syntactic structures. Paper presented at the 7th World Congress of Applied Linguistics. Brussels, August 1984.
1985. Syntactic processing in a natural second language and in a partly artificial language. Paper presented at the 1985 Los Angeles Second Language Research Forum, UCLA February 1985.
- Janssen-van Dieten, A.-M. & Hulstijn, J.H. 1981. Als het taalaanbod maar begrijpelijk is: Stephen Krashens ideeën over T2-verwerven en T2-leren. *Levende Talen* 358: 47-54.
- Krashen, S. 1981. *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
1982. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. New York: Pergamon Press.
- Krashen, S. & Terrell, T.D. 1983. *The Natural Approach*. Oxford: Pergamon Press.
- McLaughlin, B. 1980. On the use of miniature artificial languages in second-language research. *Applied Psycholinguistics* 1: 357-369.
- McLaughlin, B., Rossman, T. & McLeod, B. 1983. Second language learning: An information-processing perspective. *Language Learning* 33: 135-138.
- Richards, J.C. 1984. The secret life of methods. *TESOL Quarterly* 18: 17-23.
- Richards, J.C. & Rodgers, T. 1982. Method: approach, design, and procedure. *TESOL Quarterly* 16: 153-168.
- Stern, H.H. 1983. *Fundamental Concepts of Language Teaching*. London: Oxford University Press.
- Takala, S. 1984. Review Essay: A review of *Language Two* by H. Dulay, M. Burt & S. Krashen. New York: Oxford University Press 1982. *Language Learning* 34: 157-174.
- Terrell, T.D. 1977. A natural approach to the acquisition and learning of a language. *Modern Language Journal* 61: 325-336.
1982. The natural approach to language teaching: An update. *Modern Language Journal* 66: 121-132.
- Wexler, K. & Culicover, P.W. 1980. *Formal Principles of Language Acquisition*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Eindnoten:

- 1 Zie Krashen 1981, 1982; Dulay, Burt & Krashen 1982; Krashen & Terrell 1983. De belangrijkste stellingen van de Monitor Theorie zijn samengevat in Janssen-Van Dieten & Hulstijn 1981; zie ook Hulstijn 1982, hoofdstuk 2.

Het opbouwen van een uitgebreide receptieve woordkennis

Carolien Schouten-van Parreren

Vorig jaar is in NEM een artikel verschenen van Beheydt, waarin de achtergronden van de toenemende belangstelling voor de woordenschatverwerving worden belicht. Ik zal dat niet nog eens doen, maar ingaan op de *didactiek* van de woordenschatverwerving. Uiteraard kan een en ander hier slechts summier worden aangegeven (uitgebreid in Schouten-van Parreren 1985).

Het is gebruikelijk om ten aanzien van het leren van woorden twee vragen te stellen: ten eerste, *welke* woorden moeten worden geleerd (dit impliceert ook welke aantallen) en ten tweede, *hoe* moeten ze worden geleerd? De eerste vraag zal hier niet aan de orde komen, omdat in dit kader verwezen kan worden naar de bestaande selecties voor het Certificaat Nederlands als vreemde taal. Ik beperk mij tot de vraag naar het 'hoe'. Daarbij moet om te beginnen een onderscheid gemaakt worden tussen de ca. 1000

meest frequente woorden en de rest. De opbouw van de woordenschat in een taal wordt namelijk gekenmerkt door een wetmatigheid volgens welke de ca. 1000 meest frequente woorden inderdaad zeer vaak voorkomen, terwijl de hierop in frequentie volgende woorden vrij abrupt heel weinig voorkomen (wet van Zipf). Dit heeft tot gevolg dat de eerste 1000 woorden van een taal zonder speciale inspanning ('incidenteel') geleerd kunnen worden, terwijl de minder frequente woorden een aparte behandeling vergen. Op deze behandeling zal hier verder worden ingegaan.

In eerdere publikaties heb ik argumenten besproken om woorden niet los, in losse zinnen en/of in lijsten aan te bieden. In plaats daarvan pleit ik voor het woorden leren door lezen. De twee belangrijkste argumenten voor het woorden leren door lezen zijn dat de kans op interferentie (verwarring) tussen verschillende woordvormen en/of betekenissen minder groot is en dat teksten meer aanknopingspunten ('cognitief houvast') bieden voor het onthouden van nieuwe woorden. In een empirisch onderzoek (Schouten-van Parreren 1981, 1985) waarin proefpersonen gevraagd was vreemdtalige teksten met onbekende woorden te lezen, bleek bij latere toetsing van die woorden welke vorm zulke aanknopingspunten aan kunnen nemen. De ppn. herinnerden zich de betekenis van het woord aan de hand van een situatie in de gelezen tekst, eventueel aan een visueel beeld van zo'n situatie, aan een letterlijke zin of woordgroep uit de tekst, door het feit dat hetzelfde (nieuwe) woord of de stam ervan meer keren in de tekst was voorgekomen of aan de hand van allerlei specifieke handelingen of belevingen met betrekking tot het woord. Een kenmerkend voorbeeld voor de rijkdom aan associaties die een tekst en het handelen daaraan aan een woord kan meegeven, vormt het volgende uit het onderzoek afkomstige protocolfragment:

Dung. Ja hoor. Dat heb ik twee keer opgezocht. Dat vond ik heel stom. In de eerste instantie ging het over kegelvormige *dung*. Kegelvormig - *conical* - had ik dus opgezocht en *dung* had ik opgezocht,... de vertaling was mest, het ging dus over olifantenpoep in dit geval. Later is er nog een keer het woord *dung* in voorgekomen. Toen kwam het me weer compleet onbekend voor en toen heb ik het weer opgezocht. En dat vond ik toch wel zo verschrikkelijk stom, dat het weer mest bleek te betekenen, dus nog steeds mest bleek te betekenen, dat ik het daardoor ook niet ben vergeten.

Uit het onderzoek bleek overigens wel dat er aan bepaalde tekstgebonden en leerpsychologische voorwaarden moet worden voldaan, wil het woorden leren door lezen ook maximaal effect sorteren. De tekstgebonden voorwaarden impliceren vooral dat *niet alle* nieuwe woorden in een tekst in aanmerking komen voor het woorden leren door lezen. Met name het voorkomen van woorden in misleidende contexten (bijvoorbeeld in beeldspraak) en het voorkomen van verschillende nieuwe woorden in één tekst die qua vorm en/of betekenis op elkaar lijken zonder verwant te zijn, bleek ongunstig te zijn. Dergelijke woorden en trouwens ook woorden die tot een frequentiegebied behoren waar de leerder nog niet aan toe is, zouden onmiddellijk gegeven moeten worden en dus (nog) geen speciale behandeling moeten krijgen. Voor de andere onbekende woorden is dat wel het geval; hiervoor gel-

den echter de leerpsychologische voorwaarden. Woorden leren door lezen blijkt namelijk alleen effectief te zijn als er actief en bij voorkeur op verschillende wijzen aan het woord in relatie tot de tekst wordt gehandeld. Effectief bleek vooral een combinatie van drie stappen:

- 1 Eerst de betekenis van het woord uit de context en de woordvorm proberen af te leiden ('raden').
- 2 Vervolgens de geraden betekenis verifiëren in een woordenboek.
- 3 Daarna min of meer uitvoerig de woordvorm analyseren.

Deze drie stappen zullen hieronder kort worden toegelicht.

Raden

Deze handeling is bij uitstek geschikt voor het bevorderen van de retentie van een nieuw woord. Er wordt immers gehandeld aan de woordvorm in relatie tot de context, maar vaak ook in relatie tot het eigen kennisbezit (zowel taalkundige kennis als kennis van de wereld). Dit betekent dat zo'n woord goed in het geheugen verankerd wordt en daardoor gemakkelijker gereproduceerd kan worden. Hoewel het hier niet mogelijk is om op de systeemtheorie van het geheugen, die de samenhang kan verklaren, in te gaan, zij en passant opgemerkt dat het vergeten van de betekenis van een woord vaak geen kwestie is van het niet (meer) in het geheugen aanwezig zijn, maar van het niet kunnen vinden ervan. Actief handelen aan woorden in teksten vergroot als het ware de terugvindbaarheid van de woordbetekenis, doordat er verschillende toegangen gecreëerd worden (voorbeelden daarvan waren onder meer herinneringen aan een visueel beeld van de situatie in de tekst of herinneringen aan affectieve belevingen die het woord oproep). Het feit dat het raden van woordbetekenissen het onthouden zo sterk bevordert, betekent overigens wel dat verkeerdt raden zoveel mogelijk voorkomen moet worden. Dit is enerzijds mogelijk door alleen woorden in geschikte contexten te laten raden (vgl. de tekstgebonden voorwaarden!) en anderzijds door de 'raadvaardigheid' van de lerenden waar nodig te ontwikkelen. Deze raadvaardigheid, die normaliter niet wordt onderwezen, blijkt bij lang niet alle leerlingen in voldoende mate ontwikkeld te zijn. Toch zijn hier wel mogelijkheden voor systematisch onderwijs. Leerlingen moeten leren eerst na te gaan hoe de zin in elkaar zit en welke positie het woord daarin inneemt (handelen op het morfo-syntactische niveau), vervolgens nagaan wat de context voor informatie oplevert met betrekking tot de betekenis van het woord (het semantische niveau) en daarna pas nagaan of de stam nog informatie toevoegt (het lexicale niveau). De volgorde waarin deze drie stappen worden gedaan, is belangrijk. Veel fouten blijken veroorzaakt te worden doordat leerlingen geneigd zijn eerst naar de stam te kijken, op grond daarvan al een gok wagen en de rest van de context zo verdraaien dat deze daar min of meer bij past. Dat een dergelijke handelwijze ook repercussies heeft voor het tekstbegrip in het algemeen spreekt voor zich.

Opzoeken

Over het opzoeken valt minder met zekerheid te zeggen. Essen-

tieel is wel dat de nieuwe woorden goed gesemantiseerd worden. In het onderzoek bleken woorden waarvan de proefpersonen de betekenis nooit precies te weten waren gekomen snel en radicaal vergeten te worden. Enigszins problematisch is echter dat zo'n goede semantisering afhankelijk van de aard van het woord de ene keer bereikt wordt door het gebruik van een tweetalig woordenboek, de andere keer door het gebruik van een eentalig woordenboek. Concrete woorden met een specifieke betekenis zijn bijvoorbeeld alleen goed te semantiseren door middel van een moedertalig equivalent, terwijl woorden met een complexe betekenisstructuur beter begrepen worden aan de hand van een omschrijving.

Analyseren

Bij deze stap zal de onderwijsgevende vaak steun moeten geven door reeds bekende elementen in nieuwe woorden aan te wijzen en soms ook door in te gaan op de relevante woordvormingsregels of op de herkomst van een nieuw woord. Zo zal bijvoorbeeld het Franse *verdure* (loof) waarschijnlijk gemakkelijker worden onthouden als het in verband gebracht wordt met het al bekende *vert* (groen). Of leerlingen in het algemeen woordvormingsregels zouden moeten leren is niet zeker en waarschijnlijk ook afhankelijk van de aard van de taal (Keller 1978).

Tot zover een beschrijving van de drieslag raden-opzoeken-analysen als leerpsychologische voorwaarde voor het woorden leren via teksten. Hoewel aangetoond is dat deze drie handelingen het onthouden van de nieuwe woorden aanzienlijk bevorderen, zullen vaak, vooral als het nieuwe woord maar één keer in de tekst is voorgekomen, aanvullende handelingen nodig zijn. Hiervoor zijn weer verschillende mogelijkheden:

- Het maken van oefeningen bij de teksten. Deze oefeningen moeten het cognitief houvast voor de nieuwe woorden versterken en mogen zelf geen nieuwe interferentiegevaaren opleveren. Dit impliceert dat ze vrij nauw bij de tekst moeten aansluiten. Vooral het raden en analyseren lijken goed in oefeningen te kunnen worden verwerkt.
- Het werken met woordkaartjes. De meest effectieve, maar ook meest bewerkelijke vorm hiervan is dat de leerling zelf kaartjes maakt met op de voorkant het nieuwe woord en op de achterkant bovenaan de 'kleine context' waarin hij/zij het woord in de tekst is tegengekomen en in het midden het moedertalige equivalent. Een pakje van ca. 20 woordkaartjes wordt dan doorgewerkt volgens de anticipatiemethode (eerst de betekenis proberen te geven bij het woord los, daarna zonodig bij het woord in context en dan pas het equivalent bekijken). Als alle kaartjes tweemaal achter elkaar goed zijn geanticipeerd, kan het pakje worden vermengd met andere, oudere pakjes. Van tijd tot tijd kan een oud pakje nog eens bekeken worden tot de woorden zo bekend zijn geworden dat ze uit het bestand genomen kunnen worden.

Er zijn uiteraard andere varianten mogelijk, zoals het onderstrepen van de nieuwe woorden in de tekst en het zelf noteren van de betekenis in de kantlijn, waarna deze woorden af en toe opnieuw bekeken worden

(minder arbeidsintensief, maar ook minder effectief dan het werken met woordkaartjes). Wanneer men de beschikking heeft over een computer, openen zich nog tal van nieuwe perspectieven (vgl. Burling 1983).

Woorden leren door lezen leidt tot receptieve woordkennis. Dat daaraan zoveel aandacht is besteed, hangt samen met het feit dat ik en anderen met mij (vgl. bijvoorbeeld Nieuwborg 1982 en Van der Ree 1983 ten aanzien van het Nederlands als vreemde/tweede taal) van mening zijn dat een gedegen receptieve basis essentieel is voor het vreemde-talenonderwijs. Vooral de hoogfrequente woorden zullen als vanzelf in de produktieve woordenschat overgaan. Een ander deel van de receptief gekende woorden zal niet produktief gebruikt hoeven te worden (ook in de moedertaal worden veel minder woorden produktief gebruikt dan receptief). Bij de resterende woorden kunnen zich echter de volgende problemen voordoen:

- 1 De leerling kent het woord wel, maar kan er op het juiste moment niet opkomen. Een goede remedie in dezen vormt het door Petri (1984) aanbevolen werken met spreekkaarten door tweetallen leerlingen. Hierbij speelt de ene leerling voor *native* (van de doeltaal) en de andere voor buitenlander (die de doeltaal dus aan het leren is). Samen voeren ze een gesprekje rond een alledaagse situatie (bijvoorbeeld in de garage), waarin vooral frequente woorden aan bod komen. De '*native*' kan met behulp van de spreekkaart eventueel souffleren. (Het gaat hier dus om het produktief maken van een vrij basale woordenschat; bij gevorderde taalleerders worden ook de volgende punten van belang).
- 2 De leerling kent een aantal qua betekenis op elkaar lijkende woorden receptief zonder voldoende op de hoogte te zijn van de betekenis-*verschillen* tussen die woorden om ze produktief correct te kunnen gebruiken. Hier zou het werken met woordvelden uitkomst kunnen brengen, maar het voert te ver om daar op in te gaan (vgl. o.a. Cornu 1979).
- 3 Tenslotte kan het voorkomen dat de leerling een woord wel correct gebruikt, maar fouten maakt ten aanzien van de woorden waarmee het gecombineerd kan/moet worden. Onder de noemers valenties, lexicale functies en conventionele syntagma's zijn ook voor de oplossing van deze problemen in de literatuur verscheidene suggesties te vinden (deze worden besproken in Schouten-van Parreren 1985, hfdst. 8).

Zoals al werd gesteld, is het echter van het grootste belang dat de aandacht in de eerste jaren primair is gericht op het opbouwen van een uitgebreide receptieve woordkennis.

Literatuur

- Beheydt, L., Woordenschat in het vreemde-talenonderwijs (VTO). *Neerlandica extra Muros*, 1984, nr. 42, 17-22.
- Burling, R., A proposal for computer-assisted instruction in vocabulary. *System*, 1983, 11, 181-190.

Cornu, A.M., The first step in vocabulary teaching. *Modern Language Journal*, 1979, 63, 262-272.

Keller, H.H., New perspectives on teaching vocabulary. *Language in Education: Theory and Practice* nr. 8. Arlington, Virginia: Center for Applied Linguistics, 1978.

- Nieuwborg, E., *Luistervaardigheid, doel en middel bij het onderwijs Nederlands aan Franstaligen in België*. Lezing op het Internationaal Colloquium 'Linguïstische en socio-culturele aspecten van het taalonderwijs'. Gent, 1982.
- Petri, O., Spreekvaardigheid. In: *Russisch op school. Een schoolwerkplanpublicatie van de ACLO-Russisch*. Enschede: SLO, 1984.
- Ree, S. van der, *Recht doen aan krompraters. Ideeën voor leraren met anderstaligen in de klas*. Muiderberg: Coutinho, 1983.
- Schouten-van Parreren, M.C., Factoren die het onthouden van vreemdtalige woorden beïnvloeden. In: *Woorden in het vreemde-talenonderwijs. Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen 11*. Amsterdam: V.U. Boekh./Uitg., 1981. *Het leren van woorden in het vreemde-talenonderwijs*. Apeldoorn: Van Walraven, 1985 (proefschrift; verschijnt in de loop van dit jaar).

Moderne letterkunde

Moderne poëzie en het Basiswoordenboek

Theo Hermans

Aangezien de hier volgende opmerkingen noodgedwongen vóór de oriënterende bijeenkomst van de 'workshopleiders' moderne letterkunde geschreven worden, dragen zij een zeer voorlopig karakter. Met het oog hierop lijkt het mij ook raadzaam het voorstel voor de inhoud van de poëzieworkshop beperkt te houden. Wie weet wat er straks nog allemaal aan mogelijkheden naar voren komt. Ik kan me echter indenken dat wij althans een gedeelte van de tijd waarover wij op het Colloquium te Nijmegen zullen beschikken, willen besteden aan een concreet en welomlijnd project. Ik stel met name voor een bespreking te wijden aan een materiaalverzameling bestaande uit moderne gedichten die van een beperkte woordenschat gebruik maken en die bij het onderwijs Nederlands in het buitenland dienstig kunnen zijn.

Literaire teksten komen bij het onderwijs Nederlands als vreemde taal uiteraard niet vanaf het prille begin aan de orde. Een elementaire kennis en een zekere basiswoordenschat zijn vereist. Zodra men echter van het laagste niveau, of in de terminologie van het Certificaat Nederlands het niveau 'elementaire kennis', overstapt naar het middenniveau, d.i. wat het Certificaat de 'basiskennis' noemt, kunnen literaire teksten langzamerhand ingevoerd worden. Nu leent poëzie zich verbazend goed voor gebruik als lezen illustratiemateriaal bij onderwijs dat zich naar het niveau basiskennis toe beweegt of dat niveau overschreden heeft. Doorgaans zijn gedichten vrij korte en (betrekkelijk) afgeronde gehelen. Door hun compacte vorm zijn zij gedwongen de mogelijkheden en nuances van de taal ten volle te benutten. Behalve het element taalspel - in de didactiek altijd meegenomen - bezitten zij natuurlijk ook meer algemene esthetische waarde, een factor die allicht bij een meer gevorderde studie aan bod zal komen.

Het feit doet zich echter voor dat er bij mijn weten geen poëziebloemlezing bestaat die zich specifiek richt tot buitenlandse studenten met een beperkte woordenschat.

Wat mij dus voor de poëzieworkshop op het Colloquium voor ogen staat, is een discussie over de modaliteiten van een

bloemlezing uit de moderne Nederlandse poëzie (zeg maar twintigste eeuw), uitgaande van de ongeveer 2000 woorden die in het *Basiswoordenboek* te vinden zijn. De workshop zou iets wezenlijks bereikt hebben als er na verloop van tijd ook echt een map met teksten op tafel zou liggen.

Dichters schrijven natuurlijk niet met het *Basiswoordenboek* naast zich. Toch valt hun woordenschat qua beperktheid van omvang soms mee. Luceberts korte gedicht ‘visser van ma yuan’, bijvoorbeeld, bevat slechts twee woorden die niet in het *Basiswoordenboek* voorkomen (‘visser’ en ‘daartussen’) en die zijn allebei gemakkelijk terug te brengen tot termen die er wel in staan. Paul van Ostaijens ‘Alpejagerslied’ telt 183 woorden, maar slechts 8 daarvan vind je niet in het *Basiswoordenboek*. Van die 8 zijn de meeste vrij doorzichtige samenstellingen: ‘afdalen’ = ‘af’ + ‘dalen’; ‘hoedenmaker’ = ‘hoed’ (mv.) + ‘maker’, welke term niet in het *Basiswoordenboek* staat maar via een eenvoudige regel tot het lemma ‘maken’ terug te voeren is; een woord als ‘beroemd’ (niet in het *Basiswoordenboek*) laat zich omschrijven als ‘zeer bekend’ (allebei wel in het *Basiswoordenboek*).

Als men op deze manier probeert niet-bekende woorden begrijpelijk te maken door ze vanuit het *Basiswoordenboek* te verklaren, stoot men uiteraard op allerlei probleemgevallen. Is ‘stedelijk’ voor de student op doorzichtige wijze met ‘stad’ in verband te brengen of als ‘van de stad’ te omschrijven, of moet de docent hier aan te pas komen? Volstaat het ‘omranden’ te reduceren tot ‘om’ + ‘rand’, ‘verregenen’ tot ‘ver’ + ‘regenen’, en ‘domweg’ tot ‘dom’ + ‘weg’? Al deze woorden komen voor in het gedicht ‘De Dapperstraat’ van J.C. Bloem. Over de behandeling, classificatie en notatie van dergelijke problemen kan van gedachten gewisseld worden. Mijn voorstel is dat we dit binnenkort doen.

Een eerste aanzet tot een bloemlezing moderne poëzie op basis van het *Basiswoordenboek* is reeds voorhanden. Bij het doorbladeren van enkele bekende anthologieën (Rodenko, Buddingh' & Van Vliet, Komrij) trof ik al gauw een twintigtal gedichten aan die grotendeels op de hierboven beschreven manier aangepakt konden worden. Er is ongetwijfeld veel meer materiaal te vinden, zonder al te veel moeite. Wie een exemplaar van mijn voorlopig dossiertje wil hebben, kan mij een briefje sturen. Het adres staat in de docentenlijst. Voor alle suggesties, liefst geruime tijd vóór het Colloquium, houd ik mij aanbevolen.

In vogelvlucht: de Vlaamse prozaliteratuur sinds 1970

Hugo Bousset

Wie in kort bestek het verhaal moet vertellen van de recente Vlaamse prozaliteratuur, kan best meteen vaststellen dat de kracht ervan ligt in het vormvernieuwende schrijven. We hebben maar weinig auteurs van verhalende romans die het niveau halen van Hollandse romanciers als Hermans, Mulisch, Haasse, Nootboom, Bernlef en Brakman. Er zijn natuurlijk wel Vlaamse schrijvers van ‘romaneske romans’, die vooral in het behoudende onderwijs worden gelezen en die inspelen op het verwachtingspatroon van de

modale lezer. Die wenst in de eerste plaats een doorzichtige en voorspelbare verhaalstructuur, herkenbare en naar het leven getekende personages, een vlot consumeerbare stijl. We denken hierbij aan een aantal auteurs die in de vorige periode reeds bekendheid hadden verworven en zich na 1970 verder ontwikkelden, zoals de reeds overleden Marnix Gijsen, Paul Lebeau en Rose Gronon, verder Gerard Walschap, André Demedts, Maria Rosseels, Irina van Goeree, Jos Vandelloo en vooral Hubert Lampo, Ward Ruyslinck en Clem Schouwenaars. Er worden in Vlaanderen overigens nogal wat kritische bedenkingen geformuleerd over de functie van de verhalende, fictionele roman. Zo behoren volgens Daniël Robberechts de meeste romans tot de evasieliteratuur. Hieraan hoopt hij te ontkomen door het volgende onderscheid: ‘tussen het totale boek (waarin over alles en dus ook over mezelf wordt geschreven) en het pseudo-proza (waarin ik het liefst over niets zou schrijven)’. Het eerste is een mengeling van roman, document, essay en autobiografie, het tweede is een ‘drastisch autonoom geschrift’ dat ‘geen feiten meer gebruikt maar ze zelf scheidt’ en dat veel weg heeft van poëzie. Twee doelbewuste aanvalsgolven op de grenzen van de roman, die we met Hegel bepalen als het epos van de burger.

Eerste aanvalsgolf: docuroman, essayroman en autobiografie

Deze doorbraak van de grenzen van de traditionele roman werd reeds ingezet in de jaren '50 en '60, o.a. door de respectievelijk in 1979 en 1984 overleden Louis Paul Boon en Piet van Aken. Louis Paul Boon (1912-1979) heeft na 1970 nog drie belangrijke romans geschreven: *Pieter Daens* (1971), *De Zwarte Hand* (1976) en *Het Geuzenboek* (1979). In die werken voltooit hij zijn geschiedenis van het Vlaamse volk waarin de eeuwig tot mislukking gedoemde revolutie een rode draad vormt. Hij gebruikt als methode een soort ‘faction’, een mengeling van feit en fictie, van document en roman, van kroniek en verhaal. Bij de docuroman moeten we ook nog Hugo Raes en Paul Koeck vermelden. Het belangrijkste boek van Hugo Raes (1929) na 1970 is *Het smarán* (1973), een ambitieuze dubbelroman bestaande uit het dagboek van een historicus en diens historische collage van getuigenissen, documenten, brieven, logboeken, kranteknipsels enz. Op die wijze tracht hij de lezer schokkend te confronteren met ‘het register van de misdaden, de dwaasheden en de tegenslagen van het mensdom’. De docuroman wordt bij Walter van den Broeck (1941) geïnfilteerd door talrijke autobiografische elementen en door het schrijven aan een familiechroniek. Hij werkt aan een triologie: de reeds verschenen delen *Aantekeningen van een stambewaarder* (1977) en *Brief aan Boudewijn* (1980) en het voor dit jaar aangekondigde *Het beleg van Laken*. De auteur onderzoekt respectievelijk wat hem historisch, ruimtelijk en tekstueel heeft bepaald. De genrevermenging bestaat bij Paul de Wispelaere (1928) uit autobiografie, tekstcollage en essay. In zijn tweeluik *Tussen tuin en wereld* (1979) en *Mijn huis is nergens meer* (1982) geeft hij vorm aan de ambivalentie tussen leven en literatuur als levensprogramma en als het waarmerk van zijn persoonlijke vrijheid. Hij trekt zich terug in de mythische tuin van erotiek en schriftuur, verweg van de agressieve, technologische en utilitaire wereld. De klemtoon verschuift naar de autobiografie bij Fernand Auwera, Jef Geeraerts en aanvankelijk ook Willy Spille-

been. Jef Geeraerts (1930) werkte in de zeventiger jaren zijn therapeutische Gangreen-cyclus af, waarvan hij in 1967 het eerste deel publiceerde: *Gangreen 1 (Black Venus)*, het boek van de waanzinnige nostalgie naar het pure, primitieve en wilde Afrikaanse leven. We vermelden de andere delen: *Gangreen 2. De Goede Moordenaar* (1972), *Gangreen 3. Het teken van de hond* (1975) en *Gangreen 4. Het Zevende Zegel* (1977). De laatste twee delen zijn geschreven uit woede om de frustrerende opvoeding en het ridicule huwelijk. Het in kaart brengen van zijn ik en het maken van een soort encyclopedie van het Vlaanderen tussen 1939 en 1947 bepalen het levenswerk van het 'monstre sacré' van de Vlaamse literatuur, Hugo Claus (1929): *Het verdriet van België* (1983). Met een vaste greep op de immense stof slaagt de zesvoudige winnaar van de Belgische Staatsprijs erin zijn religieuze en seksuele jeugdfrustraties van zich af te schrijven, een vadermoord te plegen en het land waarin hij woont spottend te hekelen. Vermelden we nog dat de Vlaamse PEN na de dood van Boon, Hugo Claus en Ivo Michiels voordroeg als kandidaten voor de Nobelprijs. Het schrijven aan een eigen identiteit in een vervuilde en onherbergzame wereld is ook het hoofdkenmerk van het werk van de nieuw-romantische, introverte, 'stille generatie' (Alstein, Egbert Aerts), de nihilistische punk-generatie (Johnny van Tegenbos, Herman Brusselmans) en de vrouwelijke emancipatiebeweging (Monika van Paemel, Loekie Zvonik, Greta Seghers, Mireille Cottenjé, Lucienne Stassaert).

Tweede aanvalsgolf: taalkritiek en taalcreatie

Er loopt in het Vlaamse experimenterende proza een lijn van taalkritiek naar taalcreatie - Sybren Polet heeft het in zijn bloemlezing *Ander proza* over respectievelijk totaalproza en absoluut proza. Voor nadere informatie verwijzen we naar twee bij Manteau/Antwerpen uitgegeven essays: *Schrijven aan een opus* (1982) van Hugo Bousset en *Vlaamse wegen* (1983) van J.J. Wesselo. Even de essentie: de taalkritische auteurs werken met onzuivere tekstelementen, met triviale wegwerpteksten, die ze monteren tot collageboeken, waarin de taalmanipulaties als het ware voor de ogen van de lezer worden uitgevoerd; de taalcreatieve auteurs scheppen quasi uit het niets een zo abstract, autonoom, muzikaal en poëtisch mogelijk taaluniversum, als anti-gebaar tegen het nihilisme van onze tijd. Een synthese van beide en een magistraal orgelpunt van dit soort proza vinden we in de alfa-cyclus *In den beginne was het woord* van Ivo Michiels (1923). Deze cyclus heeft een zandloperstructuur waarin vorm wordt gegeven aan de evolutie van taaloorlog naar taalvrede, van monoloog naar dialoog, van trauma naar bevrijding, van geweld naar liefde, van dilemma naar synthese. De delen zijn: *Het boek alfa* (1963), *Orchis militaris* (1968), *Exit* (1971), *Samuel, o Samuel* (1973) en *Dixi(t)* (1979). Met *De vrouwen van de aartsengel* (1983) begon hij aan zijn nieuwe cyclus *Journal brut*, die uit tien delen zal bestaan en waarvan het tweede deel, *Het boek der nauwe relaties*, voor dit jaar is aangekondigd. Graag vermelden we enkele verwante auteurs als Wim Meewis, Georges Adé, Marcel van Maele, C.C. Krijgelmans, Mark Insingel en aanvankelijk ook Marc Andries. De meest geprononceerde taalkritische auteur is Daniël Robberechts (1937), die met

Aankomen in Avignon (1970) en *Praag schrijven* (1975) twee belangrijke, rond een militair-strategische, psychologisch-erotische,

maatschappelijk-politieke en symbolisch-metafysische tocht geconstrueerde prozaboeken publiceerde. Sinds mei 1977 werkt hij in zijn gestencilde 'tijd-SCHRIFT' aan een negendelig project, een 'bouwdoos voor een tekstmozaïek'. Hij wil 'een groot aantal van al de bestaande schrijfwijzen zo verzamelen en combineren dat lezers er genoeg uit halen, en leesmacht over alle teksten waar ze dagelijks mee bewerkt worden'. In de taalcreatieve richting is Willy Roggeman (1934) de meest opvallende figuur, die zichzelf de 'mathematicus van de sensibiliteit' noemt. Hij bepaalt de kunst als 'het bevechten van de nihilistische drek van het bestaan in een moment van vorm transcendentie'. Zijn dertigdelig *Opus Finitum* bestaat uit fragmentaire momenten, die schijnbaar improvisatorisch, maar in feite erg rationeel in grote composities worden ingepast. Na 1970 publiceerde hij *Homoïostase* (1971), *Made of words* (1972), *Gnomon* (1975), *Lithopedia* (1979), *De goddelijke hagedisjes* (1978) en *Glazuur op niets* (1981). Is het werk van Willy Roggeman geïnspireerd op de improvisaties van jazz, dan heeft Claude van de Berge (1945) zijn nu al elfdelig serieel opus gebouwd op de eindeloze herhalingen en variaties van de 'minimal music' van Philip Glass en Brian Eno. De bezwerende isotonie van zijn proza geeft vorm aan de thematiek van stilte, schoonheid en religiositeit, zoals in het angeliek-mooie *Het bewegen van het hoge gras op de top van de heuvel* (1981). Bernard Kemp (B.F. van Vlierden, 1926-1980) gebruikte de zeven noten van de notenbalk en de rijke symboliek van het cijfer 7 om zijn luisterhoek *Het weekdier* (1979) op te bouwen rond de 7 thema's schepping, politiek, oorlog, economie, liefde, kunst en dood/verrijzenis. Op het gebied van de korte vorm, het prozagedicht, de 'proëzie' en de arabeske vermelden we nog Jozef Deleu, Astère Michel Dhondt, Jaak Fontier en vooral Gust Gils. Bij de jongste generatie treft een tweede experimenterende beweging in het kader van de postmoderne sensibiliteit, met vier knappe debutanten als Pol Hoste, Stefan Hertmans, Frank Albers en Eriek Verpale, maar vooral met Leo Pleysier (1945), die een drieluik publiceerde, bestaande uit *De razernij der wonderige dagen* (1978), *De weg naar Kralingen* (1981) en *Kop in kas* (1983). Via een collage van taalmateriaal, brieven, dagboekfragmenten, historische kronieken, filmshots enz. tracht hij zijn afstamming in kaart te brengen om ze zo te vernietigen.

Dit was het algemene vogelperspectief. Het detaillerede kikvorspectief reserveren we voor de discussies tijdens het negende colloquium van de IVN.

Waar toe dient straatrumoer? Wat heb je aan je gedachten? Over enkele tendensen in het Nederlandse proza 1980-1984

Ad Zuiderent

Steekhoudende opmerkingen over ontwikkelingen in recente literatuur vallen vermoedelijk gemakkelijker per lustrum te maken dan per jaar. De gewoonte van een weekblad als *Vrij Nederland* om in het oudejaarsnummer literaire medewerkers hun voorkeuren te laten noemen is nuttiger voor de lezer die nog één keer kan signaleren welke belangrijke boeken van

het voorbije jaar hij alsnog zou moeten lezen dan voor de literatuurgeschiedschrijver die wil vaststellen welke hoofdstromen in de literatuur te signaleren vallen. Nu het al weer een paar jaar geleden is dat Frans de Rover een beeld heeft geschetst van het narratieve proza 1970-1980¹ en nu er op het negende colloquium van de IVN aandacht wordt besteed aan recent proza, wil ik een poging wagen mijn eigen indrukken, gelegd naast die van critici, te presenteren als een beeld van een lustrum Nederlands proza, dat aansluit op de door De Rover ter sprake gebrachte periode.

Vijf jaar geleden kon ik nog stellen dat het politieke engagement van dat ogenblik vaak verdoezeld werd door privé-werelden, persoonlijke problemen en particuliere gedachten.² Deze uitspraak zou ik weliswaar principieel ook nog wel op de literatuur van het afgelopen lustrum van toepassing willen laten zijn, graduele veranderingen zijn er, zo te zien, wel degelijk. Een boek dat in dit verband onvermijdelijk genoemd moet worden, is *De aanslag* (1982) van Harry Mulisch, waarin een persoonlijke geschiedenis immers de context heeft gekregen van hoogtepunten uit de politieke geschiedenis tussen 1945 en 1981 (de tweede wereldoorlog, de oorlog in Korea, de Russische inval in Hongarije, de provorellen en - heet van de naald - de anti-kernwapenbetoging van 1981). Tot op zekere hoogte valt dit boek als hét antwoord te beschouwen op de uitdaging van Ton Anbeek aan Nederlandse schrijvers om, naar analogie van veelgelezen Amerikaanse schrijvers, meer straatrumoer in hun boeken te laten horen.³ Hoezeer Anbeek ook gegispt is om het weinig doordachte van zijn uitdaging, het begrip 'straatrumoer' is sindsdien regelmatig in de literaire kritiek opgedoken; het lijkt daarin zelfs zo nu en dan de plaats te hebben ingenomen van het principiëlere begrip 'engagement'.

Straatrumoer avant-la-lettre viel ook al te horen aan het begin van een andere roman die gedurende de hele lustrumperiode spraakmakend is gebleven: *Rituelen* (1980) van Cees Nooteboom. Toch is de hoofdpersoon in deze roman in veel sterkere mate een buitenstaander dan die in *De aanslag*. Nootebooms Inni Wintrop past beter in het gezelschap van de personages in het werk van schrijvers als Nicolaas Matsier, Doeschka Meijsing en A.F.Th. van der Heijden. Ook deze schrijvers - wier werk tot op grote hoogte als een 'vorm van onderzoek door middel van de verbeelding' kan worden beschouwd - laten in hun recente werk het rumoer van de actualiteit toe: Matsier de moord op Aldo Moro in *De eeuwige stad* (1982), Meijsing de Falklandoorlog in *Utopia of De geschiedenissen van Thomas* (1982), Van der Heijden de rellen tijdens de inhuldiging van koningin Beatrix tot in de titel van *De slag om de Blauwbrug* (1983).

Ook de ooggetuigen van straatrumoer in déze boeken zijn echter buitenstaanders. In het geval van Matsier een Nederlands schrijver die in Rome een roman over Xenophon wil schrijven, maar tot niets komt; de moord op Moro verscherpt eerder zijn eigen dadenloosheid. Bij Meijsing wordt de Falklandoorlog niet eens bij name genoemd, maar gesuggereerd als een zinloze oorlog waarvan in een brief melding wordt gemaakt; het belang van preoccupaties met de eigen dood van hoofdfiguur Thomas overheerst dat van de massale, door de oorlog veroorzaakte dood. Bij Van der Heijden is de straat het rumoerigst: zijn aan de heroïne verslaafde hoofdpersoon

Albert Egberts staat zelfs met een steen in de hand tegenover de Mobiele Eenheid van de politie op de Amsterdamse Blauwbrug, maar hoe lang hij de steen ook vast houdt, hij gooit hem niet, omdat hij geen enkel motief voor partijdigheid weet te bedenken. Daarmee, en omdat *De slag om de Blauwbrug* de proloog is van een op dit moment nog niet volledig gepubliceerde trilogie (*De tandeloze tijd*), heeft Van der Heijden de toon gezet voor het verhaal van iemand die ‘in de breedte’ wil leven, zodat hij de actualiteit sterk kan relativiseren.

Deze zelfde kroningsrellen spelen al in een in 1980 verschenen roman een rol: *De vertellingen van een verloren dag* van Dirk Ayelt Kooiman. Ook in deze roman is de hoofdpersoon een buitenstaander, iemand die probeert te leven zonder ideologie. Door de redactie van *Vrij Nederland* gevraagd naar zijn standpunt ten aanzien van actuele kwesties, citeert Kooiman juist deze passage: ‘Ik was laatst getuige van enorme rellen in de stad. Massale vechtpartijen, regens van stenen, brandende autowrakken, traangas. De aanblik van een stad in oorlog. En wat me het meest frappeerde was het gevoel dat deze agressie een volmaakt blinde, wanhopige agressie was, dat er geen doel werd nagestreefd. Het was destructie louter terwille van de destructie zelf. En ik bedacht dat dit het begin zou kunnen zijn van een nieuwe, ongekende revolutie: de revolutie zonder ideologie.’⁴ Is het toeval dat deze tendens tot bewuste afzijdigheid juist wordt aangetroffen in het werk van auteurs die als redacteur of medewerker aan *De Revisor* verbonden zijn? Het lijkt mij niet, want juist in dit tijdschrift werd in 1979/1980 een discussie gevoerd over de taak van de schrijver, waarbij met name Kooiman de kwestie van het leven zonder ideologie duidelijk heeft gesteld.

Deze houding van ideologische afzijdigheid lijkt samen te gaan met de behoefte aan literatuur met een hoog idee-gehalte, een eis, dit laatste, die met name door Carel Peeters het afgelopen decennium (zeg maar; de hele periode waarin hij de scepter zwaait over de boekenbijlage van *Vrij Nederland*, dus sinds 1974) herhaaldelijk is gesteld. Toen bijvoorbeeld aan Matsier gevraagd werd naar zijn favoriete literaire personages, antwoordde hij: ‘personages vervelen me snel als ze niet minstens drager zijn van een idee of een constructie - hun levendheid is mijn allerlaatste zorg. Als kariatiden, ongeveer, kan ik ze nog het meest waarderen. Het is dan ook niet toevallig dat de literatuur die me steeds meer bezighoudt “personages” bevat zonder naam (een driejarige, een computer), of met een naam die ik moet opzoeken.’⁵

Hij doelt hiermee op het werk van twee schrijvers die voor het verbeelden van hun ideeën het straatrumoer bij voorkeur buiten beschouwing laten: K. Schippers en Gerrit Krol. Krol heeft in *De man achter het raam* (1982), met een subtiliteit die hem verre houdt van de traditionele science-fiction, een romanpersonage geschapen (wel met een naam overigens: Adam) dat weliswaar alleen maar brein is, maar juist daardoor zichzelf een lichaam, emoties, een omgeving en eeuwigheid kan denken. Als er één boek is uit de afgelopen vijf jaar, waardoor je je gaat afvragen wat je aan je gedachten hebt, is het *De man achter het raam*. Op een realistischer niveau blijkt ook K. Schippers geïntrigeerd door het denken; zowel door de wisselwerking tussen handelen en denken als door de levensduur van gedachten, door het geheugen dus. Dit laatste speelt een rol in het door Matsier aangestipte *Eerste in-*

drukken (1979), de memoires van een driejarige; het eerste zowel als het laatste in *Beweegredenen* (1982), een roman waarin lichaam en bewustzijn op ingenieuze wijze uit elkaar groeien, totdat zij in een waar happy ending elkaar op de laatste bladzij weer vinden.

Waar Krol, op een aan het grafisch werk van Escher verwante wijze, moeiteloos een zichtbare en een onzichtbare werkelijkheid in elkaar laat overlopen, daar houdt Schippers in een stadsopzichter die hij als hoofdpersoon heeft gekozen, vast aan het primaat van de zichtbare werkelijkheid. Daarmee is hij trouw gebleven aan de keuze voor de alledaagse werkelijkheid die hij ruim vijfentwintig jaar geleden al in *Barbarber* heeft gemaakt.

Schippers' broeder in de literatuurgeschiedenis, J. Bernlef, heeft ook in de afgelopen vijf jaar het boek geschreven dat als een samenvatting, maar meer nog als een bekroning van zijn oeuvre kan worden beschouwd: *Hersenschimmen* (1984), het van binnen uit vertelde verhaal van een snel dementerende man: de aftakeling van lichaam en geest houden in deze roman gelijke tred met elkaar, waardoor het traditoneel-realistische gehalte in *Hersenschimmen* hoger is dan dat in genoemde romans van Schippers en Krol.

In zijn documentachtigheid benadert *Hersenschimmen* bovendien andere boeken uit deze jaren, die men als 'faction' zou kunnen betitelen: literatuur als adembenemende documentaire werkelijkheid, een genre dat sinds het begin van de jaren zeventig verdwenen leek. Maar in korte opeenvolging bliezen *Montyn* (1982) van Dirk Ayelt Kooiman, *Uit Berlijn* (1982) en *Machthebbers* (1983) van Armando, en *Mijn naam is Garrigue* (1983) van Henk Romijn Meijer dit genre nieuw leven in. In het geval van Kooiman is er sprake van een terugkeer vanuit de verbeelding en de afzijdigheid van zijn vroegere werk naar de werkelijkheid van iemand, die de graficus Jan Montijn, die vanaf de tweede wereldoorlog tot aan de vluchtelingenkampen in Zuidoost-Azië het tegendeel is geweest van de zich afzijdig houdende toeschouwer. Armando daarentegen is juist trouw gebleven aan zijn al sinds de jaren zestig duidelijke obsessie voor de broeierige sfeer rond begrippen als 'de vijand' en 'het schuldige': hij citeert in zijn boeken uit zijn langdurige verblijf in Berlijn en een korter verblijf in Toscane juist die stemmen die deze obsessie gestalte geven. Ook in *Uit Berlijn* en *Machthebbers* is Hitlers Derde Rijk de periode en de geestesgesteldheid waarin deze begrippen elkaar moeiteloos vinden - ook al speelt die oorlog zich nu alleen nog maar meer in geheugens af.

Van iets andere aard, maar net zo universeel, is de broeierigheid in *Mijn naam is Garrigue*, 'de reconstructie van een moord, gepleegd in de loop van 1874 in Dordogne', zoals de ondertitel zegt. De verwijzing naar de oer-non-fiction-novel, Truman Capote's *In Cold Blood*, lijkt mij duidelijk, al geeft Romijn Meijer de voorkeur aan een vergelijking met *Montaillou*, de historische studie van Emmanuel Le Roy Ladurie. Romijn Meijer stelt in zijn relaas van een bekrompen boerengemeenschap vol achterdocht, egoïsme en selectieve geheugens zijn realisme in dienst van een pessimistische visie op de mens en op het vermogen van mensen om elkaar te kennen.

Nu de term 'realisme' opnieuw valt, is het goed om vast te stellen dat het kale en het ironische realisme dat in het midden van de jaren zeventig een bloeiperiode beleefde - denk aan auteurs als Heere Heeresma,

Hans Vervoort, Jan Donkers of Mensje van Keulen - sinds de polemieken van Jeroen Brouwers aan het eind van de jaren zeventig en sinds discussies over het idee-gehalte of de dosis straatrumoer in de Nederlandse literatuur, niet meer de toon aangeeft.

Wel is in de verhalenbundel *De meisjes van de suikerwerkfabriek* (1983), het succesvolle debuut van Tessa van Loo, nog eens het beste uit deze traditie getoond.

Parallel aan deze tendens lijkt het autobiografisch getinte proza zoals dat in de jaren zeventig door bijvoorbeeld J.M.A. Biesheuvel en Hans Plomp werd geschreven, en dat toen vaak nogal surrealistisch of Nesciaans-melancholisch van kleur was, te hebben plaatsgemaakt voor een meer Duperronesk of Multatuliaans gekleurd proza, waarin schrijvers duidelijker hun eigen positie willen bepalen. In zulke uiteenlopende boeken als *Bezonden Rood* (1981) van Jeroen Brouwers, *Bougainville* (1981) van F. Springer, *De literaire salon* (1983) van Andreas Burnier en het als tiendelig aangekondigde *Geheim Dagboek* (1981 -...) van Hans Warren, waarvan tot nu toe elk jaar een deel is verschenen, bespeur ik deze tendens.

Brouwers had zich al in de jaren zeventig als een nazaat van zowel Du Perron als Van Deyssel laten kennen in zijn polemische pleidooien voor vorm en vent tegelijk. Met *Bezonden rood* heeft hij deze bloedverwantschap bevestigd, door zijn kennismaking met het leven in de tijd dat hij in een Japans concentratiekamp verbleef in bezwerende taal 'tot waarheid om te liegen'. De pennestrijd die oplaaide nadat Rudy Kousbroek Brouwers van leugenachtige weergave van de kampwerkelijkheid had beschuldigd, leidde eens te meer tot standpuntbepalingen bij critici en schrijvers ten aanzien van de rol die de werkelijkheid in een roman speelt.⁶

In thematisch en structureel opzicht staat Springers *Bougainville* nog dichter bij Multatuli en Du Perron, al was het maar omdat Multatuli er als personage in voorkomt, de structuur van het boek verwijst naar die van *Max Havelaar*, en de in levend Nederlands getekende koloniale misstanden van de vorige eeuw hun parallel vinden in de ironisch opgeroepen stand van zaken in ontwikkelingshulp en wereldpolitiek, omhuld door persoonlijke geschiedenissen van iemand die de vriendschap tussen André Malraux en E. du Perron wel als model voor eigen vriendschappen en literatuur wil zien.

De minste omwegen in het zoeken naar de eigen identiteit en de eigen plaats in de wereld bewandelt Hans Warren in wat door de kritiek vrijwel unaniem als het belangrijkste dagboek in de literatuur van de laatste veertig jaar is gezien, al was het maar omdat zo uiteenlopende kwesties als landverraad en homoseksualiteit, biologie en literatuur erin naar voren komen. Zonder het masker van de ironie of de gespeelde verzetshouding van iemand die uiteindelijk wel goed zal terechtkomen, heeft Warren sinds 1942 aantekening gehouden van eigen leven, lezen en denken. Hij is hierin veelzijdiger dan autobiografische schrijvers als Gerard Reve of Maarten 't Hart, welke eerste in deze jaren menig brievenboek heeft gepubliceerd, met als hoogtepunt de uit de jaren zestig (waarin hij zich tot de rooms-katholieke kerk wendde) daterende *Brieven aan Josine M.* (1981), terwijl 't Hart in zijn thematische autobiografie *Het roer kan nog zesmaal om* (1984), ondanks een tamelijk kleurloze stijl, een verhelderend beeld geeft van zijn jeugd, studentenjaren, literaire carrière, maar ook van zijn religieuze opvattingen.

Dat tenslotte ook *De litteraire salon* op deze plaats ter sprake komt, heeft te maken met Burniers verklaarde bewondering voor Du Perron, maar vooral met haar hiermee samenhangende fundamentele cultuurkritiek. Wie zich afvraagt hoe de feministische literatuur in deze jaren net zo ver op de achtergrond kon raken als de realistische, hoeft niet alleen te letten op algemene veranderingen in samenleving en literatuur, maar kan door kennis te nemen van dit en ouder werk van Burnier zien dat vergroting van de werkelijkheid vanuit een persoonlijke obsessie elke partijdigheid ten opzichte van de-wind-van-de-dag in de schaduw stelt. Zo zal, om nog één schrijver te noemen, het verhaal 'Buitenlandse dienst' uit de bundel *Namen en gezichten* (1983) van Frans Kellendonk op voorhand alle nog komende verhalen over buitenlandse werknemers en werkloosheid in de schaduw stellen, omdat deze actuele maatschappelijke kwesties hierin de dimensies van eergevoel, ballingschap en meester-knecht-denken meekrijgen die van alle tijden zijn.

Ieder zichzelf respecterend handboekschrijver of schrijver van overzichten van recente literatuur eindigt met de vermelding van de namen van een aantal auteurs die om diverse redenen niet op de door hem geschetste lijn te plaatsen vielen. Deze verzameling van namen heeft meestal als functie het nageslacht te verbazen. Zou ik aan deze gewoonte meedoen, ik zou Willem Brakman noemen, W.F. Hermans, Leon de Winter, J.F. Vogelaar, Kees van Kooten, Kees Verheul, Hellema, Marga Minco, Nicolette Smabers, Hedda Martens, J. Ritzerfeld, Thomas Rosenboom, Willem Jan Otten en Adraan van Dis. Zelfs een periode van maar vijf jaar kan vele gezichten vertonen.

Eindnoten:

- 1 Frans de Rover, Van de werkelijkheid naar de verbeelding. Enkele tendensen in het narratieve proza 1970-1980. In: *Bzzlletin*, jrg. 11, nr. 100, november 1982, pp. 3-14 + 26.
- 2 Ad Zuiderent, Geëngageerde literatuur in een privé-wereld? In: *Letterwerk*. Bijdragen van de Faculteit der Letteren ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Vrije Universiteit. Amsterdam 1981, pp. 63-77.
- 3 Ton Anbeek, Aanval en afstandelijkheid. Een vergelijking tussen Nederlandse en Amerikaanse romans. In: *De Gids*, jrg. 144, nr. 2-3, pp. 70-76.
- 4 Dirk Ayelt Kooiman, Vacuüm. In: *Vrij Nederland*. Boeknummer 27-3-1982, p. 13.
- 5 Nicolaas Matsier, Woorden. In: *Het favoriete personage*. Van vijfenzeventig Nederlandse schrijvers, dichters en uitgevers van A. Alberts tot Ad Zuiderent. Samenst. Carel Peeters en Doeschka Meising. Amsterdam 1983, pp. 80-82.
- 6 Zie voor een samenvatting van deze discussie: Marjoleine de Vos, Waar of niet waar. 'Bezonden rood' in discussie. In: *Bzzlletin*, jrg. 11, nr. 98, september 1982, pp. 45-48.

Kennis van land en volk

Video in het onderwijs van de vreemde taal

Marc Westermann

In het leerproces kunnen een aantal samenhangende aspecten onderscheiden worden. Het begint met het registreren van zintuiglijke (zowel visuele als auditieve) prikkels; uit de veelheid van deze waarnemingen selecteert de student relevante informatie. Deze informatie wordt door middel van verschillende strategieën verwerkt: vergelijken en combineren, herkennen van oorzaak-gevolgverbanden, trekken van conclusies enz. Zowel selectie als verwerking van informatie wordt gestuurd door iemands leerdoel: de leerder weet min of meer wat het gewenste resultaat moet zijn en wat hij met zijn verworven kennis wil bereiken. Ten slotte kan aan deze beknopte beschrijving de opmerking toegevoegd worden dat in alle fasen van het leerproces de motivatie een belangrijke rol speelt.

De uitvoering van deze leertaken komt natuurlijk voor rekening van de student, maar de docent kan ervoor zorgen dat deze ze ook daadwerkelijk kan uitvoeren door passende voorwaarden en omstandigheden te scheppen. Het gebruik van media heeft enkele didactische functies die het onderwijsleerproces kunnen versnellen, intensiveren en aantrekkelijk maken. Media kunnen ingezet worden voor het activeren van voorkennis en voor het brengen van afwisseling in het aangeboden lesmateriaal waardoor de student geactiveerd en gemotiveerd wordt. Daarnaast biedt het gebruik van media de mogelijkheid tot het individualiseren van het onderwijs; deze mogelijkheid is met name voor het onderwijs van de vreemde taal van belang.

In de vorige alinea's heb ik mij in algemene zin uitgelaten over media in het leerproces. Ik kom nu tot mijn eigenlijke onderwerp: waarom is het gebruik van open-net-registraties zinvol voor het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal?

Van de vele vragen die zich nu direct aandienen, wil ik mij in dit artikel beperken tot de vraag waarom juist de inhoud van het medium televisie mij zo geschikt lijkt voor dit type onderwijs. De vraag naar de didactische werkvorm, dus op welke wijze de videoband in de onderwijssituatie het best geïntegreerd kan worden en welke stadia er doorlopen kunnen worden om een zo goed mogelijk leerresultaat te bewerkstelligen, wil ik met de deelnemers aan het Negende Colloquium Neerlandicum onderzoeken. Reeds enige tijd bestaat er in het vreemde-talenonderwijs een toenemende belangstelling voor het authentieke document als lesmateriaal. Omdat men meestal niet kan beschikken over 'native speakers' moet er wel gebruik gemaakt worden van geschreven teksten. Het grote voordeel dat een televisieprogramma biedt, is dat het niet alleen oraal van aard is maar ook eigentijds: de student komt in aanraking met het gesproken Nederlands van zijn eigen tijd.

Door de grote verscheidenheid aan televisieprogramma's kunnen met zorg geselecteerde fragmenten de student laten kennismaken met verschillende soorten taalgebruik. Er valt hierbij te denken aan het taalgebruik

binnen instituties zoals dat van het politieke bedrijf of uit de wereld van de kunst. De student kan kennis nemen van de verschillende registers waarvan taalgebruikers zich kunnen bedienen: de woordkeus en de stijl van spreken in de huiselijke kring verschilt van die op het voetbalveld of tijdens een vergadering. Bovendien komt de student via televisiefragmenten niet alleen in aanraking met sprekers die zich bedienen van de standaardtaal maar ook met sprekers die in hun taaluiting dialectische kenmerken vertonen en met taalgebruik van verschillende moeilijkheidsgraad. Kennismaking met deze rijkdom aan verschillen - waarvan de student doorgaans het bestaan alleen in theorie zal kennen - lijkt mij voor iemand die in een ver land de Nederlandse taal meester wil worden van groot belang. Deze diversiteit vraagt natuurlijk om een goede begeleiding door de docent: de student kan door die diversiteit ook in verwarring raken.

Deze verscheidenheid krijgt gestalte in de verschillende televisiegenres, ieder met eigen doelstellingen, een eigen publiek en eigen vormkenmerken. Aan deze genres ligt een regelsysteem ten grondslag dat de kijkerluisteraar moet kennen wil hij de uitgezonden boodschap op de juiste wijze kunnen interpreteren. Het maakt nogal verschil of men kijkt en luistert naar een informatief programma als een (nieuws)reportage of documentaire, naar een persuasief element als een reclameboodschap of naar een diverterend programma als een praatshow, quiz of serie, dan wel een verfilmde roman of een door de televisie geregistreerde toneelvoorstelling.

Tot nu toe heb ik slechts op de talige kant van het televisiefragment de nadruk gelegd. Maar bij de keuze van audiovisueel lesmateriaal is het visuele aspect niet minder van belang. Wat is de bijdrage van het beeldmateriaal aan het leren van een vreemde taal? Het kan als brug dienen voor het begrijpen van de gesproken taal en biedt het geheugen een visueel ruggesteuntje voor het onthouden van talige informatie. De relatie tussen beeldinformatie en talige informatie is te ingewikkeld voor een grondige behandeling in het bestek van dit artikel. Ik wil er hier alleen op wijzen dat ze elkaar veelal aanvullen of dat de informatie dubbel wordt gegeven; in beide gevallen is de talige informatie zo beter te volgen, zeker voor iemand die de taal onvoldoende beheerst.

Tenslotte richt ik mijn aandacht op het beeldmateriaal als zodanig. Daarmee verlaat ik het terrein van het specifieke taalonderwijs en betreed dat van kennis over land en volk. Die kennis is voor de student van een vreemde taal onmisbaar; ze kan door middel van audiovisueel lesmateriaal welhaast als vanzelfsprekend op geïntegreerde wijze in het onderwijs aan bod komen.

Ook op dit moment mag de docent niet stil blijven zitten. Het lijkt zo verleidelijk: videoband uit Holland in het apparaat stoppen en kijken maar, de tijd vliegt om. Maar de vraag is of de student in een ander land zonder meer begrijpt wat hij ziet. Met het herkennen van de denotata van het iconische televisiebeeld zal hij geen probleem hebben tenzij het afgebeelde hem geheel onbekend is. De mogelijkheid bestaat echter dat deze betekenis

tegelijkertijd een veld van persoonlijke of culturele betekenissen oproept die voortvloeien uit - om nu eens een groot woord te gebruiken - individuele of maatschappelijke ideologieën. Hier is het gevaar groot dat de student uit een ander land mistast in zijn interpretatie of dat hij bedoelde connotaties en mythes over het hoofd ziet. Het televisiefragment biedt de kans om inzicht te verkrijgen in de denkbeelden van het volk en het land waarvan hij de taal bestudeert door het leren herkennen van de tekens die naar deze tweede betekenis verwijzen; de docent dient hem daarbij behulpzaam te zijn.

Bibliotheek van de IVN

Publikaties van leden en buitengewone leden waarvan een exemplaar werd afgestaan aan de IVN.

Boukema, Dick

1984

HET of DE? Toelichting voor de leerkracht bij 'Het is te doen'.
Hoevelaken: CPS.

Geerts, G., W. Haeseryn, J. de Rooij, M.C. van den Toorn

1984

Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS), Groningen: Wolters Noordhoff, Leuven: Wolters, ISBN 9001 334962 en ISBN 90 30902450.

Grit, D.

1984

'Bilderdijk en Denemarken', in: *De Nieuwe Taalgids*, 77-6, 493-507.

King, P.

1982

Concordances of the works of J. van den Vondel, vol. I, Maria Stuart of Gemartelde Majesteit (Treurspel), Göppingen: Kümmerle Verlag.

1982

Concordances of the works of J. van den Vondel, vol. II, Leeuwendalers (Lantspel), Göppingen: Kümmerle Verlag.

Meter, J.H.

1982

'Bredero e la 'Libertà Poetica', in: *Annali dell'Instituto Universitario Orientale*, XXV, Napoli, 15-187.

pgOOM

1984

Het is te doen - alle woorden met HET -, Hoevelaken: CPS.

Sadzinski, R. en J. Jeziorski

1983

Review Stanislaw Prądota, 'Konfrontative Phonologie Polnisch-Niederländisch', in: *Acta Universitatis Wratislaviensis*, no. 677 Wroclaw, 265 S., 95-97.

Shetter, W.Z.

- 1984 *Introduction to Dutch*, Leiden: Martinus Nijhoff, ISBN: 90 247 9978 3.
- Toorn, M.C. van den
- 1984 Aankondiging 'Dutch Reference Grammar', door B.C. Donaldson, in *De Nieuwe Taalgids*, 77-1, 78.
- 1984 Aankondiging Verslag Achtste Colloquium Neerlandicum, in: *De Nieuwe Taalgids*, 77-1, 79-80.

[Neerlandica extra Muros - najaar 1985]

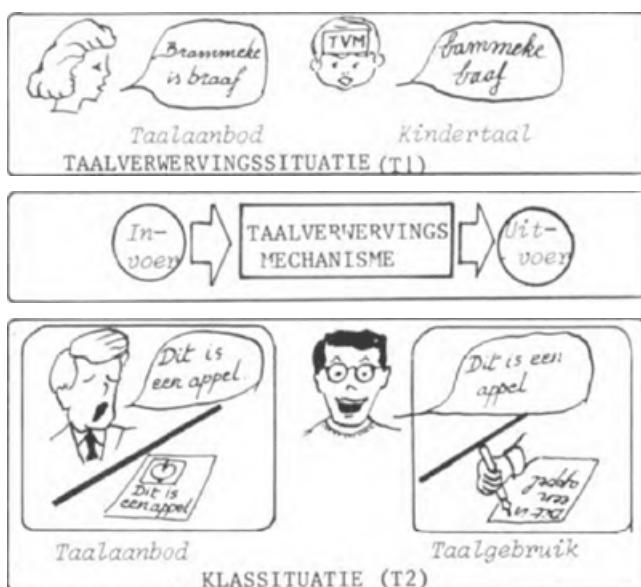
Aspecten van woordenschat en grammatica in T1- en T2-verwerving

L. Beheydt

Université Catholique de Louvain

Het heeft lang geduurd vooraleer de vreemde-talendidactiek de aandacht ging richten op wat bekend was uit het onderzoek van eerste-taalverwerving. Dat had te maken met het feit dat aanvankelijk het verwerven van de moedertaal (T1) als te verschillend van het leren van een vreemde taal (T2) werd beschouwd (Lane 1962, Stern 1970, Beheydt 1974). Zelf schreef ik nog in 1974: 'A first preliminary which a foreign language teacher has to take into account is the difference between the child learning its native language and the adolescent or the adult learning a second language (...). Theories of 2nd language learning based on research in first language acquisition are bound to fail in that the discrepancies between language learning and language acquisition are too large' (Beheydt 1974: 39-40). Ondertussen zijn er drastische wijzigingen gekomen in die opvatting. Men is nu meer de klemtoon op de gelijkenissen gaan leggen en in haar meest extreme vorm luidt de nieuwe hypothese: 'Since the product (of first and second language learning) is the same, the best theoretical explanation is that the process whereby they occur is the same' (J. Macnamara 1976: 175). Die hypothese heeft sinds het begin van de jaren 70 heel wat bijval gevonden (Ervin-Tripp 1974, Dulay & Burt 1972) en hoewel enig verschil tussen de twee processen nog altijd wordt aangenomen, helt men nu toch meer over naar de gelijkheidshypothese. Vooral in de onderhand erg in de publiciteit gekomen Natural Approach (1983), die steunt op de Monitor-theorie van S. Krashen (1981), wordt de theorie vooropgezet dat volwassenen op dezelfde manier een vreemde taal kunnen leren als kinderen hun moedertaal verwerven (vgl. Hulstijn 1985 en Janssen-van Dielen & Hulstijn 1981). Dat dergelijke theoretische veranderingen in de opvattingen over het vreemde-taalleren hun invloed hebben op de methodiek spreekt vanzelf. In het hiernavolgend artikel zal ik proberen aan te duiden wat voor gevolgen de wijzigingen in het theoretische denken voor T1- en T2-verwerving met zich meebracht voor het woordenschat- en grammaticaonderwijs.

Vooraleer we echter nader ingaan op de theorieën over en de parallellen tussen T1- en T2-verwerving, is het nuttig een heldere voorstelling te maken van wat we als objectieve gegevens over taalverwerving kunnen zeggen.¹ Daarom heb ik het proces van de taalverwerving hierna zo eenvoudig mogelijk geschematiseerd: u ziet dat eerste taalverwerving een proces is waarbij een kind, dat beschikt over een TAALVERWERVINGSMECHANISME (ook wel LAD of Language Acquisition Device genoemd), erin slaagt op basis van *taalaanbod* van zijn omgeving zelf *taalgebruik* te produceren. Tweede-taalverwerving is dan het proces waarbij een (half) volwassen leerder, op basis van gesproken en geschreven *taalaanbod* erin slaagt zelf geschreven of gesproken taalgebruik te produceren. Die twee verwervingsprocessen vinden plaats in heel specifieke situaties.

Het zal al meteen duidelijk zijn dat we over het taalverwervingsmechanisme alleen iets kunnen zeggen op grond van wat we weten over invoer en uitvoer van dit mechanisme. Wat er zich precies afspeelt in het hoofd van het kind of de leerder kunnen wij niet nagaan. De 'black box' van de taalverwerving blijft ontoegankelijk voor onderzoek. Alle bestaande hypothesen zijn derhalve gebaseerd op speculaties betreffende het proces. Grosso modo zijn er twee hypothesen gangbaar. De ene richt zich vooral op invoer en uitvoer; de andere richt zich op het taalverwervingsmechanisme.

In de eerste hypothese wordt taal verwerven beschouwd als een *leer*proces: het kind en de leerder leren de taal op basis van de taal van de omgeving. In de andere hypothese wordt taal verwerven beschouwd als een aangeboren autonoom ontwikkelingsproces dat zich in de geest van de leerder afwikkelt. De eerste hypothese noemen we de empiristische hypothese vanwege het belang dat aan de empirie wordt gehecht. De tweede noemen we de rationalistische hypothese vanwege het belang dat aan de geest wordt toegekend.

De tegenstelling tussen die twee hypothesen weerspiegelt de bekende tegenstelling die ook op andere domeinen van de wetenschap vigeert, namelijk de nature-nurturetegenstelling, de tegenstelling tussen erfelijkheid en opvoeding, tussen subject en omgeving, tussen aanleg en opleiding, tussen ontwikkeling en aanpassing.

Als uitgesproken vertegenwoordiging van de empiristische visie vinden wij het *behaviorisme* van B.F. Skinner (1957) dat zeer lang het denken over taalverwerving en taalleren beïnvloed heeft.

In de lijn van de theoretici van het behaviorisme die ervan uitgingen dat 'mind is behavior and nothing else' (K. Lashley), stelde Skinner dat taal niets anders is dan een gedragsvorm. De geest van de mens is een

onbeschreven blad, een tabula rasa. Wat de mens weet, heeft hij geleerd van externe stimuli. Zo is ook taal leren een stimulus-responsproces. De omgeving van het kind zorgt voor een stimulus S_1 , in dit geval het *taalaanbod*, het lerende subject reageert daarop met een reactie R_1 , bijvoorbeeld een min of meer gebrekkige imitatie, die dan weer wordt gevolgd door een nieuwe stimulus S_2 , welke als corrigerende terugkoppeling dient en aanleiding is tot een verbeterde reactie R_2 :

Nu is die taalverwerving niet zomaar een door prikkels opgeroepen reflexmatig gedrag, maar een actief antwoordgedrag (operant gedrag). De reactie R , in dit geval de kindertaal, komt tot stand door het eigen actief handelen van het kind. Door de belonende stimuli van de omgeving, in dit geval het taalaanbod van de moeder, wordt het leerproces versterkt (reinforcement) en ontwikkelt het responsgedrag zich.

Taal leren komt dan in feite neer op een conditioneringsproces waarin het S-R-schema voortdurend wordt herhaald: hoe meer er herhaald wordt, hoe meer er geleerd wordt.

In de theorie over het leren van vreemde talen heeft het behaviorisme zijn meest uitgesproken vorm gekregen in de zgn. AUDIO-LINGUAL HABIT THEORY die vooropstelt dat 'Foreign language learning is basically a mechanical process of habit formation' (Rivers 1964). De belangrijkste stellingen van die theorie zijn in 3 punten samen te vatten (Moulton 1963: 24-25):

- 1 'taal is spreken, niet schrijven'

Als reactie tegen de grammatica-vertaalmethode, richt de behavioristische of 'directe methode' zoals ze ook wel genoemd wordt de aandacht op het mondeling taalgebruik.

- 2 'een taal is een stel gewoonten'

Taal moet niet mentaal benaderd worden, maar mechanisch. Wat er nodig is, zijn gewoontevormende oefeningen. Er moet een automatisme gevormd worden via conditionering en reinforcement.

- 3 'leer de taal, niet over de taal'

De grammatica-vertaalmethode hechtte veel belang aan het leren van expliciete grammaticaregels, vaak ten koste van het contact met het reële taalgebruik. In de directe methode wordt van dit meta-talige onderwijs afgezien.

Die principes resulteerden in een nieuwe opvatting over taal leren, maar ook in een wijziging in het denken over het belang van grammatica en woordenschat voor het vreemde-talenonderwijs. Fries vat dit heel

pregnant als volgt samen: ‘A person has “learned” a foreign language when he has, within a limited vocabulary, mastered the sound system and has, second, made the structural devices matters of automatic habit’ (Fries 1945: 3).

Wat het vocabularium betreft, merken we hier een gewijzigde houding ten opzichte van de voorafgaande grammatica-vertaalmethode. In de vroegere grammatica-vertaalmethode werd aan de woordenschatkeuze nauwelijks aandacht geschonken. Het taalmateriaal was alleen bedoeld als illustratie van expliciet geformuleerde regels. Zo vind ik in een vroeg grammaticaal leerboek Nederlands (Valette 1894) het volgende mooie voorbeeldzinnetje:

‘Te Auxonne sleet de jonge luitenant bij de artillerie, die later Napoleon I werd, de gelukkigste jaren van zijn leven.’

Alsof *slijten*, *luitenant*, *artillerie* tot de basiswoordenschat van het Nederlands behoren. In de behavioristische methode gaat men daartegenover veel belang hechten aan het samenstellen van cursussen op basis van een beperkt corpus. Het is de tijd van de belangstelling voor op frequentie gebaseerde beperkte vocabularia. Voor het Engels was in die tijd Michael Wests *A General Service List of English Words* (1953) beschikbaar die als een soort lexicaal bestaansminimum in allerlei cursussen werd verwerkt.² Vocabularium werd met mondjesmaat in de cursus aangeboden; waar het op aankwam was dat de leerling zo snel mogelijk de structurele basispatronen verwierf en dat kon door uitgebreid te oefenen met drills. Grammatica wordt vervangen door het directe contact met de taal. Niet de regels zijn belangrijk maar de automatismen die via allerlei papegaaie-oefeningen en imitatie-drills worden ingestampt. De methodiek voor het VTO wordt heel summier samengevat in de slotzin van M. Wests ‘How much English grammar’ (1952): ‘not more grammar but short advances within a graded and controlled vocabulary, followed by long plateaus of assimilation’. Structureel inzicht wordt bijgebracht door middel van de zo bekende substitutie-tabellen (Palmer) die nauwelijks cognitieve keuze veronderstellen:

Hij liep	de zaal	in.
Zij rende	het bos	uit.
Karel reed	de stad	door.

Bij die drills wordt er weinig of geen aandacht besteed aan de inhoud van de zinnen. Er wordt alleen voor gezorgd dat de willekeurige combinaties die door de leerlingen vrijwel automatisch gemaakt kunnen worden min of meer acceptabel zijn.

stimulus

thee
bier
geld

response

Is er nog wat thee?
Is er nog wat bier?
Is er nog wat geld?

aardappelen

Zijn er nog wat aardappelen?

Later is wel gepoogd om de pure routine-drill om te vormen tot meer zinvolle drill (J. Dakin 1973, M. West 1952). Een drill als de bovenstaande wordt dan zinvoller gemaakt door van de leerling te eisen dat hij een voorzetselbepaling toevoegt aan de in te oefenen structuur. Voorbeeld:

stimulus**response**

thee

Is er nog wat thee + *in de pot?*

bier

Is er nog wat bier + *in het glas?*

geld

Is er nog wat geld + *op de bank?*

aardappelen

Zijn er nog wat aardappelen + *in de pan?*

Of er wordt gebruik gemaakt van zgn. ‘conditional substitution’ die niet automatisch gemaakt kan worden, zonder iets idioots te zeggen:

Voorbeeld:

Het meisje

zondergeld

kon niet naar huis lopen.

achterin de zaal

kon de spreker niet
verstaan.

met het gebroken been

kon geen ijsje kopen.

In de directe methode worden woorden en structuren *eentalig* aangeboden. Het koppig vasthouden aan dit principe leidt wel eens tot onnodig ingewikkelde toestanden, zoals het onderstaande karikatuurtje illustreert:

Leraar: Dit is een tafel.

Klas: Dit is een tafel.

Leraar: Stoel.

Klas: Dit is een stoel.

Leraar: Dat. (wijst een boek aan)

Klas: Dit is een dat.

Leraar: Fout!

Klas: Dit is een fout!

Leraar: Nee.

Klas: Dit is een nee. (vgl. Koster & Matter, p. 176)

Bovendien kun je met eentalige woordenschaanbieding toch niet vermijden dat leerlingen zelf vertalen. Vooral voor begrippen waarmee ze vertrouwd zijn ‘zullen ze - waarschijnlijk onbewust - de lexicale aanduiding van de moedertaal inlassen, zelfs al zal de docent trachten een directe verbinding te leggen tussen voorwerp en naam. Als hij bijvoorbeeld een *sinaasappel* zou tonen en vertellen dat het *an orange* is, heeft de leerling al lang het voorwerp als een *sinaasappel* herkend, hij neemt er vervolgens nota van dat dit ding in het Engels *an orange* heet en kan het woord

voortaan herkennen en gebruiken' (Breitenstein 1975: 556). De behavioristische metho-

de is heel vaak voorgesteld als een *natuurlijke* methode omdat ze zogezegd een directe afspiegeling was van het eerste-taalverwervingsproces (Chastain & Woerdehoff 1968: 269).

Tegen die voorstelling is een felle rationalistische reactie gekomen van Chomsky. In een scherpe kritiek op Skinner stelt Chomsky dat kinderen helemaal niet op die manier hun eerste taal verwerven. Chomsky stelt heel uitdrukkelijk: 'it seems to me impossible to accept the view that linguistic behavior is a matter of habit' (Chomsky 1966: 43). Volgens hem kunnen kinderen overigens hun taal niet verwerven op basis van het taalaanbod van hun omgeving aangezien dit 'in hoge mate slecht gevormd, onaangepast en strijdig met linguïstische regels' is en dus niet in aanmerking komt voor imitatie.

De behavioristische interpretatie van de taalverwerving wordt vooral ook twijfelachtig als men voor ogen houdt dat een kind zo ontzettend snel zijn taal verwerft. Men heeft uitgerekend dat indien een kind volgens de principes van stimulus-respons en reinforcement zijn taal zou leren, het dan voor zijn vierde levensjaar ten minste 10^6 zinnen per minuut zou moeten hebben gehoord.

Verder heeft men vooral ook in naam van de creativiteit waarvan elke taalgebruiker toch telkens weer blijkt geeft, vraagtekens geplaatst bij de imitatieopvatting van de behavioristen. Als taalleren alleen maar neerkomt op automatische herhaling van eerder gehoorde zinnen dan zou een leerling nooit nieuwe zinnen kunnen maken.

En tenslotte is uit de concrete moeder - kind interacties ook gebleken dat het imitatiemechanisme helemaal niet zo vlot verloopt als de behavioristen het wel voorstellen. McNeill (1966) geeft het voorbeeld van een interactie die de relatieve immuniteit van het kind voor corrigerende terugkoppeling treffend illustreert:

Kind: Niemand, hou niet van mij
 Moeder: Nee, zeg eens: 'Niemand houdt van mij'
 Kind: Niemand hou niet van mij
 .
 .
 .
 (8 herhalingen van dit dialoogje)
 Moeder: Nee, luister eens heel goed!
 Zeg: 'Niemand houdt van mij'
 Kind: Oh! Niemand houdt niet van mij.

Overigens besteden moeders in het algemeen niet zo veel aandacht aan de grammaticale correctheid van het taalgebruik van hun kinderen als wel aan de inhoudelijke adequaatheid. Als een kind van een rode bal zegt 'die bal is zwart', dan zal de moeder wel verbeteren, maar zegt dat kind over diezelfde bal 'de bal zijn rood hé' dan zal de moeder veel minder geneigd zijn corrigerend op te treden.

Bij al die kritiek is er dan meteen ook een alternatieve rationalistische hypothese naar voren geschoven. Als kinderen zo universeel in zo

korte tijd zo behoorlijk leren praten - aldus het alternatief van Chomsky (1965) - dan moet dit wel te danken zijn aan het aangeboren taalvermogen van het kind dat gepreprogrammeerd is met een universele grammatica en een selectiestrategie om die specifieke grammatica te kiezen die in overeenstemming is met het taalaanbod van de omgeving. In die opvatting wordt de focus verplaatst van de taal als gedragsvorm naar de taal als mentale werkelijkheid.

De taalverwerving is volgens Chomsky een proces van *syntactische* complexering. Dit proces is in twee opzichten autonoom. Vooreerst is het autonoom omdat het individu er geen controle over heeft: het kind kan het gewoon niet helpen dat het een grammatica ontwikkelt voor de taalgegevens die het rondom zich hoort en ten tweede is het proces autonoom omdat het onafhankelijk is van semantische invoer, situationele factoren of taalaanbod. Aldus Chomsky (1965).

Wat de semantische invoer betreft, Chomsky stelt uitdrukkelijk dat semantische referentie kennelijk de manier waarop de verwerving van de syntaxis verloopt, niet beïnvloedt. Om die bewering te staven beroept hij zich op een experiment van Norman & Miller waaruit zou blijken dat het aanleren van een artificiële taal door proefpersonen niet gemakkelijker verloopt als ze een beroep kunnen doen op semantische invoer dan als ze dat niet kunnen doen.

Ook de betrokkenheid op de *situatie* beschouwt Chomsky als niet van invloed op het taalverwervingsproces. En zelfs als zou blijken dat normaal taalleren het gebruik van taal in 'real-life situations' zou vereisen, dan nog zou dat voor hem niet voldoende zijn om aan te tonen dat informatie in verband met de situationele context enige rol speelt in het verloop van de taalverwerving.

Het *taalaanbod* - door Chomsky 'primaire linguïstische gegevens' genoemd - kan al evenmin de taalverwerving beïnvloeden. Daarvan neemt hij immers aan dat de gedegeneerde kwaliteit en de beperktheid ervan het onmogelijk maken dat kinderen erg veel van de structuur van de taal zouden kunnen leren en dus blijft er geen andere mogelijkheid over dan dat het kind over een aangeboren universele grammatica beschikt. De aangeborenheidshypothese wordt op die manier voorgesteld als een logische noodzaak.

Het onderzoek dat volgde op deze hypothese - men kan het al raden - was vooral syntactisch. Verwoed ging men op zoek naar de universele grammatica waarmee elk kind al van bij de geboorte begiftigd was. Chomsky bouwde als model van de universele grammatica een generatief systeem uit bestaande uit een basiscomponent waarmee alle basisstructuren van de taal gegenereerd konden worden en een transformationele component waarmee de basisstructuren getransformeerd werden tot meer of minder complexe zinnen.

Over de bruikbaarheid van dit model voor het VTO had hij zelf zo zijn twijfels. In een voordracht voor taalleraars stelt hij: 'I am rather sceptical about the significance, for the teaching of languages, of such insights and understanding as have been attained in linguistics' (1966). Dat heeft nochtans niet belet dat zijn theorie al zeer snel dienstbaar werd ge-

maakt voor het VTO. S. Saporta omschrijft de nieuwe vaardigheden die de leerder moeten worden bijgebracht als volgt: ‘recent studies in generative grammar (...) have made explicit the kind of capacities a language learner must have if he is even to approximate the competence of a native speaker, capacities such as the ability to distinguish grammatical from ungrammatical sentences and to produce and comprehend an infinite number of the former, the ability to identify syntactically ambiguous sentences and more generally the interrelation of sentences, etc.’ (Saporta 1966: 82).

Voor het VTO heeft die opvatting tot gevolg dat taalleren zich vrijwel uitsluitend op de grammatica richt. Het situationele aspect van het taalleren wordt verwaarloosd, immers Chomsky had als uitgangspunt dat ‘it is only under exceptional and quite uninteresting circumstances that one can seriously consider how “situational context” determines what is said’ (Chomsky 1966). Aan betekenis wordt al evenmin belang gehecht want daarvan wordt aangenomen dat die onafhankelijk staat ten opzichte van de autonome grammatica. De volle aandacht gaat naar het regelsysteem en het VTO vindt in de generatieve grammatica een geordend stel regels. In het leerprogramma wordt die deductische ordening overgenomen als de didactische ordening voor aanbidding van de grammatica. Zo moet de leerling eerst de eenvoudige kernzinnen (eenvoudige bevestigende actieve zin) en pas later de daarvan afgeleide complexere zinstypes (vraagzin, passiefzin, negatieve zin) leren. Er wordt een programmatisch geordende aanpak van de grammatica voorgesteld: ‘we might suggest specifically that an elementary EFL course limit itself to teaching kernel sentences and that only in intermediate and advanced courses would sentences involving optional transformations be introduced’ (Newmark 1970: 214).

Wat de specifieke leertechnieken betreft wordt veelvuldig gewerkt met transformationele drills waarbij kernzinnen tot complexere structuren moeten worden gevormd. Bijvoorbeeld: Maak de volgende zinnen door verplaatsing vragend (vraag -T):

Karel heeft vier dagen in hetzelfde hotel gelogeerd....

of: Zet de volgende zinnen in de lijdende vorm (passief -T):

Mijn vrouw wast elke zaterdag de auto.

...

Dat men hierbij wel degelijk met de betekenis moet rekening houden wordt stilzwijgend even vergeten. Ten onrechte, want als transformatie is een zin als ‘Mijn vrouw wordt elke zaterdag door de auto gewassen’ op zijn minst dubieus.

Voor de woordenschat is er in de transformationele aanpak weinig aandacht. Het lexicon is in de Chomskiaanse visie immers niets anders dan een verzameling onregelmatigheden. Het enige wat over het lexicon gezegd kan worden betreft de manier van aanbidding. Aangezien lexicale items in de generatieve grammatica alleen in de basiscomponent worden

ingevoerd lijkt er een theoretische rechtvaardiging te zijn 'for teaching new vocabulary in simple kernel sentences, without complicating the teaching of vocabulary by teaching new sentence patterns at the same time, and vice versa' (Newmark 1970: 215).

Die transformationele visie op eerste- en tweedetaalverwerving begint meer en meer te wankelen naarmate het failliet van de puur-syntactische aanpak duidelijker wordt.

Het eerste-taalverwervingsonderzoek dat sinds Chomsky's *Aspects of the theory of syntax* beheerst was door een verwoed maar optimistisch zoeken naar de universele grammatica, bleek niet zo'n succes als verwacht. Er bleken grote verschillen te bestaan in het gebruik dat werd gemaakt van woordvolgorde als linguïstisch principe en in de verwerving van flexiesystemen (Slobin 1971: 176). In plaats van syntactische universalia vond men steeds meer betekenisovereenkomsten tussen de verschillende talen, in zoverre zelfs dat Slobin tot het besluit kwam dat 'als je de woordvolgorde buiten beschouwing laat en de transcripties van de tweewoordzinnen in de verschillende talen overloopt (...) die zinnen er als elkaars directe vertalingen uitzien'. Hij besluit dan ook met de constatering dat er een grote gelijkenis is in het basisvocabulary en de basisbetekenissen die de woordcombinaties overbrengen (1971: 177).

Die observatie roept natuurlijk meteen vragen op met betrekking tot de autonomie van het taalverwervingsproces. Kan men volhouden dat taalverwerving onafhankelijk van semantische informatie verloopt als de vroege taalgegevens zulke universele semantische inhouden hebben? Is de hypothese van de syntactische autonomie wel houdbaar? Zoals gezegd beroept Chomsky zich op een experiment van Norman en Miller. Nu hebben Moeser & Bregman (1972) aangetoond dat dit experiment door zijn opzet niet bewijskrachtig is en wel omdat de semantische informatie die de proefpersonen konden gebruiken niet op dezelfde manier beschikbaar was als bij taalverwervende kinderen. In het experiment werd de semantische informatie pas verstrekt als de proefpersoon zijn zin al gevormd had; hij kon er met andere woorden alleen gebruik van maken om te testen of zijn zin semantisch welgevormd was, niet om er zijn zin mee te vormen. In een tegen-experiment hebben Moeser en Bregman dan de semantische informatie in de vorm van een beperkte referentiële wereld ter beschikking gesteld tegelijk met de kunstmatige taal. En toen bleek dat pas 'wanneer de elementen in het referentieveld de beperkingen van de taal weerspiegelen, moeilijke grammaticale relaties vrij gemakkelijk kunnen verworven worden' (1972: 769). Wanneer de proefpersonen bij het construeren van hun zin geen gebruik konden maken van semantische informatie, leerden ze soms wel enkele volgorderegelmaticheden, maar slaagden ze er niet in de syntactische regels te verwerven. Het taalverwervingsmechanisme werkt met andere woorden veel efficiënter als het over semantische invoer kan beschikken. Dit ontkrachten van het bewijsmateriaal is de eerste stoot geweest tegen het dogmatisch geloof in de autonome grammatica.

Zodra het fundament van de autonome taalverwerving was aangetast werd al vlug de rest van de constructie ook ondergraven. Eindelijk ging men ook eens controleren of die invoer waarvan Chomsky zonder meer

aannam dat hij rommelig en ongestructureerd was, inderdaad zo gedegenereerd was. Allerlei studies toonden aan dat die veronderstelling geenszins gegrond was. Brown en Bellugi (1964) constateerden niet zonder enige ironie, dat kinderen misschien nooit een taal zouden kunnen verwerven op grond van het rommelige taalgebruik dat op linguïstencongressen te horen is, maar dat het taalaanbod van een gewone moeder een vereenvoudigd repetitief en geïdealiseerd dialect is, dat de verwerving van de moedertaal zeer wel mogelijk maakt. Voor het Nederlands werden de algemene kenmerken van het taalaanbod kwantitatief en kwalitatief onderzocht door L. Beheydt (1979) en ook dat onderzoek wees uit dat heel wat eigenschappen van het taalaanbod ‘door hun cognitieve en/of syntactische eenvoud uitstekende leermiddelen (zijn) en (dat ze) heel zeker een taalleerproces didactisch kunnen ondersteunen’ (1979: 157). Met dit al was het fundament van de autonome aangeboren grammatica ondergraven en brak de kritiek op het Chomskiaanse syntactische model voor goed los.

Een nieuwe researchrichting werd ingeslagen die we heel ruim de semantische zouden kunnen noemen. Aanvankelijk was die semantische denkrichting vrij aarzelend en nog duidelijk syntactisch geïnspireerd. Men vroeg zich met name af welke semantische (Brown 1973) of cognitieve (Slobin 1973) complexiteit correleerde met toenemende semantische complexiteit. Maar weldra werden de semantische standpunten sterker. Afgezien van de vraag of er leerbaarheid mogelijk was zonder semantische invoer, ging men zich nu meer en meer afvragen of semantiek niet primair was. Het lopende onderzoek maakte steeds minder duidelijk waarom semantische invoer zo nodig een perifere rol moest innemen. Onder invloed van enkele primair semantische studies werd al vlug duidelijk dat het in acht nemen van betekenisaspecten van de kindertaal niet alleen een rijkere interpretatie maar ook een coherenter visie op de kindertaal mogelijk maakte. De vlotheid waarmee de kindertaal zich semantisch laat benaderen, heeft er duidelijk toe geleid dat men de semantiek primair ging stellen in het kindertaalonderzoek. John Macnamara (1972) met name heeft in een geruchtmakend artikel gesteld dat kinderen hun taal leren door eerst onafhankelijk van taal de betekenis te bepalen die een spreker hen wil laten kennen en door pas daarna de relatie tussen die betekenis en de talige uitdrukking ervan na te trekken. Met die stelling keert hij dus de richting van het onderzoek om. In plaats van aan te nemen dat het kind de taal gebruikt als de sleutel tot de betekenis stelt hij voorop dat het de betekenis gebruikt als sleutel tot de taal. Hoe kan een kind er anders achter komen dat bijvoorbeeld

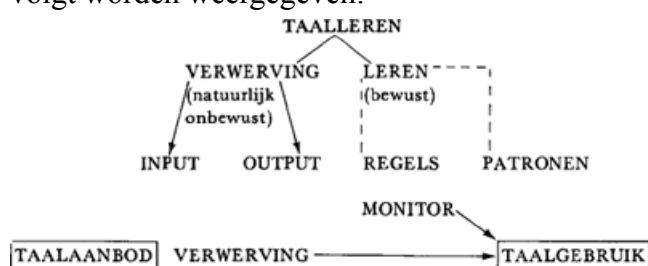
1a *Geef dat boek aan mij* en 1b *Geef mij dat boek* stilistische varianten zijn en 2a *Jan slaat Piet* en 2b *Piet slaat Jan* niet?

Het is dan alles bij mekaar nog niet zo verwonderlijk dat Ervin-Tripp (1971) als stelling vooropstelt dat: ‘taal nooit zou kunnen worden geleerd als het kind niet voor de zinnen die het rondom zich hoorde de betekenis kende’.

Het onderzoek van het taalaanbod, dat parallel liep met het semantische onderzoek van de kindertaal was aanvankelijk nog erg syntactisch georiënteerd (Snow & Ferguson 1977) maar ook bij dat onderzoek kwam men onvermijdelijk op het semantische spoor. In zijn studie van het taalaanbod van Westvlaamse moeders kwam Beheydt (1979) tot de conclusie dat taalaanbod in de eerste plaats semantisch vereenvoudigd taalgebruik is en dat het leidende principe waaraan de moeder zich houdt bij het op maat snijden van haar taalaanbod is, dat de betekenis van de uitingen van de taalaanbieder duidelijk moet zijn. Om die betekenis duidelijk te maken doen moeders een beroep op allerlei taalmiddelen, gaande van syntactische vereenvoudigingen, herhalingen, parafrases, tot en met syntactische complexeringen. Maar altijd zorgen ze ervoor dat wat ze zeggen, in de situatie begrijpelijk is voor het nog niet volledig linguïstisch competente hoordertje. Hun grootste zorg is de communicatieve effectiviteit.

Met dat al zijn we ver af van de rationalistische hypothese van Chomsky en komen we weer heel dicht bij een empiristische interpretatie van de eerste-taalverwerving. Maar het verschil met de Skinneriaanse opvatting ligt hierin, dat het belang van de betekenis en de communicatie nu voorop staat.

De resultaten van het semantische onderzoek en van het taalaanbodsonderzoek hebben ook het denken over tweede-taalverwerving grondig beïnvloed. Met name in de MONITOR-theorie van S. Krashen vinden we een model van T2-verwerving dat gebaseerd is op de resultaten van het onderzoek van de eerste-taalverwerving. Volgens Krashen (1981) is tweede-taalverwerving in hoofdzaak hetzelfde als eerste-taalverwerving. Hij maakt daarbij het onderscheid tussen taal-*leren* en taal-*verwerven*. 'Verwerven' is een onderbewust proces waarbij de taal wordt 'opgepikt', terwijl 'leren' de bewuste grammaticale studie van de taal is. Een vreemde taal wordt volgens Krashen in de eerste plaats 'verworven' op grond van geschikte input, terwijl 'geleerde' regels slechts dienen als een superviserende monitor die de output min of meer onder controle houdt. Schematisch kan het monitor-model als volgt worden weergegeven:

Van belang voor het taalleren is de invoer. En - aldus nog Krashen - de beste invoer is die welke gemodelleerd is op de input die we kennen uit de eerste-taalverwerving, het taalaanbod dus. Dat taalaanbod heeft 3 belangrijke kenmerken die volgens Krashen ook de input in de taalleersituatie zouden moeten karakteriseren:

- 1 Het taalaanbod volgt het 'hier en nu' principe: moeders praten over dat-

- gene wat zich in de onmiddellijke omgeving bevindt.
- 2 Het taalaanbod is syntactisch eenvoudig en wordt complexer naarmate het kind linguïstisch competer wordt.
 - 3 Het taalaanbod is in de eerste plaats gericht op effectieve communicatie (1981: 102).

Volgens Krashen moet een optimale taalleergang taalgebruik aanbieden dat aan die drie voorwaarden voldoet. Wat zijn nu de implicaties van dit model met betrekking tot grammatica en vocabularium.

In de eerste plaats wordt er in dit model zeer weinig belang gehecht aan het onderwijs van expliciete grammaticaregels. De grammatica blijft beperkt tot eenvoudige vuistregels. Grammatica wordt volgens Krashen 'impliciet' geleerd en het nut van regels is erg beperkt. Regels kunnen alleen de accuraatheid van het taalgebruik wat verhogen maar ze dragen niet wezenlijk bij tot communicatieve effectiviteit. Krashen zet zich hiermee duidelijk af tegen het cognitieve taalleren dat door de transformationele taalkundigen zo hoog in het vaandel werd gedragen. Letterlijk stelt hij: 'The view of the profession has been to restrict vocabulary in order to focus on syntax: we were told that language is not words, but is grammar. My view is just the opposite: emphasize vocabulary in order to encourage the acquisition of syntax' (1980: 109). Daarmee is meteen ook aangegeven wat het belang is van het vocabularium in het MONITOR-model. Vocabularium wordt als zeer belangrijk ervaren omdat 'Knowing the words, even without knowing the syntax, provides the listener with enough information so that a great deal can be understood' en 'with comprehension (...) acquisition of syntax will come' (Krashen 1981: 109). Op basis van dit Monitor-model heeft een van de adepten van Krashen dan de zogenaamde 'Natural Approach' voorgesteld waarin uitdrukkelijk gesteld wordt: 'If communicative competence is an immediate goal, we must establish as quickly as possible a large lexicon with very general syntax rules' (Terrell 1977: 326). En gelijksoortige opvattingen klinken nu door in de audio-lexicale aanpak die op dit ogenblik in Nederland en België furore maakt (Nieuwborg 1984, Schouten-van Parreren 1981, Van der Ree 1985). In een pamflettaire lezing 'De Audio-Lexicale aanpak in kreten' stelt S. van der Ree heel apodictisch 'Taal leren is woordjes leren. De duizenden nieuwe begrippen, die een leerling moet leren kennen, die vormen hét probleem; niet de grammatica'.

In elk geval is met de Krashen-aanpak de aandacht verschoven van het onderliggende taalverwervingsmechanisme naar het geschikte aanbod. De opkomst van de sociolinguïstiek heeft dan meteen ook toenemende aandacht voor de totale communicatiesituatie met zich meegebracht. Waar de coryfeeën van zowel de empiristische als de rationalistische hypothese taalverwerving vrijwel uitsluitend als de verwerving van een code beschouwden, is er recent in het kindertaalonderzoek een ruimere visie gekomen, waarin taalverwerving beschouwd wordt als een interactieve aangelegenheid waarin in de eerste plaats communicatieve taalhandelingen plaatsvinden (J. Dore 1975, Bates 1976). Sporen van deze verruimde visie zijn ook te vinden bij Krashen waar hij stelt dat de optimale input moet worden aangeboden 'via meaningful and communicative activity' (1981: 104).

Overigens is het duidelijk dat deze communicatieve aanpak de laatste jaren een groeiend succes kent. Het volstaat de handboeken op een hoop te leggen die in hun titel de magische woorden ‘communicatief’ of ‘functioneel’ hebben, om een indruk te krijgen van de impact van deze zogenaamde communicatieve aanpak.

In die functionele aanpak wordt er op een selectieve wijze aandacht besteed aan grammatica en woordenschat, namelijk in verband met welbepaalde functies die met de taal kunnen worden vervuld. In de functionele opvatting dient taal in de eerste plaats om bepaalde communicatieve handelingen uit te voeren, handelingen als verzoeken, bevelen, groeten, verontschuldigen, bedanken, enz. Bij die functies hoort een specifieke woordenschat en een bepaald type structuren. Functionele cursussen ordenen de woordenschat en de grammaticale structuren volgens de functies die ermee kunnen worden vervuld. Zo krijgen we bijvoorbeeld alle woordenschat die te maken heeft met reizen of met openbaar vervoer plus de structuren die daarbij van nut kunnen zijn. Deze inhoudelijke ordening van woordenschat en grammatica sluit nauw aan bij de van oudsher bekende woordenschataanbieding volgens ‘centres d'intérêt’ (Gouin 1892).

Dit overzicht van enkele aspecten van vocabularium en grammatica in eerste- en tweede-taalverwerving heeft alvast een paar duidelijke trends aan het licht gebracht. Vooreerst is er een onmiskenbare verruiming merkbaar in de opvattingen over het taalverwervingsproces van puur imitatiemechanisme (Skinner), over creatief proces (Chomsky) naar communicatieve interactie. Vervolgens kan men een soort slingerbeweging vaststellen in de opvattingen over het grammaticaonderwijs: van expliciet naar impliciet en van extensief naar minimaal. En tenslotte is er een duidelijk toenemende belangstelling voor het vocabularium en het vocabulariumonderwijs (zie ook Beheydt 1984). Wat in dit overzicht veel minder aan bod gekomen is, is een kritische evaluatie van de vastgestelde trends. Maar dat is stof voor een ander verhaal.

Bibliografie

- Bates, E. (1976): *Language and context: The acquisition of pragmatics*. New York.
- Beheydt, L. (1974): Foreign Language Teaching Methodology. A critical discussion. In: *ITL* 23, 39-57.
- Beheydt, L. (1979): *Variatie in taalaanbod. Een sociolinguistisch onderzoek van de primaire socializatie in West-Vlaanderen*. Winksele.
- Beheydt, L. (1983): *Kindertaalonderzoek. Een methodologisch handboek*. Cabay. Louvain-la-Neuve.
- Beheydt, L. (1984): Woordenschat in het vreemde-talenonderwijs (VTO). In: *Neerlandica extra Muros*, nr. 42, 17-22.
- Breitenstein, P.H. (1975): De moedertaal in het vreemdetalenonderwijs. In: *Levende Talen* 303, 554-559.
- Brown, R. & U. Bellugi (1964): Three Processes in the Child's Acquisition of Syntax.

- In: E.H. Lenneberg (ed.): *New Directions in the Study of Language*. 131-161.
- Brown, R. (1973): *A First Language. The Early Stages*. Harmondsworth.
- Chastain, K. & J.F. Woerdehoff (1968): A Methodological Study Comparing the Audio-Lingual Habit Theory and the Cognitive Code-Learning Theory. In: *Modern Language Journal* 52, 5, 268-79.
- Chomsky, N. (1959): Review of Skinner. In: *Language* 35, 26-58.
- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Massachusetts.
- Chomsky, N. (1966): Linguistic Theory. In: R.G. Mead (ed.): *Language Teaching: broader contexts*, 43-49. Wisconsin.
- Dakin, J. (1973): *The Language Laboratory & Language Learning*. London, Longman.
- Dore, J. (1975): Holophrases, speech acts, and language universals. In: *Journal of Child Language*, 2, 21-40.
- Dulay, H. & M. Burt (1972): Goofing: an indicator of children's second language learning strategies. In: *Language Learning* 22, 235-252.
- Dulay, H. & M. Burt (1974): A new perspective on the creative construction process in child second language acquisition. In: *Language Learning* 24, 253-278.
- Ervin-Tripp, S. (1971): An overview of theories of grammatical development. D.I. Slobin (ed.): *The ontogenesis of language*. New York. 189-212.
- Ervin-Tripp, S. (1974): Is second language learning like the first? In: *TESOL Quarterly* 8, 111-127.
- Fries, C.C. (1945): *Teaching and learning English as a foreign language*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hornby, A.S. (1953): Vocabulary Control-History and Principles. In: *English Language Teaching*.
- Hulstijn, J. (1985): Kan een vreemde taal 'impliciet' geleerd worden? In: *Neerlandica extra Muros*, nr. 44, 19-25.
- Janssen-van Dieten, A.M. & J. Hulstijn (1981): Als het taalaanbod maar begrijpelijk is: Stephen Krashen's ideeën over T2-verwerven en T2-leren. In: *Levende Talen* 358, 47-54.
- Koster, C.J. & J.F. Matter (1983): *Vreemde talen leren en onderwijzen*, Wolters-Noordhoff.
- Krashen, S. (1981): *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Krashen, S. & T.D. Terrell (1983): *The Natural Approach*. Oxford: Pergamon Press.
- Lane, H. (1962): Some Differences between First and Second Language Learning. In: *Language Learning*, Vol. 12, 1, 1-14.
- Macnamara, J. (1972): The cognitive basis of language learning in infants. In: *Psychological Review* 79 (1), 1-13.
- Macnamara, J. (1976): Comparison between First and Second Language Learning. In: *Die Neueren Sprachen* 2, 175-188.
- Moeser, S.D. & A.S. Bregman (1972): The role of Reference in the Acquisition of a Miniature Artificial Language. In: *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 11, 759-69.

- Moulton, W.G. (1963): Linguistics and Language Teaching in the United States, 1940-60. In: *IRAL*, nr. 1, 21-41.
- Newmark, L. (1970): Grammatical Theory and the Teaching of English as a Foreign Language. In: M. Lester (ed.): *Readings in Applied Transformational grammar*. 210-218.
- Nieuwborg, E. (1984): De audio-lexicale aanpak: een aantrekkelijk alternatief. In: *Neerlandica extra Muros*, nr. 43, 50-57.
- Ree, S. van der (1985): De audio-lexicale aanpak in kreten. ANELA-lezing 1985, verschijnt in ABLA-papers.
- Rivers, W.M. (1964): *The Psychologist and the Foreign Language Teacher*. Chicago.
- Saporta, S. (1966): Applied Linguistics and Generative Grammar. In: A. Valdman (ed.): *Trends in Language Teaching*. 81-93.
- Schouten-van Parreren, C. (1983): Wisseling van de wacht in de vreemde-talendidactiek.

- De receptief-handelingspsychologische benadering. In: *Levende Talen* (1983), 22-29.
- Skinner, B.F. (1957): *Verbal Behavior*. New York.
- Slobin, D.I. (1971): Universals of grammatical development in children. In: G.B. Flores d'Arcais & W.J.M. Levelt (eds.): *Advances in psycholinguistics*. Amsterdam, London, 174-86.
- Slobin, D.I. (1973): Cognitive Prerequisites for the Development of Grammar. In: C. Ferguson & D.I. Slobin: *Studies of Child Language Development*. New York 175-208.
- Stern, H.H. (1970): First and second language acquisition. In: Stern, *Perspectives in Second Language Acquisition*, 57-66. Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education.
- Terrell, T.D. (1977): A natural approach to the acquisition and learning of a language. In: *Modern Language Journal* 61: 325-336.
- Valette, T.G.G. (1894): *Nouvelle grammaire néerlandaise*. Heidelberg.
- West, M. (1952): How much English grammar. In: *English Language Teaching*.
- West, M. (1953): *A General Service List of English Words*. Longmans, London.

Eindnoten:

- 1 Voor een uitgebreid overzicht van de 'Trends in het onderzoek van T1-verwerving', zie Beheydt 1983.
- 2 M. West's *Service List* was bij lange niet de eerste frequentielijst voor het Engels. Maar het was wel de eerste gericht op het vreemde-talenonderwijs. (Vgl. A.S. Hornby 1953)

Er-rare humanum sed non necesse est: Enkele bijzonderheden over het niet-gebruiken van het ‘pronominale’ er¹

William H. Fletcher

United States Naval Academy, Annapolis, Maryland

Veel Nederlandstaligen zijn er heilig van overtuigd dat het Nederlands een onmogelijke taal is waar geen behoorlijke regels voor te geven zijn. Het komt jammer genoeg veel te vaak voor dat de zeldzame buitenlander die zich deze taal eigen wil maken door dit pessimisme aangestoken wordt, mede omdat het lijkt bevestigd te worden door lesmateriaal en grammatika's die onbewust uitgaan van vrij veel taalgevoel voor het Nederlands. Ik ben er daarentegen van overtuigd dat veel problemen van het Nederlands op te lossen zijn door een betere kennis en beschrijving van de taalkundige feiten en principes; veel, misschien zelfs de meeste, moeilijkheden zijn eigenlijk onnodig.

Het onschuldig lijkende woordje *er* wordt terecht beschouwd als één van de meest vervelende plaaggeesten voor buitenlanders van een taal die er niet weinig heeft. De bekende en minder bekende grillen van het ‘pronominale’ *er cum suis* (hier [+r] pronomina genoemd²) bij voorzetselkonstrukties en de daarmee gepaard gaande stranding³ van de prepositie heb ik in een vroegere voordracht⁴ uitvoerig behandeld. De kennis van de daarbij geformuleerde regels kan de meeste pronominale *er*-moeilijkheden verhelpen.

Als leraren Nederlands als vreemde taal kennen we allen de regels die bij voorzetselkonstrukties [-r] voornaamwoorden voorschrijven bij menselijke referenten en [+r] vormen bij niet-menselijke. Als gebruikers van het Nederlands weten we echter dat deze regels niet altijd opgaan. Zinnen zoals:

(1) Het meisje *waar* hij *mee* gepraat heeft.

zijn minstens even gewoon als het ‘korrekte’:

(1) Het meisje *met wie* hij gepraat heeft.

Nog veel interessanter is het gebruik van [-r] vormen met niet-menselijke referenten. Als je het zeventigtal voorzetsels die het Nederlands rijk is goed bekijkt, kom je tot de verontrustende konklusie dat slechts een kleine minderheid ervan [+r] pronomina toestaat. Voorts zijn er belangrijke beperkingen op [+r] pronominalisering bij sommige preposities die deze wel toestaan. In bepaalde gevallen is de keus tussen [+r] en [-r] mogelijk. Bij andere voorzetsels wordt het probleem door omschrijvingen en bijwoorden omzeild. Zulke bijzonderheden vormen de kern van dit artikel.

Ten eerste kunnen we al heel wat van die 70 voorzetsels buiten beschouwing laten. Op enkele inzichtloze woordenboekverslaafden na zul-

len onze leerlingen geen zinnen gaan maken met verouderde of formele preposities zoals *nopens* (= *naar aanleiding van*), in de trant van:

(2) **Waarnopens is dit geschied?*⁵

Zodoende komen we tot een overzichtelijke lijst van ‘uitzonderingen’, die we in drie groepen kunnen samenvatten: tijdsbepalingen, achterzetsels en overige gevallen.

De meeste tijdsbepalingen met voorzetselgroepen laten geen [+r] pronominalisering toe. Dat weet elke Nederlander intuïtief, maar het blijft het vermelden waard voor de leerling. Het duidelijkst zijn de gevallen waarin de bijwoorden *toen*, *dan* en *wanneer* een specifiek tijdstip anaforsch vervangen:

(2) In 1955 ben ik voor het laatst in Los Angeles geweest.

in 1955 kan vervangen worden door *toen*:

(2') Toen ben ik voor het laatst in Los Angeles geweest.

Voor de engelstalige leerling biedt dit geen enkel probleem⁶; dat dat ook voor alle ‘exotische’ talen zou gelden, kan ik me moeilijk voorstellen. Met betrekkelijke bijzinnen wordt het echter meteen al ingewikkelder. Wie zou er kunnen voorspellen (en waarom wordt de leerling nooit verteld) dat het vertrouwde *dat* als betrekkelijk voornaamwoord een hele voorzetselgroep vertegenwoordigt?

(3) Ze verheugt zich nu al op de dag dat/waarop ze haar proefschrift afkrijgt.⁷

De overgrote meerderheid voorzetselgroepen met tijd kent geen [+r] pronomina. De zinnen (4) en (5) zijn zowel ongrammatikaal als onnederlands; (6) is twijfelachtig:

(4) **Daarsinds heb ik hem nooit meer gezien.*

(5) **Waarmee heeft hij die nieuwe fiets gekregen? Met zijn verjaardag.*

(6) ?*De periode waartijdens deze stad haar grootste bloei gekend heeft, werd gekenmerkt door vrede en welvaart.*⁸

Verschillende factoren maken zulke zinnen minder waarschijnlijk. Aangezien de [+r] vormen van huis uit bijwoorden van plaats zijn, ligt het voor de hand dat ze het nauwst verbonden zijn met voorzetselgroepen die plaatsen aanduiden, ook al is dit niet uitsluitend het geval. Als je zegslieden afwijkende voorbeeldzinnen laat beoordelen waarin [+r] vormen betrekking hebben op tijd in plaats van plaats, proberen ze meestal de [+r] vorm toch als plaatsbepaling op te vatten, en raken ze in de war als het niet lukt:

(7) Zondag is mijn enige rustdag. *Daarop blijf ik meestal thuis.

Theoretisch zou men verwachten dat [+r] vormen ook als tijdsbepaling op te vatten zijn. In de praktijk is deze mogelijkheid uitgesloten, waardoor er geen dubbelzinnigheid tijd-plaats kan ontstaan.

Verschillende voorzetsels die hoofdzakelijk voor plaatsbepalingen worden gebruikt komen ook in een paar uitdrukkingen met tijd voor. Zoals de meeste idiomatische uitdrukkingen dulden ze geen creatief geknutsel; [+r] pronominalisering en zijn dan òf zinloos òf lachwekkend. De volgende voorbeelden met varianten op uitdrukkingen als *tussen de middag* en *door de week* zijn op z'n best raar:

- (8) *De middag, waartussen ik altijd mijn brood opeet, is veel te kort. (< tussen de middag)
 (9) *Waardoor was Kortjakje ook alweer altijd ziek? (< door de week)
 (10) Ze zeggen dat de zomer vrij droog was. Ik kan er eigenlijk niet zo goed over oordelen *want ik ben ervan naar het buitenland geweest. (< van de zomer)

De meeste niet idiomatisch gebonden tijdsbepalingen met voorzetsels vergen bij pronominalisering omschrijvingen als *die tijd*, *welke tijd* of andere specifieke uitdrukkingen:

- (11) Hij haalt ons om acht uur af. Tegen die tijd ben ik al lang klaar.
 (12) Over hoeveel tijd is het geld dan op?

In het Engels vinden we bij vergelijkbare zinnen dergelijke omschrijvingen of bijwoordelijke uitdrukkingen terug, hetgeen doet vermoeden dat hier algemen(er)e principes aan het werk zijn.

Bij bepaalde voorzetsels met tijd zijn [-r] betrekkelijke voornaamwoorden de regel. Daarbij constateer ik een duidelijke voorkeur voor *welk(e)* boven *die/dat*, hetwelk mogelijkterwils met het sterke schrijftaal-karakter van dergelijke zinnen samenhangt, doch er zullen ook andere factoren een rol spelen. Als voorbeeld daarvan moge deze grammatikaal aanvaardbare tegenhanger van (6) dienen:

- (13) Het was een periode tijdens welke de president op ongekenne wijze optrad.

Verschillende voorzetsels met tijd hebben gelexikaliseerde anaforische vormen:

sinds → sindsdien
 na → nadien
 voor → voordien

De spreektaal geeft wel de voorkeur aan de gelexikaliseerde bijwoorden *daarna*, *erna* boven *sindsdien*, *nadien* en aan *daarvoor* boven *voordien*.⁹ *Daarop* is ook gelexikaliseerd en kan dus niet als pronominalisering van *op* in een vrije tijdsbepaling dienen (vgl. (7)).

Behalve dergelijke gelexikaliseerde vormen komen [+r] pronomina alleen voor bij bepaalde soorten betrekkelijke bijzinnen zoals die in (3) en in het vergezochte voorbeeld (14):

- (3) Ze verheugt zich nu al op de dag waarop ze haar proefschrift afkrijgt.
 (14) En dat is dus de termijn waarbinnen deze goederen geleverd moeten worden.

We kunnen dus als algemene didactische regel stellen dat [+r] pronominalisering en stranding (zo goed als) niet voorkomen bij tijdsbepalingen. Daarnaast moeten we er ook voor zorgen dat onze leerlingen weten wat ze in dergelijke gevallen wèl moeten zeggen.

De tweede groep die een duidelijke afkeer van [+r] pronomina vertoont wordt gevormd door de achterzetsels. Laten we dit aan de hand van een paar voorbeelden verduidelijken.

- (15) Daar zie je een winkel op de hoek. [kontekst] En dan moet je die hoek om.
 (15) En die moet je dan om.
 (15') *En daar moet je dan om.

In (15'') is de [+r] vorm onmogelijk, zoals trouwens in alle vergelijkbare gevallen waar het bewegingswerkwoord ontbreekt, in sommige gevallen wellicht om mogelijke verwarring van richting met plaats te voorkomen. Zo eenvoudig is het principe echter niet. In zinnen (16') en (16'') vinden we wel een vorm van *gaan*:

- (16) Ga die huizen nou voorbij.
 (16) Ga die nou voorbij.
 (16'') Ga daar nou [aan] voorbij.

Hier lijkt de [-r] pronominalisering (16') een juistere weergave van de richtingsbepaling met *voorbij* van (16). (16'') klinkt vreemd zonder de toevoeging *aan*, die op zijn beurt de aanduiding van plaats in plaats van richting inhoudt, hetgeen bij een vóór-, niet bij een achterzetsel hoort. Bij andere voorzetsel/achterzetselparen komt de oppositie in de klemtoon tot uitdrukking, waardoor [+r] vormen bij het achterzetsel geen dubbelzinnigheid kunnen veroorzaken:

- (17) Hij klimt op de ladder. [voorzetsel]
 (18) Hij klimt de ladder op. [achterzetsel]
 (17) Daar klimt hij op. [voorzetsel: hoofdklemtoon op werkwoord]

- (18) Die klimt hij óp. [hoofdklemtoon op achterzetsel]
 (18') Daar klimt hij óp. [hoofdklemtoon op achterzetsel]

Deze oppositie bestaat echter bij vele zinnen niet en komt bij contrastieve klem te vervallen. Daar de [-r] vormen bij stranding de tegenstelling voorzetsel/achterzetsel nog duidelijker doen uitkomen, schijnt er een sterke voorkeur voor te bestaan bij achterzetselkonstrukties. Deze voorkeur kan als grondslag dienen voor een didaktische regel: gebruik bij achterzetsels [-r] pronomina.

De derde groep voorzetsels die geen [+r] pronomina toelaten, draagt gemakshalve het opschrift 'overige gevallen'. Het grootste gedeelte hiervan, bureaucratische voorzetsels als *krachtens* en *nopens*, laten we uitdrukkelijk buiten beschouwing. Vreemde preposities à la *à, per, qua, via* zijn ook niet onderhevig aan [+r] pronominalisering. Daarbij moet ik wel even opmerken dat ik er niet in geslaagd ben zinvolle hypothetische voorbeelden met deze vreemdelingen te bedenken behalve één on-zin met *via* waarop ik u zo dadelijk zal trakteren. Een aantal andere preposities komt alleen idiomatisch gebonden voor, waardoor pronominalisering geen zin zou hebben. Zo verschijnt bijvoorbeeld *gezien* alleen in *gezien de omstandigheden* en verwante uitdrukkingen. Een betrekkelijke bijzin zoals die in (19) is hoogstens als uiting van een speelse taalgebruiker denkbaar:

- (19) *De omstandigheden gezien welke we liever thuisblijven, kunnen toch nog veranderen.

Zoals uit dit theoretisch onberispelijke maar praktisch onwaarschijnlijke voorbeeld blijkt, pronominaliseren deze overige preposities met [-r] vormen als ze het doen. Enkele hebben wel gelexikaliseerde provormen, vaak met versteende naamvalsuitgangen: *dienaangaande, dienovereenkomstig*.

Over het algemeen moet de hele groep overige preposities volstaan met omschrijvingen en alternatieve formuleringen bij pronominalisering:

- (20) We rijden via Breda.
 (20') Wij rijden erlangs.

maar niet:

- (20'') *Wij rijden er via/ via daar.
 (21) Ik heb hem betreffende deze zaak geschreven.
 (21') De zaak betreffende welke ik hem geschreven heb. [mogelijk]
 (21'') De zaak waarover/in verband waarmee ik hem geschreven heb. [beter]

Het verdient tussen haakjes opgemerkt te worden dat de meeste 'overige' afgeleid zijn van zelfstandige naamwoorden en vooral werkwoorden bijvoorbeeld *krachtens, betreffende, gezien, blijkens*. Logisch gezien horen de

voorzetsels van plaats naar hun betekenis bij de [+r] pronomina en die van tijd bij bijwoordelijke en andere tijdsuitdrukkingen. Analooft daarmee ligt het voor de hand dat deze naam- en werkwoordelijke overige bij gewone [-r] pronomina horen, wat ook wel opgaat.

Tot slot kunnen we een drietal ‘overige overige’ aanwijzen: *jegens*, *behalve* en *zonder*. *Jegens* kunnen we meteen al uitschakelen: aangezien het alleen bij mensen wordt gebruikt, komt het niet eens in aanmerking voor [+r] pronominalisering. *Behalve* wordt eigenlijk alleen ‘voorzetsel’ genoemd omdat er geen betere term is. Zoals Engels *than* wordt het wel in de omgangstaal als zodanig gebruikt, maar de grammatika eist dezelfde naamval als het zinsdeel waarop het slaat, dus: *Behalve* hij *was er niemand*, maar *Behalve* hem *ken ik niemand*.

Nu blijft alleen nog *zonder* over. Het wel eens met [+r] pronomina gekombineerd, maar de meeste nederlandstaligen vinden dat toch niet helemaal juist. Meestal pronominaliseert het op zeer zonderlinge wijze, namelijk zonder voornaamwoord. Een zin als:

(22) Ik kan niet zonder koffie.

wordt:

(22') Ik kan niet zonder.

Daarentegen vinden we bij het synoniem *buiten* - van huis uit een plaatsbepaling - wèl de [+r] vormen:

(22'') Ik kan *er* niet buiten.

Dit nulpronomen heeft natuurlijk wel zijn gebreken. Niets kun je niet als thema vooropplaatsen, en het heeft ook geen *w*-vorm als vraagwoord en relativum. Juist in deze gevallen beginnen de [+r] pronomina vorderingen te maken bij *zonder*, tot het grote ongenoegen van behoudende taalgeleerden:

(23) Daar kan ik niet zonder.

(24) Waar kun je niet zonder?

(25) Koffie is iets waar ik niet zonder kan.

Het is zelfs zo dat nederlandstaligen niet weten hoe ze dergelijke zinnen zonder [+r] vormen zouden moeten formuleren, een zware belasting voor hun taalkundige geweten. De enige uitkomst biedt het verouder(en)de *buiten*. Dit voorzetsel, vroeger heel gewoon in de betekenis ‘zonder’, komt nu vrijwel uitsluitend nog voor in zinnen als (23), (24) en (25), waar *zonder* niet mag. Ik vermoed dat *buiten* in deze aanvullende functie uiteindelijk zal verdwijnen, waardoor *zonder* volledig geïntegreerd zal worden

in de groep voorzetsels met [+r] pronomina, hetgeen in het Afrikaans reeds gebeurd is.

Na dit uitvoerige betoog zult u het hopelijk wel met me eens zijn dat het onverantwoordelijk is onze leerlingen met het kluitje ‘[+r] pronomina bij niet-menselijke referenten’ in het prepositieriet te sturen. Fou-

ten van mijn studenten in de trant van *er... zonder, de dag die ik hem gezien heb* bewijzen dat we ze ook op zulke gevallen moeten voorbereiden. Of we met een algemene waarschuwing kunnen volstaan of ook expliciet de aandacht van de leerlingen op deze problematiek moeten vestigen, laat ik graag aan de samenstellers van leerboeken en grammatika's over.

Eindnoten:

- 1 Ingekorte versie van een voordracht gehouden in december 1982 op de Modern Language Association (=MLA) Meeting te Los Angeles. Jaap de Rooij was zo vriendelijk mij een voordruk van het betreffende ANS-hoofdstuk ter beschikking te stellen, waarvan ik dankbaar gebruik heb gemaakt.
- 2 Naar het voorbeeld van H.C. van Riemsdijk. 1978. A case study in syntactic markedness: the binding nature of prepositional phrases. Lisse: Peter de Ridder. De 'bijwoordelijke voornaamwoorden' *er, daar, hier, waar, ergens, nergens, overal* komen voor bij pronominalisering, vraagzinnen en betrekkelijke bijzinnen (hier onder 'pronominalisering' samengevat). De 'gewone' voornaamwoorden heten dan '[-r] pronomina'.
- 3 Bij 'stranding' wordt de rest van een voorzetselgroep van het voorzetsel gescheiden: *Waar* heb je het *over*. of *Die mensen* kun je gewoon niet *mee* praten!
- 4 MLA 1981. Die voordracht zal eventueel later als vervolg op dit artikel in *NEM* verschijnen.
- 5 Onnederlandse zinnen worden met een *, twijfelachtige met een? aangegeven.
- 6 Afgezien van de keus *toen / dan*.
- 7 Vgl. parallel Engels *She is already looking forward to the day that on which she will complete her dissertation*. Voor engelstaligen kan men gemakkelijk regels formuleren voor dergelijke gevallen.
- 8 Opgetekend uit een nederlandstalig boek.
- 9 Vgl. ook de vraagvormen *sinds / voor wanneer / welke tijd?, na welke tijd?*

Kunstfluitersgedoe

Kroniek van de poëzie

Theo Hermans

Judith Herzberg is spaarzaam met het publiceren van poëzie: niet meer dan vijf bundels, alle even bescheiden van omvang, in de loop van de laatste twintig jaar. In het begin volgden ze elkaar met een zekere regelmaat op. *Zeepost* verscheen in 1963, *Beemdgras* in 1968, *Strijklicht* in 1971. Toen kwam er een pauze van negen jaar, waarin Judith Herzberg zich voornamelijk met toneel en film bezig hield, maar *Botshol* (1980; zie *NEM* 38) nam de draad moeiteloos weer op. Enige tijd geleden verscheen nu haar nieuwste bundel, met opnieuw een tweelettergrepige titel: *Dagrest* (Amsterdam, G.A. van Oorschot, 1984; 49 blz., f 17,50). Wie zich iets aan moderne Nederlandse poëzie gelegen laat liggen, kan zich de bundel maar beter meteen aanschaffen. Judith Herzberg is immers een vaste waarde, al moet daar aan toegevoegd worden dat Aad Nuis toch wel gelijk had toen hij in *De Volkskrant* opmerkte dat *Dagrest* in zijn geheel genomen minder overtuigend overkomt en minder samenhang vertoont dan de vorige bundel.

Net als in *Botshol* staat overigens ook nu weer het beste gedicht van de bundel voorop. Het heet 'Meeuwen' en gaat als volgt:

Het krijsen van meeuwen wees de weg naar de zee;
 een nauwe steeg, steil naar beneden, daar was de haven
 maar niets dan boten, trage kranen, ijzerwaren. Geen vogel
 vloog of liep te pikken of deinde op een golf.
 Toch, het geluid hield aan; het geweld van machines
 werd zelfs overstemd door het schreeuwen.
 De kranen hevelde lichte, niet helemaal dichte kisten.
 Tussen de brede spleten leefde opeens de lading: vlerken
 en veren. Zo werden de meeuwen het ruim in gehesen.

Qua toon en stijl is dit een typisch Herzberg-gedicht: onnadrukkelijk, begrijpbaar, zonder ongewone woorden of geforceerde beelden. Een 'ik' wordt niet genoemd maar wel geïmpliceerd in de manier waarop het gedicht de volgorde van de gewaarwordingen beschrijft. We dalen met de 'ik' mee af naar de haven, turen mee de lucht, de grond en het water af op zoek naar de meeuwen, tot plots blijkt: zij zitten in die kisten - die natuurlijk juist daarom 'niet helemaal dicht' zijn. Het gaat dus om gevangen vogels en de scherpe breuk in 'vlerken / en veren' benadrukt nog de wilde paniek van de meeuwen, in tegenstelling tot de geweldige, gemechaniseerde bewegingen van de hijskranen. Vermoedelijk is tevens het 'krijsen' en 'schreeuwen' van de vogels méér dan alleen maar de gebruikelijke aanduiding van het geluid dat meeuwen maken: het is hier ook de uitdrukking van hun panische angst. En net zoals de verzwegen wandelaar in het gedicht moet de lezer op dat moment toegeven dat ook hij aan die tweede, alarmerende betekenis van het 'krijsen' en 'schreeuwen' van de meeuwen aanvankelijk geen aandacht had geschonken, zodat ook bij hem een zeker schokeffect teweeg

wordt gebracht.

Toch blijft het beeld van meeuwen die in kisten verscheept worden óók hangen omdat het bij nader inzien wel ongewoon is, bijna surrealistisch, want wie verscheept er nu kisten vol meeuwen? De lezer kan het bij die vraag zonder meer laten. Toevallig heeft echter Judith Herzberg zelf, buiten de bundel om, het antwoord gegeven: het gedicht berust op een droom, vertelde zij *Trouw*-redacteur Redbad Fokkema toen die haar interviewde net vóór zij eind vorig jaar in Münster de Joost van den Vondel-prijs in ontvangst ging nemen. Ook de titel van de bundel lichtte zij toen nader toe. Het woord ‘dagrest’ vind je niet in Van Dale, noch in de Dikke noch in de Hedendaagse. Het komt blijkbaar uit Freud en betekent zo ongeveer dat stuk van de werkelijkheid dat zich in de droom manifesteert. ‘Er staat in deze bundel meer droom dan in vroegere bundels’, merkte Judith Herzberg tijdens het gesprek met Fokkema nog op, en dat verklaart wellicht waarom sommige gedichten in *Dagrest* zo persoonlijk en fragmentarisch blijven dat ze de lezer nauwelijks houvast bieden.

Over het algemeen is Judith Herzberg echter wel bereid haar lezers een eindweegs tegemoet te komen door het vergezochte bewust te vermijden. Dat levert resultaten op die tegelijk ongedwongen en pregnant zijn, zoals in ‘Elke ochtend’, het voorlaatste gedicht van de bundel:

Elke ochtend, tussen het aandoen
van zijn linker- en zijn rechterschoen
trekt zijn hele leven even langs.
Soms komt de rechterschoen er dan
bijna niet meer van.

Alledaagser kan het haast niet, maar het zijn onopvallende relativerende bepalingen als ‘even’, ‘soms’ en ‘bijna’ die het gedichtje zijn subtiliteit verlenen. Judith Herzberg werkt vaak met dergelijke ogenschijnlijk eenvoudige middelen. Zij kan er zowel luchtig als somber mee zijn, er een gevoel van vaag onbehagen of van dwingende liefde vorm mee geven. Doorgaans staat zij trouwens minder terughoudend tegenover het direct weergeven van emotie dan bij voorbeeld het geval is in de rationeel onderkoelde poëzie van een Bernlef of in de breed uitgemeten maskerades van de nieuwe romantici.

Bij deze laatste groep kunnen we Patrick Conrad rekenen. Hij behoort dan wel tot de zwaar maniëristische en doembeladen variant van de Nieuwe Romantiek. Andere predikaten die door de kritiek op Conrads verzen zijn toegepast, luiden ‘decadent’, ‘gekunsteld’, ‘esthetiserend’ en ‘fin de siècle’. Dat geeft alvast een idee. Conrad publiceert inmiddels ook alweer zo'n twintig jaar lang poëzie, en behalve dichter is hij tevens grafisch kunstenaar en cineast; zijn eerste lange speelfilm, *Slachtvee*, ging eind 1980 in première. In 1973 gaf hij reeds een eerste verzamelbundel in het licht, *Conrad life on stage* geheten, waarin gedichten uit de periode van 1963 tot 1973 opgenomen waren. Onlangs verscheen er een tweede verzamelbundel onder de titel *De vernieling. Gedichten 1973-1983* (Antwerpen, Manteau, 1985; 125 blz.).

Misschien is de poëzie van Patrick Conrad nog het best te benaderen via de uiterlijke vorm, ook al omdat die, naar 's dichters eigen zeggen, minstens zo belangrijk is als wát er gezegd wordt (zie zijn gesprek met Luc Pay in *Dietsche Warande & Belfort*, 1978). Conrad schrijft vrijwel altijd in reeksen en vrijwel altijd in de eerste persoon. Alliteratie, assonantie, paradox en een bepaald luxueuze beeldspraak vormen zijn vaste stijlingrediënten. Soms komt hij zo tot mooie, zij het uitgesproken pathetische verzen, zoals in het openingsgedicht van de reeks 'Rond hem huilt iedereen': 'Zijn bronzen handen in een dageraad van melk en marmer:/ tussen wonden en barsten trillen duister/ de sterren van de tijd'. Op andere ogenblikken krijgt de lezer echter het gevoel dat er iemand in stilistisch opzicht danig aan het onderuit gaan is, zo bij voorbeeld in: 'En wandelend door de wurgende weemoed/ die mij wenkt, mij aait, mij voedt,/ stap ik storend in de sporen van de afgestorvenen,/ levend want bevend aanwezig' (uit *La mort s'appelle bonsoir*, 1977), of dat hij met een halfwassen parodie op Van de Woestijne te doen heeft, in regels als: 'Mijn dagen lagen in lagen te vergaan/ en kleefden aan mijn leven als in het najaar/ het late licht der lampen in verlaten lanen' (uit *Continental Hotel*, 1975). Dergelijke uitspattingen zijn schering en inslag in *De vernieling*.

Dat dit een vorm van bewust volgehouden romantiek is, hoeft geen betoog. Thematisch zoekt Conrad aansluiting bij die 'zwarte' romantiek die de theatrale cultus van het schone, het zinnelijke en het erotische gebruikt als weermiddel tegen tijdelijkheid en alomtegenwoordige desintegratie, zonder zich daarom los te kunnen of willen maken van de fascinatie van al wat met dood en verval te maken heeft. Daarbij wordt ook de populaire kitsch- en popcultuur op een uitdagende manier binnengehaald en benut. Conrad gelooft in tegenstellingen die elkaar opheffen. Zo geeft hij zich graag uit voor de verfijnde aristocraat, tegelijkertijd offerend aan wat hij 'de God van de Vulgariteit' noemt. Een en ander zal wel met een behoorlijke dosis ironie gepaard gaan, maar in hoeverre die ironie bewust gehanteerd wordt, blijft bepaald onduidelijk. Vandaar dat het nogal eens lijkt of Conrad in zijn eigen paradoxen en procédés verstrikt raakt. Het is onmogelijk zijn zwoele en over het paard getilde Weltschmerz ernstig te nemen. Anderzijds gaat hij zo nadrukkelijk aanleunen bij een werkelijk tragische figuur als zijn stadgenoot Hugues Pernath dat er door zijn hele overtrokken maniërisme een grondig valse noot klinkt.

In vergelijking met Conrad is de inmiddels al wat oudere Ben Cami de bescheidenheid zelve. Eigenlijk is Cami altijd een beetje een figuur van het tweede plan geweest. Dat was al zo toen hij in het begin van de jaren vijftig als redacteur nauw betrokken was bij het baanbrekende tijdschrift *Tijd en Mens* (1949-55), waar het echter onstuimiger karakters als Claus, Boon, Walravens en Bontridder waren die het meest voor het voetlicht kwamen. In een gesprek dat Willem Roggeman in 1975 met hem had (afgedrukt in *De Vlaamse Gids* en later ook in Roggemans *Beroepsgeheim 2*, 1977) treedt Cami naar voren als een ietwat ontmoedigd dichter die in mineur over zijn eigen werk praat en zich weinig illusies maakt over de weerklank ervan.

Uit dat poëtisch werk is nu een ruime keuze beschikbaar gekomen: *Gedichten 1954-1983* (Antwerpen, Manteau, 1984; 172 blz., 595 BF). De selectie begint met een aantal gedichten uit Cami's tweede bundel, de visionaire en episch aandoende *Het land Nod* (1954), en gaat dan via *Roos uit modder* (1958), door Cami zelf als een 'overgangsbundel' bestempeld, naar de meer direct geëngageerde poëzie van *Blanco stem* (1967) en *Wat ik wil is gelijk aan nul* (1974). Vooral de eerste van deze twee bundels laat zich lezen als een tijdsdocument waarin politieke corruptie en militair geweld worden aangeklaagd en 'gecontesteerd', om nog eens een veelgehoord woord uit die woelige jaren zestig op te diepen. Ook *Wat ik wil...* zit nog vol humanistische verontwaardiging, maar het sarcasme begint hier plaats te maken voor pessimistische berusting. Het laatste gedeelte van *Gedichten 1954-1983* bevat nog niet eerder gepubliceerd werk, onder de titel 'Wat is er met de dood gaande?'. Het zijn meestal vrij korte, bespiegelende gedichten over oud en eenzaam worden, onderwijl denkend aan de dood. Een goed voorbeeld van Cami's huidige stijl levert een gedicht als het volgende:

Hoe ouder je wordt hoe minder
Bestand tegen de dood van anderen,
Hoe banger voor de leegte,
En van waar is ze gekomen,
Rondom.

Kinderen hebben nog belang,
Maar niet veel. Je krijgt meer en meer
Moeite met je gebeden.

En aan god,
Wanneer is het gebeurd,
Ben je voorbij.

Zo ver is Jacques Hamelink nog lang niet, want uit zijn werk spreekt al jaren een even halsstarrige als eigenzinnige vitaliteit. Hamelink debuteerde in het begin van de jaren zestig, ongeveer tegelijk met Judith Herzberg en H.C. ten Berge. Zijn werk uit de periode 1964-1975 werd voor het eerst geschift in *Niemandsgedichten* (1976), maar intussen is er een tweede, definitieve selectie uit die vroege verzen aangekondigd. Sinds *Niemandsgedichten* publiceerde Hamelink benevens essays en scheppend proza nog een viertal bundels. Blijkbaar bevatten die toch niet al de poëzie die hij in die tijd schreef en publiceerbaar achtte, want eind vorig jaar kwam hij met de omvangrijke bundel *Gemengde tijd, 1978-1983* (Amsterdam, Bezige Bij, 1984; 109 blz., f 32,50).

Het is inderdaad een gemengde verzameling geworden, losse gedichten en reeksen die duidelijk niet in de afzonderlijk uitgegeven bundels pasten. Juist daarom kan *Gemengde tijd* een goed beeld geven van Hamelinks schriftuur sinds *Niemandsgedichten*. Enerzijds vinden we hier, vooral in de afdeling 'Minima moralia', een aantal zeer rechtstreekse uitspaken over poëtische en filosofische aangelegenheden en tegen obscurantisme en nivellering, in een stijl die alle dichterlijke versierselen en beeldvor-

ming schuwt - zoals hij elders opmerkt: 'Wat ik ook verberg, ik ben eenenveertig;/ tijd dat ik mijn kunstfluitersgedoe/ coupeer, mijn kunstmatigheid afleg.' Dat levert wel een grotere directheid op, maar voor meningen kan de lezer tenslotte ook in columns en essays terecht. Voor mij blijft Hamelink op zijn best - en dan is hij ook ronduit grandioos - als hij over natuur en dieren en menselijke verhoudingen schrijft. Vroeger deed hij dat op een bijna mythische manier; nu is hij in dit opzicht, bij voorbeeld in de afdeling 'Oude ogenblikken', genuanceerder en fijngevoeliger geworden, zoals in de eerste strofen van het gedicht 'Paarden':

Neem de paarden die keer, elkaar omfloerst
 liefkozend in de mistige herfstwei, die
 doelloze aandacht konden wij nooit opbrengen, geen eind
 kwam er aan ons verschillend ongerust zijn.

Aan deze kant van het prikkeldraad staand waaraan
 hun grijze ontroerende haren hingen
 stemden wij erin toe, slechts naar hen verwijzend,
 onze verwijdering te beseffen.

Hamelink is nauwelijks bij een bepaalde richting in de moderne Nederlandse poëzie onder te brengen, daarvoor is vooral zijn meer recente werk te zeer vanuit strikt persoonlijke ethische en wijsgerige opvattingen geschreven. Toch zal de literatuurgeschiedenis een plaats voor hem moeten vinden, want zijn weerbarstige aanwezigheid laat zich niet meer wegdenken.

Er is nog plaats voor een paragraaf nuttige wenken. De uitgeverij De Bezige Bij is namelijk van start gegaan met een reeks 'poëziepockets', goedkope integrale herdrukken van een aantal 'moderne klassieken' van de Nederlandse poëzie. De reeks zal tegen 1988 tot achttien deeltjes uitgelopen zijn. Het aardige is dat op de omslag van iedere bundel een fragment staat van de muurschildering die Lucebert gemaakt heeft voor het Nederlands Letterkundig Museum in Den Haag. Wie dus alle achttien deeltjes aanschaf, heeft het complete schilderwerk automatisch cadeau. De eerste vier pockets, alle voorzien van een informatief nawoord door een criticus, zijn inmiddels verschenen, prijs amper f 10,- per stuk. Het gaat om *Dit gebeurde overal* (1962) van Remco Campert, nawoord Remco Ekkers; *De Oostakkerse gedichten* (1955) van Hugo Claus, nawoord Paul Claes; *Geachte muizenpoot en achttien andere gedichten* (1965) van F. ten Harmsen van der Beek, nawoord Jan Fontijn; en *Lichtval* (1981, zie *NEM* 37) van Hans Faverey, nawoord Tom van Deel. Als u deze kans voorbij laat gaan is het echt uw eigen schuld.

Mededeling van de redactie.

In verband met ziekte van prof. dr. R.P. Meijer, verschijnt in dit nummer geen kroniek van het proza.

Boekbesprekingen

Theo van Els, Theo Bongaerts, Guus Extra, Charles van Os & Anne-Mieke Janssen-van Dieten, *Applied Linguistics and the Learning of Foreign Languages*. London: Edward Arnold 1984. X + 386. Met bibliografie en index.

Het gebeurt niet vaak, dat in dit tijdschrift een Engelstalig boek wordt besproken. Er is echter aanleiding toe. Het boek is een bewerking - veel meer dan een vertaling - van een in 1977 verschenen werk (Groningen: Wolters-Noordhoff): *Handboek voor de toegepaste taalkunde; het leren en onderwijzen van moderne vreemde talen* door T. van Els, G. Extra, Ch. van Os en Th. Bongaerts; u bemerkt, dat voornamen ontbreken en dat in de Engelstalige versie een auteur is toegevoegd. Het Nederlandse origineel had twee bezwaren: er stond te veel in, waardoor het geheel de indruk maakte van een omgevallen boekenkast, en de verschillende hoofdstukken toonden overlappingsen. Beide bezwaren kunnen tegen de Engelstalige versie niet worden ingebracht: op een verstandige manier hebben de auteurs zich beperkt tot hoofdzaken en de eindredactie heeft op zorgvuldige wijze plaats gevonden.

Het eerste deel geeft een verkenning van het terrein van de toegepaste taalwetenschap. Het tweede deel is gewijd aan het leren van tweede en vreemde talen; de verschillende theoretische benaderingen, de contrastieve analyse en de foutanalyse, de analyse van taalgebruik en karakteristieken die betrekking hebben op de taalleerder komen aan de orde. Het derde deel behandelt het onderwijzen van vreemde talen: de relevantie van hulpdisciplines, de geschiedenis van het onderwijs in vreemde talen (de grammaticale vertaalmethode, de directe methode, de audiolinguale en de audiovisuele methode), de behoefte aan vreemde talen, doelstellingen, de selectie en opbouw van taalcursussen, didactische procedures en hulpmiddelen, het gebruik van tekstboeken, en de manieren van testen. Bij alle onderdelen wordt niet alleen een beknopt en helder overzicht gegeven van relevant onderzoek, maar ook worden er praktische richtlijnen gegeven voor het onderwijs. Een uitvoerige bibliografie verwijst naar verdere literatuur en een goed verzorgde index maakt het hanteren van het werk gemakkelijk.

Uw recensent is geen deskundige op het gebied van de toegepaste taalkunde. Hij heeft het boek bestudeerd als taalkundige die in het verleden Nederlands aan buitenlanders heeft onderwezen (zonder van de theorie iets te weten), die onderzoek doet naar het gebruik van Nederlands door buitenlanders en die nog steeds met belangstelling de literatuur volgt waarin staat hoe je aan buitenlanders dan wèl moet trachten te leren zich in het Nederlands op een behoorlijke wijze uit te drukken en deze taal op een bevredigende wijze te leren verstaan en te lezen. Welnu, hij is uit dit boek een hoop wijzer geworden, meer dan uit de Nederlandse grondtekst, waar hij maar moeizaam doorheen kwam.

Er zijn drie opmerkingen van algemene aard te maken. In de

eerste plaats wordt toegepaste taalkunde ingeperkt tot het leren en onderwijzen van moderne vreemde (en tweede) talen. Niet dat het wenselijk was nog meer te behandelen, maar wel dat de toegepaste taalkunde meer omvat. In de tweede plaats worden twee verschillende subdisciplines behandeld: de studie van (tweede- en vreemde-)taalverwerving en het terrein van de didactiek en de methodiek van het taalonderwijs. De auteurs zullen hiertegen ongetwijfeld inbrengen, dat de bij het onderwijs betrokkenen alleen maar baat zullen hebben bij inzicht in het proces van taalverwerving, en dat didactische oefjes en kennis van methoden alléén het functioneren als taaldocent onnodig verarmt. In de derde plaats dat de behandeling van vigerende taaltheorieën wel erg beknopt is. De recensent kan zich niet geheel aan de indruk onttrekken, dat de kennis van taaltheorieën slechts van zeer beperkt nut wordt geacht: aardig voor de algemene ontwikkeling, maar met weinig aanwijsbaar onmiddellijk nut.

Voor de taaldocenten Nederlands in den vreemde is het een nuttig boek, hoewel aan het onderwijzen van het Nederlands relatief weinig aandacht wordt besteed: er is bovenal gedacht aan de Engelstalige markt. Maar men kan niet veronderstellen, dat het onderwijzen van Nederlands fundamenteel anders is dan het onderwijzen van Engels of Frans. Een laatste opmerking: de lezer zal geen systematische behandeling aantreffen van de deelaspecten mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid, beide zowel productief als receptief. En dat is jammer, hoewel het register hem een eind op weg kan helpen.

(JdV)

N. van den Toorn, *Taalvaria*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1984.

Met 'Taalvaria' heeft mevr. Van den Toorn een hoeveelheid materiaal geordend met onderwerpen waar vaak voor veel VTO-studenten grote problemen schuilen (zoals de tijdsvormen, scheidbare werkwoorden, de woordvolgorde, om + te + infinitief, woordgebruik van woorden als 'er', 'ten slotte, eindelijk' e.d.).

Zij heeft dit gedaan volgens de 'Verantwoording', omdat haar uit een ruim twaalfjarige leservaring was gebleken dat studenten deze problemen steeds tegenkomen en om uitleg vragen.

Omdat 'Taalvaria' bedoeld is voor gevorderden, is uitgegaan van een goede basiskennis van de Nederlandse grammatica, o.a. zoals die is beschreven in de door de schrijfster zelf ontworpen 'Kleine grammatica van het Nederlands als Vreemde Taal'.

Uit de 'Verantwoording' bij het boek blijkt verder dat de schrijfster het bedoeld heeft als naslagwerk, waarbij niet gestreefd is naar een volledige behandeling van alle te bedenken problemen, en per onderwerp niet naar een uitputtende behandeling van allerlei bijzonderheden; dit laatste is vooral bedoeld om studenten door de veelheid van materiaal niet opnieuw in de war te brengen.

Wanneer ik me verplaats in de situatie van een gevorderde student die - gezien de onderwerpen en de uitleg daarvan - al grammaticale

kennis moet bezitten op een behoorlijk hoog niveau, komt het bij me op dat studenten op dit niveau juist geïnteresseerd zijn in en problemen hebben met gevallen waarin niet de algemene regels gelden (die vinden ze immers al in hun grammatica's), maar juist in die gevallen waarin allerlei bijzonderheden optreden en waar het om de toepassing van die bijzonderheden in hun eigen taalgebruik gaat. Een voorbeeld daarvan tref ik bijvoorbeeld aan op pag. 10-11 van het boek waar een overzicht van het gebruik van de tijdsvormen in het Nederlands wordt gegeven. De ervaring leert dat de tijdsvormen bijzonder moeilijk toe te passen zijn; niet zozeer dus in het aanleren van de verschillende tijdsvormen zelf, maar in het gebruik daarvan. Voor het Nederlands geldt bijvoorbeeld dat het door elkaar gebruik van perfectum en imperfectum gecompliceerd is, maar wel op een systeem berust en beschrijfbaar is. Het overzicht zou mijns inziens dan ook aan waarde gewonnen hebben als het systeem achter het gebruik (waarvan 2 voorbeeldzinnen op de genoemde pagina's worden gegeven) wordt verduidelijkt. En dat kan - dat hoef ik de schrijfster natuurlijk niet duidelijk te maken, zeker niet met haar kennis van (de problemen bij het aanleren van de tijdsvormen voor gebruikers van) de Indonesische taal - voor vele studenten een belangrijke en noodzakelijke ondersteuning betekenen.

Ook de uitleg acht ik in een aantal gevallen zeer summier. Voor moedertaalsprekers zelfs zal de uitleg van bijvoorbeeld de conditionele zin waar het zogenoemde plusquamperfectum gebruikt wordt op pag. 67 bovenaan - niet eenvoudig zijn en slechts met behulp van de voorbeeldzinnen tot de lezer doordringen.

Ik ben het volledig met de schrijfster eens dat een overzicht van de spelling in een naslagwerk op dit hoge taalniveau zeker op z'n plaats is. Mijn eigen ervaringen in de Indonesische cultuur zijn net zo. Ik vind het daarom jammer dat de schrijfster zich beperkt heeft tot enkele - overigens belangrijke - problemen over de spelling (open en gesloten lettergrepen) waardoor de lezer in staat is de samenhang tussen de diverse vormen te herkennen. In een naslagwerk is het mijns inziens verantwoord een volledig(er) overzicht van de Nederlandse spellingregels te presenteren.

Een kwestie van voorkeur acht ik de wijze van presentatie van gevallen van woordgebruik. Mijn ervaring is dat veel bereikt kan worden met het hanteren van bepaalde 'structurele handigheidjes', als aanvulling op een semantische benadering. Mijns inziens zou het overzicht over het gebruik van 'eindelijk, ten slotte, per slot van rekening' hanteerbaarder zijn voor studenten als aangegeven zou worden welke vervangingsproeven bij bepaalde woorden horen. In het genoemde voorbeeld zal dan 'uiteindelijk' aan de gevallen moeten worden toegevoegd. De schrijfster hanteert een meer semantische behandeling, waarin ze overigens uitstekend slaagt.

Over het geheel genomen mag 'Taalvaria' een aanwinst worden genoemd. Het is een combinatie van 'verdieping van grammatica' en een soort 'Schwere Wörter', waarbij ik als wens zou willen uitspreken dat bij een eventuele herdruk van het boek de schrijfster nog meer gevallen uit haar ondervinding toevoegt, een aantal bijzonderheden bij de behandelde onderwerpen uitvoeriger behandelt en de uitleg hier en daar iets uitbreidt.

Echter: ook zoals 'Taalvaria' nu gepresenteerd is, beveel ik het

gaarne aan docenten Nederlands-VTO en studenten op gevorderden-niveau aan.

C.J. Stokkermans

Pierre Brachin (Translated by Paul Vincent) *The Dutch language, A survey*, Cheltenham: Stanley Thornes, 1985.

In NEM nummer 31 (najaar 1978) is op blz. 73-76 een bespreking gewijd aan het boek *La langue néerlandaise; Essai de présentation* (Didier, Brussel, 1977; 172 blz.) van de (inmiddels emeritus-) hoogleraar aan de universiteit van Parijs-Sorbonne, prof. dr. P. Brachin. In dit boek komen de geschiedenis van het Nederlands, enkele typische kenmerken van deze taal, Noord- en Zuidnederlands, overeenkomsten en verschillen tussen het Nederlands en het Duits, en (in een aanhangsel) het Afrikaans aan de orde. Het is geschreven door iemand met een kwart eeuw ervaring in het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal, wat dan ook duidelijk blijkt uit de behandelde onderwerpen en de presentatie. Bedoeld voor een ‘grand public cultivé’ (7), heeft het zeker ook aan studenten én docenten extra muros heel wat interessants en waardevols te bieden.

De zojuist genoemde bespreking eindigt met de vaststelling, dat het boek een ruimere verspreiding verdient dan de taal waarin het geschreven is, mogelijk maakt: ‘De gedachte aan een vertaling ligt dus voor de hand. Aan de concretisering van die gedachte wordt dan ook al gewerkt. U hoort er nog van.’

Dat laatste gebeurt dan nu, na zeven jaar, een spanne tijds die allerlei associaties wekt waarop hier niet zal worden ingegaan. Het doet de recensent van 1978 bijzonder veel genoegen dat hij hierbij - als laatste bijdrage aan NEM in zijn functie van redacteur - de Engelse vertaling en bewerking van Brachins boek mag aankondigen, vervaardigd door P.F. Vincent, M.A. van de universiteit van Londen.

Daar kan dan meteen aan toegevoegd worden dat er ook een vertaling en bewerking in het Duits op stapel staat. Ieder die de neerlandistiek extra muros een goed hart toedraagt, zal zich erover verheugen dat een boek van niveau en van een behoorlijke omvang dat de Nederlandse taal als onderwerp heeft, binnenkort beschikbaar zal zijn in de talen die wij in onze hoek van de wereld nog altijd als ‘de grote drie’ beschouwen, en waarvan er in elk geval één een wereldtaal is. De vraag of het IVN-bestuur zich nu moet gaan inspannen voor bewerkingen in het Spaans, het Russisch en het Chinees, moge onbeantwoord blijven. Men kan ook te veel willen.

J. de Rooij

W.Z. Shetter, *Introduction to Dutch*, Leiden, Martinus Nijhoff, 1984.

Af en toe komen er nog daden van rechtvaardigheid voor. Zo was ik er getuige van dat professor Shetter in het voorjaar in Ann Arbor een lezing gaf en dat een bewonderaarster al van tevoren op hem toestapte om een handtekening te laten zetten in haar exemplaar van *Introduction to*

Dutch. Dit was nog het bekende gele exemplaar dat onlangs van een nieuwe kleurrijke buitenkant is voorzien. Het is niet de enige vernieuwing die het werk heeft ondergaan, want er is grondig aan gesleuteld. Er is erg veel veranderd sinds de eerste druk van dit werk, bijna dertig jaar geleden, zegt de schrijver en er klinkt haast nostalgie als hij spreekt van het rustige en vredige Nederland van vóór het t.v.-tijdperk waar alles in fietstempo ging en het meeste nog aan huis werd bezorgd (En dan te bedenken dat er vroeger in Amerika wel potato chips aan huis werden bezorgd). Het uit eigen nood geboren boek heeft natuurlijk ook de nodige grammaticale en didactische veranderingen moeten ondergaan. De modernisering die opvalt is de samenvattende visualisering van diverse problemen als spelling, meervoudsvormen, bijvoeglijke naamwoorden, vormen van de verleden tijd enz. Hoewel ik er in de praktijk nog niet mee heb gewerkt, lijken ze me zeer verhelderend en de uitleg van ‘een en twintig’ vs. ‘twenty one’ met behulp van een spiegel vond ik bepaald een vondst. De tekeningen van de hand van de auteur zijn met de nodige humor gemaakt. Het groter formaat en de duidelijker hoofdstukkenaanduiding geven het werk een moderne en meer volwassen indruk in vergelijking met de vorige uitgaven.

Elk hoofdstuk begint met een stuk grammatica dat op de vertrouwde manier, dat wil zeggen tekst-rijtjes-uitzondering, aangeboden wordt, waarbij als nieuw element onder het hoofdje ‘by the way’ praktisch culturele gebruikstips (mevrouw - juffrouw, uitspraak van ‘g’ en ‘ch’) en idioom worden aangeboden. Sommige gebruikers zullen deze regelmaat misschien saai vinden, ikzelf houd er wel van. Daarna volgen de ‘practice sentences’, het belangrijkste, volgens de schrijver. Bij het nader onder de loupe nemen kon ik geen pertinente onjuistheden vinden, maar hield wel een paar twijfelgevallen over. Ik noem er een paar:

- een paar gulden (in plaats van guldens) (p. 115)
- Waar doet u dat aan denken (in plaats van waaraan doet u dat denken) (p. 158)
- Ik begrijp (in plaats van weet) niet hoe ze zolang kunnen werken zonder te rusten (p. 141)
- Moesten ze eigenlijk niet (in plaats van niet eigenlijk) op school zijn (p. 149)
- We hebben ze (in plaats van er) in alle maten en kleuren (p. 159)
- De hele zaak is nooit opgehelderd (in plaats van verklaard) (p. 171)
- Zij was teleurgesteld, maar hij merkte het niet op (p. 132) lijkt me beter zonder ‘op’.

In zinnen als: ‘Morgen zullen we zien hoeveel tijd we nodig hebben’ en ‘Wij zullen nog wat geld nodig hebben’ voegt de doorsnee Nederlander grif het woord ‘wel’ toe, zoals ik op p. 146 ditzelfde ‘wel’ graag had willen zien in contrast met het behandelde ‘niet’. Dit ontbreken van wat losser dagelijks taalgebruik geeft de zinnen iets van een stijfheid zoals bijvoorbeeld in ‘Kunt u me de weg wijzen naar de fietsenhandelaar’ (p. 122). Ik dacht meteen aan Hans en Grietje die ‘eenvoudig dol op brood met jam’ zijn nadat ze gezegd hebben ‘Nou en of! Ik heb honger’. Hebben deze zinnen nog iets kinderlijks die in taalmethodes niet altijd te vermijden schijnen

te zijn, de zin ‘Hij heeft een heel aardig vrouwtje, maar toch vind ik dat ze een beetje teveel praat’ (p. 165) zou ik niet graag in een geëmancipeerde groep gooien. De veranderingen in de maatschappij hebben Shetter er ook niet toe doen besluiten om naast Clare Lennart een andere moderne auteur te laten horen. Ook de andere leesteksten in hoofdstuk zeven en twaalf zijn van veilige aardrijkskundige aard. Ik geloof dat de eerste taalmethode zonder het woord ‘polder’ nog moet worden uitgevonden, hoewel ook mijn studenten dit altijd interessant vinden. Dit geldt ook voor Sinterklaas, waar Shetter blijkbaar niet meer in gelooft: ik had liever een foto van de goede heilige gezien dan van een opgevouwen Telegraaf met onderschrift: De krant. Hier lag tevens een kans om door middel van diverse krantekoppen enige Nederlandse cultuur te laten proeven. Een cultuur die tegenwoordig zoveel Engels in zijn taal doet, tot hilariteit van veel studenten Nederlands. Met een paar voorbeelden hiervan had de inleiding over de geschiedenis van de Nederlandse taal misschien besloten kunnen worden.

De schrijver zal er mij terecht op wijzen dat het werk getiteld is ‘Introduction to Dutch’ en niet meer pretentie heeft dan een eerste kennismaking met de Nederlandse taal. Hij wijst in zijn voorwoord dan ook op de met belangstelling tegemoet geziene versie van ‘Een goed begin’, dat als trouwe metgezel erbij gebruikt kan worden. Daarnaast wordt de ‘Dutch reference grammar’ van harte aanbevolen. Als de uitgever in de toekomst besluit nog meer met de tijd mee te gaan en er een bandje met gesproken teksten van de zinnen aan toevoegt, dan vormt dit aanbod in zijn geheel een zeer aanvaardbare methode voor de gebruiker, juist ook voor hen die verstoken zijn van een docent.

Een taalcursus samenstellen lijkt me zeer ondankbaar werk dat meestal onderhevig is aan kritiek en aan de tand des tijds nooit kan ontkomen. Gelukkig zijn er nog de gebruikers zelf die het nodige enthousiasme tonen, waarmee ik van harte kan instemmen.

Ton Broos

Literatuur in Concert. Muziek in de Nederlandse letterkunde. Hes Uitgevers. Utrecht, 1985

‘Literatuur in Concert’ is een 47 bladzijden groot boekje, samengesteld door de redactie van het tijdschrift *Literatuur*, ter gelegenheid van de actie ‘Steun het Concertgebouw’, en het heeft dan ook de vorm van een compact mini-Literatuur-nummer. Of het daadwerkelijk aan genoemde actie bijdraagt staat nergens. Wel bevat het aanmeldingsformulieren voor abonnementen op *Literatuur* en bestelkaarten voor bij haar uitgevers verschenen geschriften.

Op de voorpagina prijkt een schitterende, helaas ongedateerde en ongelocaliseerde foto van Cas Oorthuis, waarop Willem Frederik Hermans, onwennig een cither aantokkelend, en (toen) Simon van het Reve in uitbundige dirigentenhouding tegenover hem, onmiskenbaar staan te zingen. Zo te zien op het Waterlooplein ± 1950. In termen van het weekblad *Privé*: De beide kunstbroeders in gelukkiger dagen.

Het werkje is ingedeeld in vijf perioden: Middeleeuwen,

Renaissance, 18de eeuw, 19de eeuw en 20ste eeuw en bevat liefst 28 prachtige illustraties, daterend van 1350 tot 1965, alsmede 30 literaire fragmenten die muziek als thema hebben. Ook is een aangrijpend stukje financiële administratie van het Hollandse gravenhof, eind 14de eeuw, in het boekje opgenomen, ik citeer drie posten:

... Idem terzelfdertijd gegeven een gezelschap, die met een klein kind blies op een klein muizefluitje en een kleine schalmei, 2 schild.

... Idem 's donderdags na Pinksteren gegeven enen armen priester uut Ierland, die op een luit gespeeld had voor minen here, 3 gulden.

... Idem in Den Haag, 's zaterdags na Maria Ontvangenis gegeven te hoofshede een blinde dichter uit Mons, 40 plak.

Allemaal plakken, schilden en gulden, uitgegeven ter opluistering van de adellijke diners en andere festiviteiten.

De muziek in de Nederlandse letterkunde is in strikt letterlijke zin te Brugge aangevangen in het Gruuthuse-handschrift, 'het enige Middelnederlandse boek met een eigentijdse muzieknotatie', zoals p. 12, met dat handschrift als illustratie, meldt. Desondanks worden door de samenstellers ± 1600 alleen nog maar de Noord-Nederlandse letteren tot de Nederlandse letterkunde gerekend. (Daar moet Rein Meijer - 'Two Literatures or One?' - zijn heldere licht eens over laten schijnen.) Maar misschien komt dat door dat kader van het Concertgebouw. Van de illustraties frappeerde me vooral een portret van de kleine Anna Blaman, met haar viool op schoot in een strookjesjurk poserend voor een geheimzinnige marmeren trap die half schuilgaat achter een pluche gordijn. Treffend ook is de foto van Menno ter Braak, gezeten tegen een bosrijke achtergrond (bij Eibergen waarschijnlijk), smetteloze gleufhoed op het hoofd, ernstig de mandoline beroerend schuin tegenover zijn broer die (met ook zo'n hoed op) viool staat te spelen.

De literaire fragmenten, van 1350 tot heden (een juweeltje van Biesheuvel) zijn heel mooi, al is er nog al eens sprake van muziek die, soms met het betreffende instrument, wordt aangewend voor obscene, modieuze, commerciële of andere oneigenlijke doeleinden.

Jacqueline Bel, Chrisje Duyvis en Saskia de Vries worden vóórin genoemd als hebbende de uitgave 'geredigeerd'. De auteur(s?) van de begeleidende brokjes tekst blijven echter anoniem. Dat is jammer, want de plaats die zij de literatuur toekennen berust, meen ik, op een pijnlijk misverstand. En het is altijd hinderlijk als je niet weet *met wie* je het zo fundamenteel oneens bent. Klaarblijkelijk is volgens hen de literatuur niet verwant met, laat staan gelijkwaardig aan muziek (zoals in de visie van de oude Grieken, en, bij ons nog, in die van Leopold), maar lijkt zij 'op het kind, dat ondanks gebarsten stembanden blijft volhouden dat het toch welluidend kan zijn. Maar ze kan moeilijk verhullen, dat ze niet meer is dan de verwording van een gemankeerde muziekvoorstelling'. Ik vind dat een miezerige opvatting. Nee, luister dan naar het kwatrijn van Ida Gerhardt:

Gezegend wie, als hij de taal aanslaat,
 zijn hart voelt hameren en in vrezin staat.
 - Eén witte toon uit de volstrekte stilte,
 één witte vogel die het rif verlaat.

(Ida Gerhardt, *Verzamelde gedichten*. Amsterdam, 1980, p. 183)

Literatuur in Concert gaat, kortom, slechts oppervlakkig over literatuur, en heel indirect over muziek. Een leuk boekje toch. Maar met een betreurenswaardig uitgangspunt.

F. Balk-Smit Duyzentkunst

P.J. Buijsters, *Het verzamelen van boeken. Een handleiding*. HES uitgevers, Utrecht 1985. 192 blz., prijs f 25,-

‘Deze handleiding is bedoeld voor ieder die op een of andere wijze met boeken te maken heeft: bibliothecarissen, boekhandelaren, studenten, docenten en verzamelaars’, aldus de schrijver, hoogleraar in de Nederlandse letterkunde van de 18de eeuw aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen, in zijn voorbericht. Dat lezerspubliek lijkt me te breed gekozen: ik kan mij moeilijk voorstellen dat bibliothecarissen, boekhandelaren, docenten en zeker verzamelaars veel van de informatie die dit boekje bevat al niet uit andere bronnen kennen.

In een eerste, algemeen, hoofdstuk behandelt de auteur de belangrijkste termen en begrippen rond het antiquarische boek. Daarna volgen hoofdstukken over incunabelen en post-incunabelen, Nederlandse literatuur (16de-19de eeuw), emblemata en fabelboeken, vertalingen van klassieken, volksboeken en andere populair proza, liedboeken, kinderboeken, reisverhalen en atlanten, topografie en geschiedenis, sport en spel, natuurlijke historie en tuinboeken, kostuumboeken, handschriften, en moderne eerste drukken en ‘Press Books’. Bibliografie, lijst van illustraties en register sluiten het boekje af.

Welk publiek de auteur werkelijk op het oog had blijkt uit een ander zinnetje uit het voorbericht: ‘Eigenlijk heb ik een gidsje willen samenstellen zoals ik het zelf als beginnend verzamelaar graag gelezen had’. Laten we het daar maar op houden.

(hjb)

Van de IVN

Het Negende Colloquium Neerlandicum

Op maandag 26 augustus 1985, om drie uur 's middags, begon in de goed bezette aula van de Katholieke Universiteit van Nijmegen het Negende Colloquium Neerlandicum met een welkomstwoord van de voorzitter van de IVN, prof. dr. J.G. Wilmots, aan de deelnemers en talrijke genodigden.

's Morgens al hadden de deelnemers, afkomstig uit 22 landen buiten Nederland en België, en veel collega's van de universiteiten intra muros elkaar bij de inschrijving in het ETAP-hotel ontmoet en vaak de draad van het gesprek dat drie jaar geleden in Leuven was afgebroken weer opgenomen. Op deze eerste dag en in de rest van de week werd ook druk gebruik gemaakt van de mogelijkheid om op ongedwongen manier contacten te leggen of te vernieuwen met de collega's en met de vertegenwoordigers van de overheden die van hun belangstelling voor de neerlandistiek extra muros kwamen getuigen. Van de aanwezige docenten extra muros kwamen er 13 uit de Bondsrepubliek Duitsland, 3 uit Denemarken, 3 uit de D.D.R., 1 uit Finland, 7 uit Frankrijk, 7 uit Groot-Brittannië, 3 uit Hongarije, 7 uit Italië, 2 uit Noorwegen, 10 uit Polen, 2 uit Portugal, 1 uit Roemenië, 1 uit Spanje, 3 uit Tsjechoslowakije, 3 uit Zweden, 1 uit Zwitserland, 3 uit Australië, 3 uit Indonesië, 1 uit Korea, 2 uit Zuid-Afrika en 10 uit de V.S.

In zijn welkomstwoord presenteerde voorzitter Wilmots ook de vernieuwde opzet van het Colloquium Neerlandicum waarin deze keer de traditionele lezingen en plenaire vergaderingen, op veler verzoek, grotendeels waren vervangen door werkbijeenkomsten van kleinere groepen.

De officiële openingstoespraak werd gehouden door de Rector Magnificus van de Katholieke Universiteit, prof. dr. J.H.G.I. Giesbers. Hij besprak in zijn verhandeling 'Nederlands voor niet-Nederlanders' de problemen die zich voordoen bij de integratie van niet-Nederlandse studenten in Nederlandse universiteiten en de middelen die zijn ontwikkeld om te voorkomen dat onvoldoende kennis van het Nederlands het deze studenten onmogelijk zou maken om met vrucht aan een Nederlandse universiteit te studeren.

Prof. dr. A.M. Hagen, directeur van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde analyseerde 'De communicatieve trend'. Deze lezing was bepaald geen 'opsomming van droogstoppelse saaiheid' en had dan ook een groot succes bij de deskundigen en de leken onder het publiek.

Na afloop van de openingszitting werden gasten en deelnemers aan het colloquium hartelijk ontvangen door de burgemeester van de Gemeente Nijmegen, de heer F.J. Hermsen, die een receptie aanbood in het historische stadhuis. De mogelijkheid om daarna dit gebouw onder leiding van een gids te bewonderen en te discussiëren over de problemen van een stad als Nijmegen werd door veel aanwezigen erg gewaardeerd.

Een verzorgd diner op de thuisbasis van het colloquium, het ETAP-hotel, sloot de eerste dag af.

Dinsdag 27 augustus werd op de Nijmeegse campus, tussen 9.00 en 11.15 uur, het eerste deel van de parallel geprogrammeerde bijeenkomsten *Grammatica* onder leiding van dr. J. Hulstijn en *Woordenschatuitbreiding* onder leiding van mw. dr. C. Schouten-van Parreren (beiden verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam) afgewerkt.

In de bijeenkomst over grammatica werden de volgende inleidingen gehouden:

- 'De ANS in de buitenlandse neerlandistiek', dr. J. de Rooij (P.J. Meertens-Instituut, Amsterdam)
- 'Modale partikels in het Nederlands: een probleem voor hen die Nederlands leren', drs. A.P. Foolen (K.U. Nijmegen)
- 'Didaktische richtlijnen voor het gebruik van achterzetsels', prof. dr. W.H. Fletcher (United States Naval Academy, Annapolis)
- 'Impliciete of expliciete grammatica', prof. dr. S. de Vriendt (V.U. Brussel).

Aan de bijeenkomst gewijd aan woordenschatuitbreiding werden de volgende bijdragen geleverd:

- 'Vreemd gaan met de moedertaal, woordenschatuitbreiding in de praktijk', dr. J. Stegeman (Universität Zürich)
- 'Het semantiseren van woordbetekenis', dr. L. Beheydt (U.C. Louvain-la-Neuve)
- 'Lexicon- en contextstructuuroefeningen als bruikbaar middel om taal- en cultuuronderwijs te herenigen', drs. S.C. van der Ree (Instituut voor Lerarenopleiding, Vrije Leergangen, V.U. Amsterdam).

Drs. J.P. Menting (R.U. Groningen), die een bijdrage zou leveren aan het onderdeel *Woordenschatuitbreiding* moest om gezondheidsredenen verstek laten gaan.

Ook prof. dr. E. Nieuwborg (U.C. Louvain-la-Neuve), had wegens ziekte van deelname moeten afzien. De lezing die hij aan het eind van de morgen in de plenaire vergadering zou hebben gehouden, zal echter in ieder geval in het Verslag van het Negende Colloquium Neerlandicum verschijnen. Het bestuur van de IVN is dr. L. Beheydt, medewerker van prof. Nieuwborg, zeer erkentelijk voor zijn bereidheid om prof. Nieuwborg op zo korte termijn en op zo kundige wijze te vervangen.

Na de middag hadden, voorafgaand aan de vergaderingen per taalgebied, de eigenlijke werkbijeenkomsten *Grammatica* en *Woordenschatuitbreiding* plaats. Groepswerk werd afgewisseld met zeer algemene discussies; ook een demonstratie van de computer als hulpmiddel bij het taalonderwijs maakte deel uit van het programma.

Dinsdagavond konden de deelnemers in het filmcentrum 'De Mariënborg' in Nijmegen de film 'Menuet' van Lily Rademakers, naar het boek van Louis Paul Boon, gaan zien. De animo voor de (laag geprijsde) kaartjes was zo groot, dat er tijdens het diner ternauwernood een 'zwarte markt' voorkomen kon worden.

Woensdag 28 augustus stond - voor de helft - in het teken van de *Moderne Letterkunde*. Oorspronkelijk zou prof. dr. R.P. Meijer (University of London) een algemene inleiding hebben gehouden, maar toen hij in juni ernstig ziek werd, was prof. K. Fens van de Katholieke Universi-

teit onmiddellijk bereid gevonden de ontstane leegte op te vullen. Na zijn inleiding konden de deelnemers kiezen uit de volgende werkgroepen: *Zuidelijk Proza* o.l.v. lic. H. Bousset (UFSAL Brussel), *Noordelijk Proza* o.l.v. drs. A.T. Zuiderent (V.U. Amsterdam) en *Poëzie* o.l.v. dr. Th. Hermans (University of London). Tijdens deze werkbijeenkomsten bleek dat niet alle deelnemers de opgegeven boeken hadden kunnen lezen, zodat het 'workshop'-karakter niet voldoende tot zijn recht kon komen.

De middag werd goed besteed aan een excursie naar het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' en het daarin gelegen Rijksmuseum Kröller-Müller. Het stralende weer paste uitstekend bij kleuren en vormen die zowel in als buiten het museum te bewonderen waren. Het koud buffet aan boord van het ms. 'Eveline' dat de deelnemers van Arnhem naar Nijmegen terugvoer, was een feestelijke gebeurtenis.

Donderdag 29 augustus 1985 was de ochtend gewijd aan *Onderwijs van Land en Volk*. Er waren twee parallelle werkbijeenkomsten: *Werken met films en videobanden* onder leiding van drs. M.C. Westermann (Katholieke Hogeschool Tilburg) en *Land en Volk geïntegreerd in het taalonderwijs of apart?* onder leiding van prof. dr. W.Z. Shetter (Indiana University, Bloomington). 's Middags vond de forumdiscussie met als thema 'De Nederlanden in de laatste twintig jaar' plaats. Het forum stond onder leiding van prof. dr. A. van Zoest (Université de Paris IV Sorbonne). Forumleden waren: mw. N. Maes, Belgisch senator; de heer J. Deleu, hoofdredacteur 'Ons Erfdeel' en 'Septentrion', prof. dr. H. Brandt Corstius (Universiteit van Amsterdam) en prof. dr. K. van het Reve (voorheen Rijksuniversiteit Leiden).

's Avonds waren de deelnemers in de gelegenheid de film *Gebroken Spiegels* van Marleen Gorris te bekijken in 'De Mariënborg'.

Vrijdagmorgen 30 augustus 1985 keerde het colloquiumgezelschap terug in de aula van de K.U. Als eerste sprak de Algemeen Secretaris van de Nederlandse Taalunie lic. O. de Wandel over 'De Nederlandse Taalunie en de neerlandistiek extra muros', waarna het concept-rapport 'Behoefteninventarisatie docentschappen in het buitenland' werd gepresenteerd door de begeleidingscommissie onder leiding van voorzitter lic. L. Ravier. De Taalunie zal de uit de discussie resulterende aanbevelingen opnemen in de definitieve versie van het rapport.

Na de koffiepauze vond de algemene vergadering van de IVN plaats, waar onder andere verslag werd gedaan over de laatste drie jaar door penningmeester en secretaris.

Bij acclamatie werden tot ereleden benoemd de oud-voorzitter van de IVN en scheidend NEM-redacteur dr. J. de Rooij en mw. mr. E. Talsma, die jarenlang het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen vertegenwoordigde bij de vergaderingen van de IVN en thans met vervroegd pensioen is gegaan. Op grond van zijn grote verdiensten voor de buitenlandse neerlandistiek werd de allereerste voorzitter van de IVN prof. dr. W. Thys, eveneens bij acclamatie, benoemd tot erevoorzitter van de IVN.

Afscheid werd genomen van de voorzitter, prof. dr. J.G. Wilmots, dagelijks-bestuurslid mw. prof. dr. D. van Berlaer-Hellemans en mw. prof. dr. E.H. Raidt, lid van het grote bestuur. Tot nieuwe leden van

het dagelijks bestuur werden gekozen dr. Th. Hermans (ondervoorzitter), dr. A. Berteloot en prof. dr. R. Willemyns. Prof. dr. W.F. Jonckheere werd gekozen in het grote bestuur, terwijl prof. dr. A.J.M. van Seggelen, die ondervoorzitter was in de periode 1982-1985, nu gekozen werd tot voorzitter.

Bij zijn aanvaarding van het voorzitterschap dankte prof. Van Seggelen namens de hele vereniging de afgetreden bestuursleden en vooral voorzitter Wilmots voor het vele werk dat zij met zoveel trouw aan de IVN hebben verricht. Ook dankte hij de vergadering voor het aan de nieuwe bestuursleden en hemzelf geschonken vertrouwen. Vervolgens gaf hij een beknopt overzicht van de activiteiten die in de komende bestuursperiode zullen worden ontwikkeld of voortgezet en van het beleid dat het nieuwe bestuur zich heeft voorgenomen te voeren. Hij legde daarbij vooral de klemtoon op het feit dat het nieuwe bestuur klaar staat om met de Nederlandse Taalunie, nu het beleid tot ondersteuning van de neerlandistiek extra muros aan haar is en wordt overgedragen, op dezelfde loyale wijze samen te werken als de vereniging dit altijd heeft gedaan met de betrokken overheden in Nederland en België afzonderlijk.

Na de lunch vond de plenumvergadering van het Colloquium Neerlandicum plaats waarin de voorgestelde resoluties werden besproken, geamendeerd en aangenomen. De teksten van deze resoluties treft u elders in deze rubriek aan.

Was het Negende Colloquium Neerlandicum geopend met een lezing op het gebied van de taalkunde, het werd nu, na de plenumvergadering, besloten met een lezing op het gebied van de beschavingsgeschiedenis: prof. dr. E.H. Kossman van de Rijksuniversiteit Groningen sprak over 'Continuïteit en discontinuïteit in de naoorlogse geschiedenis van Nederland'. Hij voerde zijn gehoor van de Tweede Wereldoorlog, via Provo, de rumoerige jaren zestig, de ontwikkelingen binnen de Nederlandse kerk en de opstandige studenten, naar het heden van 1985, waarin uiteindelijk helemaal niet zoveel veranderd bleek te zijn als de vernieuwers van na de oorlog hadden gehoopt.

In zijn korte slottoespraak onderstreepte de nieuwe voorzitter het belang van de Colloquia Neerlandica voor al die docenten die op eenzame voorposten of vaak ook dichterbij, maar nooit in onmiddellijk contact met de Nederlandse en Belgische universitaire wereld, de kennis van de Nederlandse taal en cultuur willen verbreiden. Hij bedankte namens de deelnemers allen die hadden bijgedragen tot het welslagen van het Negende Colloquium Neerlandicum en sloot daarna de werkzaamheden met een 'Tot weerziens over drie jaar in???'.

Een feestelijk sluitstuk kreeg het colloquium vrijdagavond in Slot Doddendael te Ewijk, met het slotdiner. De hoftovenaar, die voor de nodige hilariteit zorgde, paste goed bij de slotkelders waar het diner plaatsvond.

En hiermee was het Negende Colloquium Neerlandicum tot een eind gekomen. Nog niet helemaal voor de leden van het 'oude' en 'nieuwe' bestuur: zij vergaderden zaterdagochtend, waarna ook zij de terugreis aanvaardden.

Op dinsdag 27 en donderdag 29 augustus was in het Collegezalencomplex, waar de lezingen en werkbijeenkomsten van het colloquium plaatsvonden, een expositie gehouden van onderwijsmateriaal. Zowel de organisator, dr. C.L.J. de Bot (K.U. Nijmegen) als de aanwezige uitgevers waren tevreden over de belangstelling die de expositie trok. Voor de bezoekers van deze tentoonstelling lag een inventarisatie van lesmateriaal klaar, door samensteller Guus Essers bescheiden 'Bijdrage aan een overzicht van materiaal voor Nederlands als Tv(vreemde-taal)-onderwijs' genoemd.

Tegelijkertijd was in de galerij van de universiteitsbibliotheek van de K.U. een tentoonstelling te bezichtigen geweest van belangrijke oude werken op het gebied van de Nederlandse taal- en letterkunde, die in het bezit zijn van de Katholieke Universiteit. De organisator van deze tentoonstelling was dr. G.R.W. Dibbets (K.U. Nijmegen).

Het zal de deelnemers aan het colloquium niet ontgaan zijn dat zij deze keer veel aandacht hebben gekregen van de sprekende en schrijvende Nederlandse pers. In diverse radioprogramma's zijn docenten extra muros 'opgetreden'; de kranten maakten o.m. de volgende 'koppen': Haagsche Courant, 24 augustus 1985: 'Neerlandici uit buitenland bijeen' Het Binnenhof, 26 augustus 1985: 'Buitenlanders niet alleen door Nederlands "g" in problemen'

Algemeen Dagblad, 27 augustus 1985: 'Docent Nederlands is in buitenland 'n eenzaam beroep'

Trouw, 28 augustus 1985: 'Als ik Nederlands lang hoor, word ik slaperig'

De Gelderlander, 28 augustus 1985: 'Vrouw wordt door de auto gewassen' (!)

Trouw, 30 augustus 1985: 'De verandering stond voor de deur, maar kwam niet binnen'

Het Parool, 31 augustus 1985: 'Wat doe je met Nederlands in Rome en Grand Rapids?'

K.U. Nieuws, 5 september 1985: 'Zuidafrikaans ambassadeur was stiekem gast aan KU'

Trouw, 6 september 1985: 'Zuidafrikaanse ambassadeur op congres ondanks bezwaren van BZ'

Trouw, 25 september 1985: 'Kruidwoorden'

Ten slotte een voorproefje van de resultaten van de kleine enquête die tijdens het colloquium werd gehouden.

De formule, slechts enkele lezingen, voor de rest korte inleidingen en werkbijeenkomsten, is in de smaak gevallen bij de deelnemers. Van de 49 deelnemers die het enquêteformulier inleverden, oordeelden 40 positief. Uit de enquête blijkt een voorkeur voor Brussel als plaats voor het Tiende Colloquium Neerlandicum, gevolgd door Kortrijk als tweede en Hasselt als derde. In het voorjaarsnummer van 1986 zal uitgebreider gerapporteerd worden over de enquête.

(mk)

Resoluties Negende Colloquium Neerlandicum

- 1 Het colloquium betreurt het feit dat het door de Stichting 'Ons Erfdeel' genomen initiatief om een Engelstalig tijdschrift over de Nederlandse cultuur in ruime zin uit te geven, van Nederlandse zijde geen overheidssubsidie heeft mogen ontvangen. Het colloquium dringt erop aan dat de Nederlandse overheid het verlenen van de nodige steun alsnog in overweging neemt teneinde dit project - dat een uiterst waardevolle bijdrage zou leveren aan de door de Nederlandse Taalunie beoogde doelstelling, namelijk het uitdragen van de Nederlandse cultuur in het buitenland - te helpen realiseren.
- 2 Het colloquium betreurt ten eerste het verminderen van het aantal beschikbare beurzen voor deelname aan de zomercursussen voor Nederlandse taal en cultuur te Hasselt-Diepenbeek en Gent 1985 en dringt er met kracht op aan dat het aantal beurzen weer wordt gebracht op het niveau van 1984, ja dat dit aantal zo mogelijk wordt verhoogd.
Tevens dringt het colloquium erop aan dat *iedere* afdeling Nederlands extra muros afzonderlijk, rechtstreeks en tijdig details over de cursus en beursaanvragen ontvangt, en van het resultaat van aanvragen die zij eventueel doet op de hoogte wordt gesteld.
- 3 Het colloquium is van mening dat de bijdrage van de Franse overheid aan het onderwijs in het Nederlands aan Franse universiteiten en hogescholen, gezien onder meer de belangrijke status van de Nederlandse taal binnen de Europese gemeenschap, verhoudingsgewijs gering is.
Het colloquium dringt er daarom op aan te streven naar een evenwichtige verhouding tussen de zorg die in Nederland en België door de overheden aan het onderwijs in het Frans op alle niveaus wordt besteed en de zorg die in Frankrijk door de Franse overheid wordt besteed aan het onderwijs in het Nederlands.
- 4 Het colloquium spreekt zijn bezorgdheid uit over de bedreigde situatie van het onderwijs in het Nederlands aan de universiteiten van Kopenhagen en Aarhus en dringt er bij de betrokken overheden op aan zich in te zetten voor handhaving van dit onderwijs aan beide Deense universiteiten.
- 5 Het colloquium beveelt aan een voorlopig eenmalig symposium te laten houden ter informatie van buitenlandse hoogleraren en docenten in de Germanistiek die zelf geen Nederlands kennen, maar uit hoofde van hun functie de studie van de Nederlandse taal en cultuur aan hun universiteit kunnen bevorderen.

Nieuw bestuur IVN

Tijdens de Algemene Vergadering van 30 augustus 1985, die werd gehouden in de aula van de Katholieke Universiteit Nijmegen, is een nieuw bestuur gekozen. In het grote bestuur was slechts één wijziging noodzakelijk doordat alleen mw. prof. dr. E.H. Raidt aan de beurt was om af te treden. Zij werd opgevolgd door prof. dr. W.F. Jonckheere, hoogleraar Nederlands aan de Universiteit van Natal te Pietermaritzburg.

Van het dagelijks bestuur was de voorzitter, prof. dr. J.G. Wilmots, aan de beurt om af te

treten, terwijl mevrouw prof. dr. D. van Berlaer-Hellemans zich gedwongen zag haar bestuursfunctie wegens drukke werkzaamheden neer te leggen. Als nieuwe voorzitter werd gekozen de ondervoorzitter in de periode 1982-1985, prof. dr. A.J.M. van Seggelen, terwijl prof. dr. R. Willemyns van de Vrije Universiteit Brussel de statutaire plaats van Belgisch hoogleraar in de Neerlandistiek in het dagelijks bestuur van prof. Van Berlaer overnam. De algemene vergadering koos dr. Th. Hermans van de University of London tot ondervoorzitter als opvolger van prof. Van Seggelen. Ten slotte werd het bestuur met een lid uitgebreid. Als zodanig werd gekozen dr. A. Berteloot van de Philipps-Universität te Marburg.

Dat mevrouw Van Berlaer moest besluiten zich niet herkiesbaar te stellen is bijzonder jammer. Haar inbreng in discussies over vaak gecompliceerde onderwerpen in bestuursvergaderingen was verhelderend en heeft tot een overwogen beleid bijgedragen. Wij zullen dat missen.

Missen zullen wij evenzeer prof. Wilmots. Als voorzitter heeft hij in belangrijke mate het beleid van de vereniging in de achter ons liggende periode bepaald, al beweerde hij altijd dat hij geen beleid had en alleen maar uitvoerde wat het bestuur wilde. Maar een beleid had hij wel degelijk. Het was vooral gericht op de continuïteit van de activiteiten van de vereniging. Dat beleid eiste veelvuldig overleg, zowel intern - met bestuursleden - als extern - met de overheden inclusief de organen van de Nederlandse Taalunie. In dergelijk overleg was hij een meester. Zonder zijn doel uit het oog te verliezen bleef hij naar de ander luisteren, waardeerde diens argumenten en bracht vriendelijk de zijne daartegenin. Tot vindingrijke compromissen bleef hij altijd bereid en verloor hij een enkele keer het gevecht, dan nam hij zijn verlies - en overdacht ondertussen zijn volgende zet. Niet de bijl maar de floret was zijn wapen. Hij was een goed voorzitter.

Het bestuur van de IVN voor de periode 1985-1988 is als volgt samengesteld:

prof. dr. A.J.M. van Seggelen, voorzitter
 dr. Th. Hermans, ondervoorzitter
 drs. H.J. Boukema, secretaris
 mw. drs. F.E. Goossens, penningmeester
 mw. prof. dr. F. Balk-Smit Duyzentkunst
 dr. A. Berteloot
 prof. dr. R. Willemyns

(De hierboven genoemde personen vormen het dagelijks bestuur.)

mw. drs. Y. Augustin
 prof. dr. W.F. Jonckheere
 prof. dr. W. Lagerwey
 M.J.R. Rigelsford M.A.
 drs. P.J.M. Starmans
 drs. J.A.S. Tromp
 prof. dr. H. Vekeman
 prof. dr. habil. K.R.C. Worgt

(hjb)

Afscheid mw. mr. Eke Talsma

Op 1 augustus j.l. is mevrouw mr. E. Talsma, gebruik makend van de mogelijkheid tot vervroegde uittreding - VUT -, met pensioen gegaan. Zolang de hoogleraren en docenten Nederlands extra muros zich kunnen herinneren heeft zij namens het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen hun belangen behartigd en hen bij hun vaak moeilijk pionierswerk gesteund. Het hier gebruikte woord 'behartigen' moet heel letterlijk worden genomen: al die lange jaren was zij met heel haar hart bij die zich langzaam ontwikkelende neerlandistiek extra muros. Ze kende niet alleen de geschiedenis, de mogelijkheden en de moeilijkheden van elke post op haar duimpje, maar ze kende ook iedere hoogleraar, lector en docent persoonlijk. De deur van haar bureau in Den Haag stond altijd open voor de docent die toevallig in Nederland was en iets over zijn ervaringen wilde vertellen of een vraag stellen. Wie al even in het vak meeliep vond in haar een trouwe hulp en vaak ook een hartelijke vriendin. Aan één voorwaarde moest je wel voldoen: enig begrip hebben voor wat ambtelijk mogelijk en niet mogelijk was, want mevrouw Talsma was ook een voortreffelijk ambtenaar en zo iemand moet nu eenmaal wel eens de kriebels krijgen als letterenmensen met de gekste plannen op de proppen komen.

De IVN heeft veel aan mevrouw Talsma te danken. Vanaf het eerste begin heeft de vereniging op haar raad en steun kunnen rekenen. In de bestuursvergaderingen, die ze als waarnemer namens het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen bijwoonde, had haar woord, door haar grote kennis van zaken en door haar vermogen om helder en scherp te formuleren, een grote overtuigingskracht.

Op het Nijmeegse Colloquium Neerlandicum heeft de IVN officieel afscheid van mevrouw Talsma genomen. Op voorstel van het bestuur heeft de ledenvergadering haar bij acclamatie tot ere-lid van de vereniging benoemd. Het applaus waarmee die benoeming gepaard ging was veelzeggend. Gelukkig was er ook voor al haar vrienden en kennissen volop gelegenheid om op meer persoonlijke wijze afscheid te nemen, een afscheid dat voor de meesten alleen maar een 'tot spoedig ziens' was, want vriendschappen gaan gelukkig niet met pensioen. Op de slotavond van het colloquium bleek de grote erkentelijkheid van de deelnemers jegens mevrouw Talsma ook nog uit het geschenk dat haar door de afgetreden voorzitter Jos Wilmots werd aangeboden. Hij deed dat met het uitspreken van het volgende door hem geschreven gelegenheidsgedicht:

Eke

Als iemand uit het buitenland
die Nederlands doceerde,
aan jou iets vroeg in dat verband
had je voor die geleerde
altijd een Nieuwe Uitleg klaar.
Je luisterde vaak uren,
maar sprak ook zelf wel hier en daar

een woord buiten de muren.
 Een poos nog had je Zoeter-meer-
 gedachten. Nu komen dagen
 waarin herinnering veeleer
 je denken mee gaat dragen.
 Wij hebben wensen voor je, nou
 dat is maar vanzelfsprekend;
 maar bovendien een eed van trouw
 die veel voor ons betekent.
 de IVN-ers menen vast
 dat ze nauwelijks hoeven
 te zeggen: Wees welkome gast,
 waar we ook samen toeven.

(AvS)

Aan de deelnemers van het IXe colloquium neerlandicum

Graag wil ik in NEM nogmaals mijn grote dank uitspreken voor het erelidmaatschap van de IVN, dat mij op voordracht van het bestuur door de algemene vergadering van de IVN op 30 augustus j.l. is verleend. Verder wil ik alle deelnemers aan het IXe colloquium nogmaals heel, heel hartelijk danken voor de geweldige verrassing, die mij bereid werd tijdens het slotdiner. Het fantastische geschenk, vergezeld door een fraai gedicht met de handtekeningen van de goede gevers, een prachtig boekje en geestige en waarderende woorden kwamen voor mij totaal onverwachts. Ik was heel beduusd en aangedaan, toen ik de volgende morgen bij het openen van de enveloppe zag wat een kostbaar cadeau mij gegeven was. Ik ben er heel blij mee en ik hoop de inhoud van de enveloppe om te zetten in een mooie ketting of ander sieraad als een blijvende herinnering aan de deelnemers aan het colloquium en de IVN. Vanaf de oprichting van de Werkcommissie, later omgezet in de IVN, ben ik bij het werk en de ontwikkeling van de IVN betrokken geweest. Een belangrijk deel van mijn jarenlange werkzaamheden op het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen heeft altijd betrekking gehad op de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten. De persoonlijke contacten, die ik in deze jaren met u allen gehad heb, zijn voor mij steeds van grote waarde geweest. Met waardering en bewondering heb ik uw werk voor de bevordering van de Nederlandse taal, letterkunde en cultuur aan buitenlandse universiteiten, vaak onder moeilijke omstandigheden, gadeslagen. Binnen mijn mogelijkheden van het ministerie heb ik getracht u hierbij zoveel mogelijk behulpzaam te zijn. De samenwerking met u heb ik altijd op hoge prijs gesteld.

Aan mijn werk op het ministerie is een einde gekomen. Het afscheid van de IVN en de docenten Nederlands had niet grootser kunnen zijn.

Het bestuur van de IVN en de deelnemers van het colloquium dank ik nogmaals heel hartelijk voor alles.

Graag spreek ik de wens uit dat het u allen en de IVN in de komende jaren goed mag gaan.

Eke Talsma
P. Meinersstraat 94
2597 VM Den Haag

Benoeming J.W. de Vries tot hoogleraar

Per 1 juli 1985 is NEM-redacteur en voormalig penningmeester van de IVN dr. J.W. de Vries aan de Rijksuniversiteit Leiden benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Nederlandse taalkunde. Hij volgt prof. dr. J.G. Kooij op die tot hoogleraar algemene taalwetenschap werd benoemd aan dezelfde universiteit.

De komende twee jaren zal professor De Vries zich, naast de halve dagtaak bij de vakgroep Nederlands, bezig houden met het opzetten van een nieuwe vakgroep, te weten 'Nederlandkunde voor Buitenlandse Studenten'. Over deze studierichting heeft prof. De Vries een bijdrage geschreven die u kunt vinden in de rubriek 'Diversen'.

De redactie van NEM feliciteert zijn redacteur met zijn benoeming.
(mk)

Koninklijke onderscheiding van prof. dr. W.Z. Shetter

Tijdens een bezoek dat de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, drs. W.J. Deetman in september van dit jaar aan de Verenigde Staten bracht, heeft hij aan prof. dr. W.Z. Shetter de versierselen uitgereikt die behoren bij de koninklijke onderscheiding Officier in de Orde van Oranje Nassau. Deze onderscheiding is hem per koninklijk besluit van 17 september 1985 toegekend voor zijn grote verdiensten voor de verspreiding van de Nederlandse taal en cultuur. Het IVN-bestuur feliciteert professor Shetter met deze onderscheiding.

(mk)

Van buiten de muren/ *Europa*

Bondsrepubliek Duitsland

Marburg. Philipps-Universität. Van de lector Nederlands aan deze universiteit, dr. A. Berteloot, verscheen als nr. 6 van de XIe reeks van het Leonard Willems-Halettfonds de *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*. De verhandeling bestaat uit twee kloeke delen: I Tekst, II Platen. Ze werd bekroond door de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde op voorstel van een jury bestaande uit de heren prof. dr. J. Goossens, prof. dr. M. Hoebeke en em. prof. dr. J. Moors. Blijkens zijn woord vooraf wil de auteur 'met een klankgeografisch onderzoek van het oudste Middelnederlands, gebaseerd op inzichten die in de jongste tijd vooral in het Duitse onderzoek gewonnen werden, na bijna 30 jaar weer bij de traditie (aansluiten) die met de belangrijke werken van Heeroma, Van den Berg en Moors begonnen was.'

(hjb)

Frankrijk

Parijs. Ecole Nationale d'Administration. Deze 'zomer' bereikte ons het bericht dat professor Jean van der Stap met emeritaat is gegaan. Na vijftien jaar Nederlands gedoceerd te hebben aan de E.N.A. in Parijs is hem eervol ontslag verleend. Wij hopen dat hij van deze nieuwe levensfase en van zijn nieuwe behuizing in Vincennes nog lang zal genieten.

(mk)

Groot-Brittannië

University of Cambridge. Mw. drs. E.G.C. Strietman schrijft in haar verslag over het academisch jaar 1983-1984 bijzonder in haar schik te zijn met haar nieuwe assistente mw. S. Layzell-Murk Jansen, een exstudente. Minder tevreden was zij met het gebrek aan studenten en de beperkte keuze die dezen uit het studiepakket maakten. Bij het begin van het nieuwe jaar is de situatie wat rooskleuriger: mw. Strietman geeft twee cursussen moderne literatuur, twee cursussen zeventiende-eeuwse literatuur, een cursus historische taalkunde en een cursus Middelnederlandse literatuur, elk twee uur per week; een extra cursus moderne literatuur voor de enige nieuwe eerstejaars studente, twee uur per week, een uur essay en een uur vertaling en compositie. Mw. Layzell geeft drie uur per week (talenpracticum, opstel, conversatie, vertaling en compositie) aan vier studenten. Uit deze opsomming lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de negen studenten (7 hoofdvakstudenten en 2 part-time studenten) zeer actief zijn!

(mk)

University of Sheffield. Drs. F.Th.M. Pluijmers heeft aan het eind van het studiejaar 1984-1985 de universiteit in Sheffield verlaten en is teruggekeerd naar Nederland. Voor zijn vertrek heeft hij een nota ge-

schreven over de positie van de Nederlandse lector aldaar, die veel te wensen over laat. De problematiek - die zich ook buiten Sheffield voordoet - heeft de aandacht van het bestuur; de rechtspositie van Nederlandse docenten extra muros zal binnenkort worden besproken met de Directie Arbeidsvoorwaardenbeleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. De heer Pluijmers wordt met ingang van het studiejaar 1985-1986 opgevolgd door mw. B. Roosken, die als 'visiting student to Great Britain' in het cursusjaar 1983-1984 de heer Pluijmers assisteerde.

(mk)

Italië

Istituto Universitario Orientale te Napels. In het verslag van het studiejaar 1983-1984 lezen wij dat prof. L. Santa Maria, docent Indonesische taal- en letterkunde, de wettelijke verantwoordelijkheid gedragen heeft voor het onderwijs van het Nederlands, in afwachting van een 'professore a contratto sostitutivo'.

De eerstejaars studenten zijn, tegen de gewoonte in, begonnen met moderne letterkunde, in plaats van met de literatuur uit de Middeleeuwen en de Gouden Eeuw. Deze verandering is bij de studenten in goede aarde gevallen.

Mw. drs. J.E. Koch was van december 1983 tot en met mei 1984 afwezig in verband met studieverlof. De lector, mw. drs. J.M. Maréchal, heeft veel van de cursussen, die normaal door mw. Koch worden gegeven, overgenomen, zoals de cursus analytische grammatica. Het feit dat er dit jaar geen derdejaars studenten waren, kwam de betrokkenen goed uit.

In totaal waren er in het studiejaar 1983-1984 acht eerstejaars studenten, waaronder twee hoofdvakstudenten en tien tweedejaars studenten, waaronder drie hoofdvakkers.

Mw. Koch eindigt haar verslag met de opmerking 'de toekomst van deze afdeling ziet er dus wat rooskleuriger uit'. Wij hopen dat deze toekomstvisie tot uitdrukking komt in het verslag over het academisch jaar 1984-1985!

(mk)

Portugal

Universidade de Lisboa. De lector Nederlands aan de universiteit van Lissabon schrijft in zijn verslag over de periode 1982-1983 over de spectaculaire toename van het aantal studenten: van 20 in het academisch jaar 1965-1966 tot 214 in 1982-1983. De meeste studenten (95%) zijn ingeschreven bij de afdeling Germaanse filologie van de faculteit der letteren. De heer Fabio is tevreden over de belangstelling voor het Nederlands en de beschavingsgeschiedenis van de Nederlanden en verwijst naar de historische en economische relaties, die vooral in de 14e, 15e en 16e eeuw bestonden tussen Portugal en Brugge/Antwerpen en ook met de noordelijke Nederlanden. Niet zo tevreden is hij met de nieuwe wetgeving op het gebied van de universitaire studies, waardoor onder andere het Nederlands van een

cursusduur van twee jaar werd teruggebracht tot een cursusduur van één jaar. De heer Fabio geeft 20 tot 24 lessen per week, inclusief enkele avondcursussen.

Een grote wens van de Portugese lector is een handboek over de Nederlandse taal en cultuur, geschreven in het Portugees, dat niet al te duur is!

(mk)

Roemenië

Aan de *Universitatea di București* in Roemenië is de vacature van docent Nederlands vervuld. Per september 1985 werd benoemd drs. Th.M.M. Matthey. De heer Matthey legde in 1979 zijn doctoraal Nederlandse taal- en letterkunde af met als specialisatie Nederlandse literatuur van de 18e eeuw. Hij is werkzaam geweest als kandidaatsassistent aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam en als leraar aan een middelbare school in Enkhuizen.

De heer Matthey heeft de eerste drie dagen van het Negende Colloquium Neerlandicum kunnen bijwonen, daarna is hij vertrokken naar Roemenië. Wij wensen hem veel succes in zijn nieuwe betrekking.

(mk)

Spanje

Universidad Complutense de Madrid. Drs. J.A.S. Tromp, lector Nederlands aan deze universiteit, zegt in zijn overzicht van het academisch jaar 1983-1984 tevreden te zijn met 'het aantal cursussen (3) en studenten' dat 'nog nooit eerder bereikt' was.

Voor de ochtendcolleges *Lingüística Neerlandesa* binnen de vijfdejaars studie Germanistiek waren 7 studenten Duits ingeschreven plus een promovendus wijsbegeerte, die een proefschrift over Spinoza voorbereidt. Van de 7 studenten Duits legden 6 het examen met goed gevolg af.

Enkele anglisten die in het voorafgaande jaar de ochtendcolleges hadden gevolgd, schreven zich in voor de cursus Nederlands voor gevorderden, die voor het eerst aan het taleninstituut van de faculteit werd georganiseerd. De heer Tromp maakt nog melding van een werkgroep die onder zijn leiding een Spaanse uitgave voorbereidt van het 'Schilderboek' (1604) van Karel van Mander. Te zamen met een medewerker heeft dhr. Tromp het eerste deel van Cees Nootebooms 'Rituelen' vertaald. Een Spaanse uitgever voor die vertaling is nog niet gevonden.

(mk)

Denkend aan Pilar...

Het is niet de gewoonte necrologieën over studenten te schrijven, maar 't was nog zo recent dat *Pilar Cervera* tussen de studenten van veel van onze collega's op een zomercursus vertoefde dat ik, ook bij gebrek aan een opvolger van 'Buitengaats', er

niet onderuit kan hier kennis te geven van haar tragische en frustrerende dood; een andere reden is dat de dood

van een van je leerlingen je weer eens doet buigen over waar je mee bezig bent, en even een helle doorsnee maakt van het vlak van samenspel tussen docent en studenten, maar directer en concreter dan een verhaal met cijfers over ‘Madrid’ zou kunnen geven.

Pilar zou nu vijfde-jaars Klassieken geworden zijn (dat is in Spanje het jaar van afstuderen), en had twee jaar Nederlands achter de rug. Misschien een ongewone combinatie, maar in haar familie leeft de idee dat de zekerheid van een traditioneel vak gepaard moet kunnen gaan met het openstaan voor nieuwe dingen en het kennen van onze wereld. Toen medestudenten haar twee jaar geleden spraken over de mogelijkheid er Nederlands bij te doen kwam ze eerst eens schuchter kijken, maar ze bleef geen college weg en op het eind van het jaar had ze voldoende niveau om aan de zomercursus in Gent ('83) te kunnen deelnemen, ondanks de handicap dat ze niet uit de anglistiek of germanistiek kwam. Het afgelopen jaar deed ze de midden-cursus Nederlands op het Taleninstituut van de faculteit, en daar werd de ‘vaste’ uitdrukking geboren waarmee ik me tot haar richtte als de studenten een Nederlands woord met een Latijnse wortel niet herkenden: ‘Pilar, jij die de drie klassieke talen beheerst, Grieks, Latijn en Nederlands...’ Deze zomer van 1984 werd ze geselecteerd voor de cursus van Nijenrode, en ze was net een paar dagen terug in Spanje toen op 13 augustus bij een uitstapje in de bergen van El Escorial ter gelegenheid van het bezoek van haar vriendin en medestudente Nederlands Carmen Bartolomé (Nijenrode 1983) om de ervaringen van de zomercursus uit te wisselen, de auto waarin ze met hun twee vrienden zaten over het gravel wegslipte dat het water van een onweersbui aangevoerd had, en een steile helling afstortte. De anderen kwamen er met lichte verwondingen af, maar Pilar overleefde het niet ten gevolge van de klappen die haar hoofd opgelopen had.

‘... in de knop gebroken’ mag hier wel weer eens geciteerd worden, ‘toncada en flor’. Mede met het oog op haar aanwezigheid had ik het aangedurfd voor een nieuw vertaalproject aan Van Manders *Schilderboek* te denken, toen de Spaanse Staatuitgeverij mij dit jaar de uitgave van een nederlandstalige klassieker aanbood, want dit werk staat vol verwijzingen naar de antieke schrijvers. In haar bescheidenheid had ze mij verzocht haar medewerking nog even op te mogen schorten tot het begin van dit nieuwe academisch jaar, om eerst nog wat meer basis te krijgen; maar onderwijl schrok ze er niet voor terug als vakdidactische proef aan de beginners-cursus een hoofdstuk van de Nederlandse grammatica uit te leggen. In de paar dagen die haar te leven bleven na Nijenrode bevestigde ze me nog dat ze in oktober ter beschikking van onze werkgroep zou staan. Het heeft niet zo mogen zijn.

Hans Tromp

Zweden

Kunliga Universitetet i Stockholm. Mw. lic. I. Wikén Bonde begint het verslag over het studiejaar 1984-1985 met een opsomming van de medewerkers. Wij volgen haar voorbeeld. De staf van de afdeling Nederlands aan het germanistisch instituut bestaat uit drie personen, te weten

mw. I. Wikén Bonde, als svensk universitetslektor (396 onderwijsuren per jaar), mw. lic. Ch. Beke als utländsk lektor (198 onderwijsuren per jaar) en dhr. B. Bohlin, die het door Nederland gefinancierde assistentschap vervult (128 onderwijsuren). Het aantal lesuren moest uit bezuinigingsoverwegingen verminderd worden met 90 uur. Ook de positie van de buitenlandse lector in het komende studiejaar is nog onzeker. Het totale aantal studenten was in het verslagjaar 32, waarvan 18 eerstejaars. Het bij vorig jaar vergeleken verminderde aantal studenten klopt procentueel ongeveer met een algemene daling van de studentenaantallen op deze universiteit.

In het verslagjaar brachten twee Nederlandse schrijvers een bezoek aan Stockholm: Harry Mulisch in september 1984 en Maarten 't Hart in november van datzelfde jaar.

Mw. Wikén Bonde heeft in het voorjaarssemester medewerking verleend aan de totstandkoming van een expositie over 17e-eeuwse gereedschappen uit Europa, die gehouden werd in museum Skokloster. Een aanzienlijk gedeelte van deze gereedschappen is uit Nederland afkomstig, met name uit een zending van 1667. Via de documenten moest men achter de herkomst van de gereedschappen zien te komen.

Ook op het gebied van literaire vertalingen blijft mw. Wikén Bonde actief: in de herfst van 1984 verschenen in Zweedse vertaling *Het Reservaat* van Ward Ruyslinck en *De Kroongetuige* van Maarten 't Hart.

(mk)

Landen buiten Europa

Australië

University of Sydney. In de afdeling 'Indonesian and Malayan Studies' werd als één van de mogelijkheden voor studenten die een zgn. 'honours'-programma volgen, in 1984 voor het eerst een leescursus Nederlands aangeboden, zo schrijft ons mw. drs. P.M. Yallop, part-time tutor aan deze universiteit. De reden van dat aanbod is het bestaan van een enorme hoeveelheid teksten over Indonesië in het Nederlands, zowel van literaire als van zakelijke aard. De cursus beslaat twee uur per week. In het eerste jaar worden de studenten vertrouwd gemaakt met de beginselen van de Nederlandse grammatica en woordenschat. In het tweede jaar wordt voorts begonnen met eenvoudige vertaal- en leesstukken waarvan de moeilijkheidsgraad langzaamaan opgevoerd wordt. In het derde studiejaar concentreert de cursus zich vrijwel uitsluitend op het *lezen*, waarbij speciale interesses van de studenten de keuze van de leesstukken mede bepalen.

Shetter's grammatica wordt voorlopig nog gebruikt als leidraad (in afwachting van de nieuwe druk), terwijl ook Bruce Donaldson's *Dutch Reference Grammar* veel geraadpleegd wordt. De 'Woordenlijst Elementaire Kennis' wordt verondersteld gekend te worden aan het einde van het tweede studiejaar.

Omdat er zoveel 'koloniale literatuur' geschreven is in het Nederlands (door Nederlanders zowel als Indonesiërs) over de meest uiteenlopende onderwerpen blijft de leescursus Nederlands voorlopig nog van een plaatsje aan de universiteit van Sydney verzekerd.

(mk)

Diversen

Nederlandkunde voor buitenlandse studenten

1 Inleiding

Voor buitenlandse studenten met belangstelling voor neerlandistiek in ruime zin - nederlandkunde zou een betere term zijn - bestaan in Nederland tot nu toe geen specifieke studieprogramma's. Natuurlijk, een buitenlander kan zich laten inschrijven aan een van de universiteiten voor de studie Nederlands, geschiedenis of kunstgeschiedenis; hij volgt dan het reguliere curriculum, incidenteel bijgestaan door goedwillende docenten en ondersteund door taalcursussen. De inpassing van deze studenten in de bestaande studieprogramma's verloopt in de praktijk veelal niet zonder problemen: met name studenten uit niet-westerse landen ondervinden taal- en aanpassingsmoeilijkheden. Afgestudeerde neerlandici tenslotte zijn in de meeste gevallen niet goed voorbereid voor hun taak in hun land van herkomst: als docent wordt van hen verwacht dat ze het onderwijs in de Nederlandse taal verzorgen en dat ze functioneren als veelzijdig Nederland-deskundige, veelal niet als linguïst of als literatuurhistoricus.

De Leidse faculteit der letteren maakt gebruik van de mogelijkheden die de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs biedt, namelijk om een studierichting in te stellen die gericht is op het buitenland, speciaal ten behoeve van niet-Nederlanders: een Dutch Studies Programme, wellicht beter genoemd een Netherlandic Studies Programme. Mede door de concentratie van Niet-Westerse studierichtingen in Leiden zijn in de afgelopen jaren uitwisselingsovereenkomsten tot stand gekomen met o.a. China en Indonesië. Initiatieven tot uitwisseling met enkele Amerikaanse universiteiten zijn ontplooid. De aard van de voorzieningen en het karakter van het onderzoek in de Leidse letterenfaculteit maken haar tot een geschikte vestigingsplaats voor de studie 'nederlandkunde': er is een leerstoel vaderlandse geschiedenis, een werkgroep geschiedenis van de Europese expansie, een leerstoel historische taalkunde en taalvariatie van het Nederlands, en voorts biedt de beschrijving van de Nederlandse literatuurgeschiedenis vanuit sociaal-cultureel perspectief door de beide hoogleraren Nederlandse letterkunde een goede mogelijkheid voor het opzetten van een interdisciplinair onderwijsprogramma. Door de nabijheid van een aantal belangrijke musea en de in de vakgroep kunstgeschiedenis aanwezige deskundigheid is er tenslotte een degelijke basis voor de bestudering van de Nederlandse kunstgeschiedenis.

2 Het onderwijsprogramma

De doelstelling van het programma is aan buitenlandse studenten een zodanige opleiding te bieden, dat ze in hun land van herkomst kunnen functioneren als deskundige, in het bijzonder als docent, in de Nederlandse taal en cultuur. Het eindniveau is gelijkwaardig aan een Nederlands

doctoraal diploma.

Bij de opzet van het onderwijsprogramma is in principe uitgegaan van de normale inrichting van het Nederlandse wetenschappelijke onderwijs. De cursusduur is vier jaar, met een studielast voor de modale student van ongeveer 1700 studiebelastingsuren per jaar. De maximale inschrijvingsduur bedraagt zes jaar.

Voor de toelating tot het eerste studiejaar is een niveau vereist dat vergelijkbaar is met het eindexamen VWO. Dit houdt in, dat voor de toelating dezelfde eisen worden gesteld als aan hen die op grond van artikel 66 t/m 68 van het Academisch Statuut toegang tot enig propedeutisch examen vragen, maar met één uitzondering: kennis van het Nederlands (artikel 66, tweede lid) is niet vereist. Voor studenten die al enige jaren universitaire studie in eigen land achter de rug hebben, zijn vrijstellingen mogelijk, die per individuele aanvraag beoordeeld worden door de examencommissie van het programma. Met universiteiten waarmee uitwisselingsovereenkomsten bestaan, worden bindende afspraken over de insluiting in het programma gemaakt.

Vanwege het internationale karakter van het programma is zoveel mogelijk aansluiting gezocht op de angelsaksische titulatuur. Aan hen die de toetsen van het eerste jaar met goed gevolg hebben afgelegd wordt een Language Proficiency Certificate - conform het certificaat dat onder auspiciën van de Taalunie wordt verstrekt - uitgereikt. Dit certificaat geeft toelating tot het tweede studiejaar, vrijstellingsregelingen uitgezonderd. Het met goed gevolg afsluiten van het tweede jaar geeft recht op de BA-graad. De gehele studie leidt tot een MA-graad. Bezitters van het MA-diploma hebben toegang tot de promotie, wat impliceert dat de abiturienten kunnen meedingen naar z.g. aio-schappen, de assistenten in opleiding.

In het eerste en het tweede studiejaar ligt de nadruk op de verwerving van het moderne Nederlands. Daarnaast wordt er in het eerste jaar een introductie in de Nederlandse samenleving en cultuur aangeboden in de vorm van een 'cultural activities programme' dat afgewisseld wordt met colleges; hieraan is een inleiding in de Nederlandse kunstgeschiedenis gekoppeld. In het tweede jaar volgen inleidingen in de andere vakgebieden (Nederlandse taalkunde, Nederlandse letterkunde en Nederlandse geschiedenis) en een college om de student wegwijs te maken in encyclopedieën, bibliografieën, tijdschriften e.d. op het gebied van de nederlandkunde.

In het derde en vierde studiejaar wordt de taalvaardigheids-training in het moderne Nederlands in beperkte omvang voortgezet, waarvan een verplicht onderdeel leesvaardigheid in de oudere fasen van het Nederlands deel uitmaakt. Het accent in het derde en het vierde jaar ligt echter op de specialisatie in een van de gebieden binnen het ruime kader van de nederlandkunde. Om twee uiteenlopende voorbeelden te geven: de studie van de etsen van Rembrandt en de verplaatsing van vraagwoorden (*wh*-movement) valt eronder. Daartoe worden colleges in de vorm van onderzoekswerkgroepen gevolgd, in principe samen met reguliere Nederlandse studenten, maar ondersteund door aanvullende tutorials. De studie moet worden afgesloten met een werkstuk van redelijke omvang. De studenten die zich voorbereiden op een onderwijstaak in hun eigen land dienen een cursus in

de problematiek van het onderwijs in het Nederlands als vreemde taal te volgen.

3 Praktische wenken

Het onderwijsprogramma gaat van start in september 1986, dus bij het begin van de cursus 1986/1987. Een beschrijving van het volledige studieprogramma, inclusief de specialisatiemogelijkheden, is verkrijgbaar bij de coördinator van de studierichting, prof. dr. J.W. de Vries, Faculteit der Letteren, Rijksuniversiteit Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden, Nederland. De nieuwe studierichting zou graag zo spoedig mogelijk vernemen, of - en in welke mate - er aan buitenlandse universiteiten belangstelling voor het Netherlandic Studies Programme bestaat. Suggesties, kritiek, opmerkingen, ze zijn welkom.

(jdv)

Van 25 tot 28 mei 1986 wordt te Parijs in het Institut Néerlandais een internationaal colloquium gehouden over 'Le Néerlandais en Europe', 'Het Nederlands in Europa', tevens 16e colloquium van de AIMAV.

Dit colloquium komt tot stand dankzij de medewerking van Unesco, EG, IVN, ADEN en ANN.

De op het colloquium te behandelen onderwerpen zijn o.m.

- 1 Het Nederlands in Europa in historisch perspectief
- 2 Het Nederlands in de linguïstiek
- 3 Het gebruik van het Nederlands in Europese en internationale organisaties
- 4 De Nederlandse taal in het onderwijs buiten Nederland en België
- 5 Het Nederlands in de internationale bedrijfscommunicatie
- 6 Het Nederlands en de verbreiding van Nederlands cultuurgood in den vreemde.

Voordrachten/bijdragen kunnen in het Frans en in het Nederlands worden gepresenteerd. Voor simultaanvertaling wordt gezorgd. Voor alle inlichtingen en aanmeldingen kan men zich wenden tot drs. Bram Buyze, Institut Néerlandais, 121, rue de Lille, 75007 Parijs, Frankrijk.

(avs)